

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Rıdvan SAKA

TEK PARTİ DÖNEMİ TARIM POLİTİKALARI

Tarih Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2021

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Rıdvan SAKA

TEK PARTİ DÖNEMİ TARIM POLİTİKALARI

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Seda TAN

Tarih Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2021

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Rıdvan SAKA'nın bu çalışması, jürimiz tarafından Tarih Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan :Prof. Dr. Mithat AYDIN (İmza)

Üye (Danışmanı) : Dr. Öğr. Üyesi Seda TAN (İmza)

Üye :Doç. Dr. Güven DİNÇ (İmza)

Tez Başlığı: Tek Parti Dönemi Tarım Politikaları

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 05/10/2021

Mezuniyet Tarihi : 04/11/2021

(İmza)
Prof. Dr. Suat KOLUKIRIK
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Tek Parti Dönemi Tarım Politikaları” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

İmza

Rıdvan SAKA

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Rıdvan SAKA
Öğrenci Numarası	20185206009
Enstitü Ana Bilim Dalı	Tarih
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Programın Türü	(X) Tezli Yüksek Lisans () Doktora () Tezsiz Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Dr. Öğr. Üyesi Seda TAN
Tez Başlığı	Tek Parti Dönemi Tarım Politikaları
Turnitin Ödev Numarası	1661463789

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 121 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 30 /09/2021 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 12

alıntılar dahil % 16 'dır.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

30/09/2021

(imzası)
Danışmanın Unvanı-Adı-Soyadı
Dr. Öğr. Üyesi Seda TAN

İÇİNDEKİLER

TABLolar LİSTESİ	iv
KISALTMALAR LİSTESİ	v
ÖZET	vi
SUMMARY	vii
ÖNSÖZ	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TEK PARTİ'NİN OSMANLI DEVLETİ'NDEN ALDIĞI MİRAS VE II. DÜNYA SAVAŞI'NA KADAR UYGULADIĞI TARIM POLİTİKALARI

1.1. Osmanlı Tarımında İktisadi Düşünce ve Uygulamaları	9
1.2. Osmanlı Devleti'nin Tarımsal Modernizasyon Çabaları Ve Altında Yatan Nedenler .	11
1.3. 1858 Arazi Kanunnamesi ve Değişen Toprak Anlayışı.....	11
1.4. Ziraat Bankası'nın Kuruluşu	14
1.5. Osmanlı Devleti'nde Ziraat Mektepleri, Örnek Tarlalar ve Ziraat Odaları.....	18
1.6. Cumhuriyet'e Evrilen Yolda Bir Osmanlı Mirası Olarak Tarım.....	20
1.6.1. İzmir İktisat Kongresi	21
1.6.2. CHP Ve Tarıma Bakışı	24
1.7. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Tarımın Genel Durumu.....	26
1.7.1. Tohum Islah Projesi	27
1.7.2. Atatürk Orman Çiftliği	29
1.8. Tek Parti Döneminde Köyler ve Köylüye Yönelik Uygulanan Politikalar	30
1.9. Tek Parti Döneminde Şeker Pancarı Ekimi ve Alpullu Şeker Fabrikası	35
1.10. Pamuk	38
1.11. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Meyve Üretimi	41
1.11.1. İncir	44
1.11.2. Üzüm.....	46
1.12. Tütün.....	50
1.13. Ziraat Eğitimi ve Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü.....	52
1.14. 1929 Dünya Ekonomik Buhranı ve Tarıma Etkileri	55
1.14.1. 1931 Birinci Türkiye Ziraat Kongresi	59
1.14.1.1. Tarımda Modern Usul ve Teknikten Geri Kalmışlık.....	61
1.14.1.2. Köylü ve Çiftçide Maddi Kaynak Yoksunluğu	62

1.14.1.3 Tarımsal Ürünlerin Nakliyesi İçin Sorun Teşkil Eden Yolların Yetersizliği Meselesi	64
1.14.1.4. Yerli Tüccarın Yetersizliği ve Dış Pazara Açılmaması	65
1.14.1.5. Modern Tohum Islahı Gerekliliği.....	65
1.14.1.6. Ziraat Okullarının Memur ve Uzmanlarının Yetersizliği	66
1.14.1.7. Tarım Ürünlerinin Dışarıya Tanıtılamaması	67
1.14.1.8. Sovyetlerin Fiyat Düşürme Politikası.....	67
1.14.1.9. Köylünün Zor Yaşam Şartları.....	68
1.14.1.10. Türkiye'nin Birçok Tarımsal Üründe Tekel Olma Artısını Kaybetmesi	69
1.14.2. Birinci Ziraat Kongresinin Yankıları	69
1.14.2.1. Ziraat Eğitimine Yönelik Yeni Düzenlemeler ve Ziraat Enstitüsü'nün Ortaya Çıkışı.....	70
1.14.2.2. Tarımda Islah Çalışmaları	70
1.14.2.3. Buğdayı Koruma Kanunu	73
1.14.2.4. Tarımsal Kredi ve Kooperatifçilik.....	75
1.14.2.5. Vergi Politikası	77
1.14.2.6. Tarım Teknolojileri.....	78
1.15. Ziraat Vekaleti'nin Ortaya Çıkışı	79
1.16. Afyon Meselesi	80
1.17. Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi.....	81

İKİNCİ BÖLÜM

II. DÜNYA SAVAŞI SIRASI VE SONRASINDA TEK PARTİ DÖNEMİ HÜKÜMETLERİNİN TARIM POLİTİKALARI

2.1. İkinci Dünya Savaşı Sırasında Türk Tarımının Genel Durumu ve Uygulanan Tedbirler.....	83
2.2. Köy Enstitüleri ve Tarım	87
2.3. Türkiye Zirai Donatım Kurumu (TZDK)	89
2.4. Toprak Ağalığı.....	91
2.4.1. Ortakçılık Usulü	91
2.5. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu.....	92
SONUÇ	96
KAYNAKÇA.....	98

EK 1- TÜRKİYE'DE YILLARA GÖRE BAZI TARIM ÜRÜNLERİNİN EKİM ALANLARININ TABLOSU (HEKTAR)	109
EK 2- TÜRKİYE'DE YILLARA GÖRE BAZI TARIM ÜRÜNLERİNİN ÜRETİM MİKTARLARININ TABLOSU (TON)	110
EK 3- TÜRKİYE'DE YILLARA GÖRE BAZI TARIM ÜRÜNLERİNİN VERİM TABLOSU (KG)	111
ÖZGEÇMİŞ	112

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1.1 Ziraat Bankası Nominal ve Reel Sermaye Tutarları (1904-1908)	16
Tablo 1.2 Kuruluş Yılları İçin Kredi Hacmi ile Borçluların Sayısı.....	17
Tablo 1.3 Tarımın Gayrisafi Yurtiçi Hasıladaki Payı (Sabit Fiyatlarla)(%)	26
Tablo 1.4 Türkiye'de Yıllara Göre Şehir ve Köy Nüfusunun Gelişim Seyri.....	34
Tablo 1.5 Türkiye'de Pancar Ekilen Sahaların Genişliği.....	37
Tablo 1.6 Türkiye’de Yaş Meyve Üretimi (1933-1950) (1.000 Ton Hesabı ile)	46
Tablo 1.7 Yıllara Göre Buğdayın Ekim Alanı (Hektar), Üretimi (Ton) ve Verimi (Kg).....	75

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ATAM	: Atatürk Araştırma Merkezi
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
bkz.	: bakınız
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
Çev.	: Çeviren
Dr.	: Doktor
ed.	: Editör
haz.	: Hazırlayan
ICANAS	: Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi
km.	: kilometre
ml.	: milim
no.	: Numara
ODTÜ	: Ortadoğu Teknik Üniversitesi
OTAM	: Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi
SCF	: Serbest Cumhuriyet Fırkası
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBMMZC	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri
TC.	: Türkiye Cumhuriyeti
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TMO	: Toprak Mahsulleri Ofisi
TTK	: Türk Tarih Kurumu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
vd.	: ve devamı
yy.	: yüzyıl

ÖZET

Siyasi ve ekonomik olarak pek çok kez konu edilen Tek Parti dönemi zirai açıdan da müstakil olarak incelendiğinde önemli bulgular tespit edilecektir. Lozan Barış Antlaşması'ndan itibaren asıl mesele olarak görülen tarım sektöründe; gerek geçmişteki tarım tecrübesi gerekse yeni devletin yeni anlayışı göz önünde bulundurularak kalkınmaya yönelik bir politika belirlenmiştir. Büyük oranda tarım toplumundan oluşan ulus, bağımsızlık mücadelesini tamamladığında evsiz kalmış köylü ve tarumar edilmiş tarım arazileri gerçeğiyle zirai açıdan da büyük bir mücadele verecektir. Tarım sektörü, köylü ve çiftçi; yeni Türkiye Cumhuriyeti'nde teknoloji, ulaşım, ıslah, eğitim ve kredilendirme gibi önemli konularda çok ciddi adımlarla desteklenmiştir. Tek Parti hükümetleri, Atatürk ve İnönü tarım karnesindeki inişli çıkışlı grafiklerine rağmen milat sayılabilecek önemli atılımlarla hafızalara kazınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tek Parti, CHP, Tarım, Ziraat, Çiftçi, Köylü.

SUMMARY

AGRICULTUREL POLITICS OF SINGLE PARTY PERIOD

Studying the single-party period of Turkey particularly on its agricultural aspect which has already been studied many times on the economical and political aspects, will uncover new findings. Since the Treaty of Lausanne a new policy with the aim of agricultural development was prepared regarding the experiences of the former and the new state. The new nation, then mostly an agricultural one composed of farmers, with its all members who had lost their houses and fields, were to struggle against all odds. Agriculture, farmers and countrymen were supported with the technology, transportation, education and loans. Governments of the single-party period, Ataturk and Ismet Inonu, were to prove themselves to be successful despite their ups and downs in the agriculture data charts.

Keywords: Single Party, CHP, Weighed, Agriculture, Farmer, Peasant

ÖNSÖZ

Tarım tüm insanlığın olduğu gibi Türk insanının da olmazsa olmazı olmuş, tarih boyunca tarımsal faaliyetler medeniyetlerin vazgeçilmezi haline gelmiştir. Bu bağlamda Osmanlı dönemi tarımını içeren araştırmalar hayli fazladır. Cumhuriyet dönemine bakıldığında ise Mustafa Kemal Atatürk'ün tarıma verdiği önem, hem müstakil olarak hem de Atatürk'ün Milli ekonomi anlayışı içerisinde araştırılan konulardan biri olmuştur. Bununla birlikte yine farklı tarih aralıklarında ve yine ekonomi politikası içerisinde Cumhuriyetin ilk yıllarındaki tarımsal faaliyetlere değinen araştırmalar mevcuttur. İşte bu noktada, Cumhuriyetin ilk yıllarındaki ekonomi politikaları içerisinde değerlendirilmekten ziyade, müstakil olarak tarım politikalarının incelenmesiyle literatüre önemli bir katkı sağlanacağı düşünülmüştür.

Çalışmamızda Atatürk'ün tarıma bakışı ve tarımsal icraatlarından ziyade, Türkiye'de Tek Partili yıllar olarak adlandırılan 1923-1946 yılları arasındaki tarım politikaları değerlendirilmiştir. Çalışmanın bu anlamda Demokrat Parti'nin tarım politikalarının değerlendirildiği araştırmalara temel teşkil edeceği düşünülmüş ve çalışmamızın, siyasal ve ekonomik analizlerin fazlaca bulunduğu Tek Parti döneminin tarım politikalarını müstakil olarak incelemesi açısından döneme önemli katkı sağlaması amaçlanmıştır.

Çalışmada Osmanlı Devleti'nin tarımsal zihniyeti, toprak sistemi ve tarımı üzerinden inceleme yapılarak konuya zemin hazırlanmıştır. Bununla birlikte I. Bölümde "Tek Parti'nin Osmanlı Devleti'nden aldığı miras ve II. Dünya Savaşına Kadar Uyguladığı Tarım Politikaları" başlığıyla; temellendirmek üzere ise Osmanlı Devleti'nde iktisadi yaklaşım ve bu yaklaşım içerisinde tarımın yeri analiz edilmiştir. Arazi Kanunnamesi ve değişen toprak anlayışıyla beraber de Osmanlı Devleti'nde yapılan tarımsal reformun sebepleri incelenmiştir. Birinci Dünya Savaşı ve sonrasındaki tarımsal durumun değerlendirilmesinin ardından İzmir İktisat Kongresi tarımsal manada değerlendirilerek yeni dönem tarım politikalarına başlanmıştır.

Çalışmada özellikle Osmanlı dönemi için Ömer Lütfi Barkan'ın "Türkiye'de Toprak Meselesi", Donald Quataert'ın "Anadolu'da Osmanlı Reformu ve Tarım " ve Halil İnalcık'ın "Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik Ve Sosyal Tarihi" eserlerinden faydalanılmış olup Birinci Ziraat Kongresi için kullanılan Mustafa Yahya Metintaş ve Mehmet Kayıran'ın ilgili makalesine, diğer süreli yayınların çoğunu incelerken de kullandığımız üzere "Dergipark" üzerinden ulaşılmıştır. Ayrıca yine sıkça yararlandığımız Başbakanlık Cumhuriyet Arşivlerine de devletarsivleri.gov.tr uzantısı üzerinden ulaşılmıştır. Yine çoğu başlıkta kullandığımız

Tarım ve Orman Bakanlığı kaynaklarına da kutuphane.tarimorman.gov.tr adresinden erişilmiştir. Atatürk Araştırma Merkezi'nin yayımladığı; "Atatürk'ün Söylev Ve Demeçleri"nden, Şevket Süreyya Aydemir'in "İkinci Adam" adlı eserinden ve yine II. bölüme geçmeden sıkça kullandığımız "Uygulamaya Geçerken Türkiye'de Devletçiliğin Oluşumu" adlı ODTÜ yayınlarından çıkma eserden de oldukça yararlanılmıştır. Ayrıca yine I. Bölümde müstakil olarak değerlendirdiğimiz; pamuk, tütün ve üzüm gibi ürünlerden farklı olarak buğday, zeytin, fındık ve Antep Fıstığı gibi ürünlere de müstakil olarak değil, konu başlıkları içerisinde yer verilmiştir.

Çalışmanın II. Bölümü " II. Dünya Savaşı Sırası ve Sonrasında Tek Parti'nin Tarım Politikaları" başlığıyla sunulmuş olup II. Dünya Savaşı sırasında tarımın genel durumu, Milli Korunma Kanunu, Varlık Vergisi ve Toprak Mahsulleri Vergisi incelendikten sonra; Köy Enstitüleri ve Tarım, Türkiye Zirai Donatım Kurumu, Türkiye'de Toprak Ağalığı ve Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ele alınmıştır.

Çalışmada; genel anlamda Osmanlı Devleti'nden nasıl bir tarım devralındı? Tek Parti döneminde hangi tarım politikası hedeflendi? Bu politikalardan hangileri uygulandı ve hangilerinde başarılı olundu? sorularına cevap aranmıştır.

Son olarak çalışmamda bana yol gösteren başta tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Seda TAN olmak üzere beni destekleyen tüm hocalarıma ve daima yanımda olan aileme de teşekkürü borç bilirim.

Rıdvan SAKA

Antalya, 2021

GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu'nda Toprak Düzeni

Osmanlı Devleti'nde tarımsal arazi bir devlet mülkiyetiydi. Bu durum Osmanlı Devleti'nin icat ettiği bir durum da değildi. İslam hukukuna dayanan bu anlayış, 'Fetih kavramından doğan bir hak' olarak Osmanlı Devleti'nde de sürdürülüyordu. Fethedilen topraklar elden çıkarılması (alınıp satılması) yasak sayılan topraklardı. Toprak üzerinde kiracı konumunda olan köylü ve çiftçi, devlete ait olan araziye (Miri) kullanmaktaydı. Gayrimüslim halkların, Osmanlı Devletince fethedilen topraklarını tarımsal manada kullanabilmeleri karşılığında 'Haraç' denilen vergiyi vermesi zorunluydu.¹ Buna karşılık yine devlete ait olan araziye işlemleri karşılığında Müslümanlardan ise 'Öşür' denen vergi alınmaktaydı.² Osmanlılarda toprak mülkiyeti iki ilkeye dayanmaktaydı. Bunlardan ilki fetih, ikincisi ise 'tarıma açma'ydı.³

Osmanlı Devleti kuruluşunda; Tımar Sisteminden Malikane sistemine doğru gelişme seyretmiş, malikane topraklar miri topraklara dahil olmuştur. Özellikle İmparatorluk sürecinde ise arazi üzerindeki vakıflaştırılmış kişisel mülkiyet ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır.⁴

Osmanlı İmparatorluğu'nda tarım; merkezi denetim altında tutulan bir örgütlenme olarak şekil bulmuş özellikle İstanbul tam bir üretim merkezi olmuştur. 17. ve 18. y.y.'da ise merkezin zayıflaması neticesinde mahalli güçler öne çıkmış ve vergi gelirlerinde devlet aleyhine bir durum oluşmuştu.⁵

Osmanlı Devleti'nde 19. y.y.'da Arazi Kanunnamesi gibi tarımsal bir çabaya rastlanmasına ve 1914 yılında ise nüfusunun %82'sinin tarımla meşgul olduğu bilinmesine rağmen henüz tarımın ıskallığı ve yolların yetersizliği gibi konular giderilememiş böylelikle de yoksul bir köylü sınıfı oluşmuştu.⁶

Birinci Dünya Savaşı şartlarında dahi tarımsal hasılanın %13-14'ü ihraç edilen Osmanlı Devleti'nde⁷ bu yıllarda tarım ve toprakta reforma gidilirken aslında toprak "gelişigüzel" paylaştırılmaktan başka herhangi bir uygulamaya tabi tutulmamıştı.⁸

¹ İnalçık, 2000: 145.

² Ünal, 1997: 137.

³ İnalçık, 2000: 149.

⁴ Pala, 1996: 44,45.

⁵ Güran,,1998: 15.

⁶ Ahmad, 1995: 44.

⁷ Boratav, 2005: 33.

⁸ Barkan, 1980: 384,385.

Üretimin daha çok toprağa dayalı olduğu Osmanlı Devleti'nde üretim ilkel yöntemlerle icra edilmiş; genelde bir çift öküz ve bir aile ile üretim yapılmıştır. Durumu bu derece iyi olmayan aileler ise büyük toprak sahiplerinin yanında "*ortakçı*" olarak çalışmıştır.⁹

Osmanlı tarımını anlamak için Osmanlı'da toprak sistemini anlamak gerekmektedir. Zira Osmanlı Devleti'nde ziraata elverişli tarım toprakları Osmanlı toprak sisteminin bir parçası olan 'Miri Arazi Rejimi' ile değerlendirilmiş ve düzenlenmiştir. Osmanlı Devleti'nde ziraat miri arazinin tahsisıyla, arazi tasarruf hakkının devletçe reayaya devredilmesi işlemine (tefviz) işlemine dayanmaktaydı. Ayrıca Osmanlı Devleti'nde tarım arazilerinin yanında çayır ve yaylak gibi araziler de toprak sisteminin bir parçası olarak Miri Arazi'ye dahil edilmekteydi.¹⁰

a) Miri Arazi

Toprak meseleleri kendi haline bırakılmayıp mutlaka bir devlet müdahalesine ihtiyaç duyarlar. Özellikle nüfus arttıkça toprağın belirli ellerde toplanmasını önlemek gereklidir ki tarım ve çiftçi toprağa bağlanarak üretim sürekli hale getirilebilsin. İşte bu durum dolayısıyla da devletin toprağa "*ayarlayıcı*" bir müdahalesi şarttır.¹¹ Tarım arazilerinin herhangi bir şekilde bölünüp miras bırakılma yada borca karşılık zapt edilme tehlikesine karşı devlet idarecileri, tarımı devletin mülkü olan arazilerde uygulamayı ilke edinmişlerdir.¹²

Bizans döneminde kiliseye ait toprakların olması ve bunların 'kiracı'larla işletilmesi, İslam döneminde özellikle fetih ile alınan toprakların 'Müslümanların ortak malı' sayılıp Devlet (halife) idaresince sahiplenilmesi, Gayrimüslimlerin Cizye veya Haraç ödeyerek, Müslümanların ise Öşür ödeyerek bu topraklarda kiracı olmaları uygulamalarından anlaşılacağı üzere Miri Arazi usulü, Osmanlı Devleti'ne has bir usul değildi.¹³ İslam devlet anlayışında; böylece tarım arazilerinin genişletilip korunması, ordunun ve halkın ihtiyacının korunup garanti altına alınması ve İslam topraklarının muhafaza edilip genişletilmesi hedefleniyordu.¹⁴

Köylünün Miri Arazi üzerindeki tasarruf hakkını; 'Tefviz' yani '*tam yetki verme*' kelimesiyle açıklayan Halil İnalcık'a göre, arazinin düzenli işlenmemesi veya Miri statüsüne zarar gelmemesi halinde Tımar sahibi köylüye müdahale edememektedir. Köylü araziye

⁹ Karabağ, 2017: 228.

¹⁰ Cin, 1978: 68.

¹¹ Barkan, 1980: 125,126.

¹² İnalcık, 2000: 153,154.

¹³ Barkan, 1980: 138-140.

¹⁴ İnalcık, 2000: 146.

işletmede böylesine bir statüye sahipken araziyi işleten köylülerce Miri Arazi'nin satılması, bağışlanması, kiralanması ve vasiyet edilmesi de yasaktı.¹⁵

Osmanlı Devleti'nde toprakların büyük bir kısmı Miri Arazi sınıfına girmektedir. Miri arazi, mülkiyeti devlete ait olan ancak işletilmek üzere reaya verilen topraklardır. Tımar sistemine dahil olan Miri Araziler; reaya bölünürken her parçasına "*çift*" veya "*çiftlik*" deniliyordu. Bu tanım da "*bir çift öküzün işleyebileceği arazi*" mantığından gelmekteydi.¹⁶ Reaya, yani çiftçi miri araziye "*Tapu Resmi*" denilen vergi karşılığında işleyerek elde ettiği üründen devletin tayin ettiği sipahiye 1/10 veya 1/2 arasında değişen vergiyi ödemekle mükellefti.¹⁷ Arazideki her türlü tasarruf çiftçiye ait olmakla birlikte sipahinin izni olmadan yapılan uygulamalar geçersizdir. Araziyi işleten reaya ölünceye kadar işletebilir. Ölmesi durumunda ise oğluna devrolur, oğlu olmayan işletmecilerde ise sipahinin izni ve beyanıyla araziye bazı usullere göre başka kimselere bırakabilirdi.¹⁸

Osmanlı Devleti Miri Arazi'de bu denli tedbirler almıştır. Çünkü devlet mülkü olan arazinin bir kereliğine bile özel mülk yapılmasında '*geri dönülemez*' sonuçlar olacağı düşünülmüştür. Yine İslam hukukunda ölen şahsın borçlarının mallarından tahsil edilmesi hükmü gereği, köylünün toprağına el konulabileceği ve neticede tarımın ve köylünün de zarar görebileceği endişesiyle Miri Arazi hiçbir şekilde satılamaz hale getirilmiştir. Böylece tarım arazilerinin de bölünüp parçalanmasının önüne geçilmiş, üretim sürekli hale getirilmiştir.¹⁹

b) Mülk Arazi

İslam Hukuku dayanaklı olan Mülk Arazi kavramı, mülkiyeti ve tasarruf yetkisi şahıslara ait olan arazidir. Her türlü satış, kiralama ve bağış gibi işlemleri mülkiyet sahibi uygulayabilir, miras alıp miras bırakabilir.²⁰

Mülk Topraklar 4 bölümde incelenir;

1. Köy veya kasabalarda kısmen iskan bölgesi sayılan topraklar
2. Öşrü Arazi: Fetih sonrası Müslümanlara verilmiş veya zaten Müslümanların elinde bulunan topraklar
3. Harici Topraklar: Gayr-ı Müslimlerin elinde bulunan topraklardır. Bu topraklar için "*Harac-ı Mukaseme*" adıyla öşür ve ayrıca "*Harac-ı Muvazzafa*" adıyla da bir arazi vergisi vermekle yükümlüydüler.
4. Aslında Miri Arazi iken sonradan Mülk Arazi yapılan yerler²¹

¹⁵ İncelik, 2000: 151.

¹⁶ Ünal, 1997: 119.

¹⁷ Barkan, 1980: 287; Ünal, 1997: 137; Karaboğa, 2010:4.

¹⁸ Cin, 1978: 68; Barkan, 1980: 131; Kenanoğlu, 2006a:158.

¹⁹ İncelik, 2000: 153,154.

²⁰ Kenanoğlu, 2006b: 540.

c) Vakıf Arazi

İslam'da vakıf, "Sadaka-i Cariye" yapma Allah'a yaklaşma gibi amaçlarla işletilir.²² İslam Devlet anlayışında; muhtaçlara yardım etmek, halkın ihtiyaçlarını karşılamak, hastane, okul, yol ve köprü gibi bütün kamu binalarını yapmak 'İslam Devleti'nin görevidir. Ancak Osmanlı Devleti bütün bu hizmetleri devlet denetimindeki vakıflara bırakmıştır.²³

Bu bağlamda Vakıf Arazileri de vakfa ait olan ve mülk olup olmadıklarına göre iki kısımda incelenen arazilerdir.

Mülk Arazi, sahibi tarafından belirli bir gayeye tahsis edilirse "*Sahih Vakıf*"; ikinci çeşit olarak ise Miri Arazi'nin bir kısmının veya tasarruf hakkının tümünün vakıf haline getirilmesi durumunda "*Tahsisat Kabilinden Vakıf*" ortaya çıkar. Vakıf Arazilerde vergiler, arazi hangi vakfa bağlanmışsa o vakfın mütevellisine verilir, müteveli ise vakıfnamesi gereği bu vergiyi gerekli yerlerde kullanır.²⁴

Özellikle ailevi ve yarı ailevi vakıflarda vakıf arazi suistimale uğratılmış, vakıf kontrolünde bulunan Miri Arazi (Vakıf Arazi) üzerinden mülk sahibi olmaya kadar gidilmiştir.²⁵ Bir araziyi; ihya etmek bir toprağı zararlı otlardan kurtarmak ve onu işlenebilir hale getirmek demektir. Peygamber(s.a.v)'in bir hadisinde: "*Kim bir toprağı ihya ederse ihya ettiği mülk onundur.*" demiştir. İşte bu hadise dayanarak vakıfların, devlete ait olan Miri Arazileri ihya etme bahanesiyle (usulüyle) mülklerine geçirdikleri de bilinmekteydi²⁶

d) Metruk Arazi

Halkın ya da belirli bir bölgenin kullanımına tahsis edilen köprü, yol, panayır gibi alanlardır. Mülkiyeti kimseye ait olmamakla birlikte devlet dahil, Metruk toprağı kimse alıp satamaz.²⁷

e) Mevat Arazi

Miri Araziler içerisinde "*hiçbir işe yaramayan*" arazilerdir.²⁸

Sultan'ın "*seçkinlere*" bağışları (temlik) yoluyla malikaneler yaratmada kullanılan bu ölü veya çorak topraklar, toprakta özel ve devlet mülkiyeti ve vergilendirmenin genişlemesi

²¹ Halaçoğlu, 1991: 79.

²² Yedi yıldız, 2003: 8.

²³ Yedi yıldız, 2003: 34,35.

²⁴ Halaçoğlu, 1991: 81.

²⁵ İncelik, 2000: 167.

²⁶ Yedi yıldız, 2003: 128.

²⁷ Barkan, 1980: 291; Halaçoğlu, 1991: 80.

²⁸ Halaçoğlu, 1991: 80.

gibi sorunlarla yakından alakalıydı. Osmanlı arazi tahrirlerinde "ıssız" diye tanımlanan bu topraklar, terk edilmiş arazinin devlet eliyle "seçkinlere" temlik edilmesi sonucunu doğuruyordu. Erken dönem İslam devletlerinde de bu tür topraklar "başiboş" köylülerce iskan edilir ve bu yoldan doğan yeni toprak sahipleri, köylüleri "sömürürdü" Osmanlı İmparatorluğu'nda ise bu topraklar "tapu" ile ve "kiracılık" koşuluyla iskan edilirdi. Ancak Mevat arazinin malikaneye dönüştürülmesi tarımda ve vergilendirmede bir genişlemeye yol açıyordu. Osmanlı Devleti'nde Sultan Mevat Arazi'yi kişilere bahşederdi ve toprağın tarıma açılmasını da kiralama yöntemiyle uygulardı. Arazinin mülk olabilmesi için araziye çitle çevirmek yeterli sayılmaz, arazinin gerçek manada ıslah edilmesi koşullanırdı. Burada, *"Elbette bütün ıssız ve ekilip biçilmeyen topraklar Allah'ın ve O'nun resûlünüdür"* hadisinden hareketle bu arazilerin sahipsizliğini fırsat bilip arazileri ekip biçen ve böylelikle arazinin sahibi olmaya çalışan şahısların önüne geçilmeye çalışılmıştır. Hatta bu dönemde Mevat Arazi'nin İmam izniyle sahiplendirilmesi ve İmamın izninin koşul olmaması fikrini savunan fıkıhçılar arasında tartışmalar yaşanmıştır.²⁹

Tımar Sistemi Nedir? Ne Değildir?

Toprak meseleleri kendi haline bırakılamayıp mutlaka bir devlet müdahalesine ihtiyaç duyar. Nüfus çoğaldıkça; aynı nüfusun aynı topraklar üzerinde kalmasını önlemek, başka bir deyişle toprağın belirli ellerde toplanmasını önlemek gereklidir. Çiftçiye toprağa bağlı hale getirmek ve yine başka bir deyişle tarımı ve çiftçiye sürekli kılmak için devletin "ayarlayıcı" ve "müdahaleci" anlayışı şarttır. Zira kendi kaderine terk edilen köylü, düşman işgali altındayken "soysuzlaştırma" tehlikesiyle karşı karşıya gelebilirdi. İşte Osmanlı Devleti bu bilinçten hareketle özellikle fethettiği topraklar üzerinde kendi otoritesine rakip bütün otoriteleri etkisiz kılabilmiştir. Bu anlamda "koyu bir derebeylik" ve "mülk anarşisi" üzerine kurulan imparatorluk böylelikle kıtalar arasında bile işleyebilen bir kuvvet inşa edebilmiştir.³⁰

İşte bu kuvvet olarak Tımar, Ömer Lütfi Barkan'a göre; *"Osmanlı İmparatorluğu'nda geçimlerine veya hizmetlerine ait masrafları karşılamak üzere bir kısım asker ve memurlara muayyen bölgelerden de kendi tahsil salahiyeti ile birlikte tahsis edilmiş olan vergi kaynaklarına ve bu arada defter yazılarındaki senelik geliri Yirmi Bin akçeye kadar olan dirliklere verilen isimdir."*³¹ Barkan'ın bu tanımına rağmen tarihsel kökeni konusunda kesin bir yargıya varılması oldukça zor olan Tımar Sistemi, kelime olarak Türk devletlerinde ilk kez Büyük Selçuklu Hükümdarı Sencer Bey'in Farsça bir emrinde rastlanmış ancak Osmanlı

²⁹ İnalçık, 2000: 163,164.

³⁰ Barkan, 1980: 125,126.

³¹ Barkan, 1993: 286.

Devleti'nde kullanılan manasıyla değil, 'yönetim' manasında kullanılmıştır. Sistem olarak Anadolu'daki 'İkta' sistemiyle benzerlik gösteren Tımar Sistemi, bir Bizans kurumu olan "Pronoia" ile de benzeşmektedir. 7. y.y.'da Bizans'ta kullanılan "Theme" adı verilen sistemin başında geniş askeri ve sivil yetkilere sahip şahıslar bulunur ve sistem asker yetiştirmek üzerine kuruludur. İlgili sistemde her bölgede yetiştirilen askerlere toprak tahsis edilmiş ve savaş zamanında orduya katılmaları zorunlu kılınmıştır.³²

Araplar, Selçuklular, Bizanslılar ve 15. yy İran göçebeleriyle benzerlik gösteren Tımar Sistemi, *"Bir yere ait vergi gelirlerinin tümünün yada bir kısmının dirlik olarak havale yoluyla bir görevliye devredildiği ve bu devir karşılığında da bazı hizmetlerin ona yüklendiği bir sistemdir."* Devletin mali, idari ve askeri görevleri temsilcisine devrettiği bu ve benzeri uygulamalar sanayi devrimi öncesi toplumlarda toprağı kontrol eden zümrenin güçlenmesine neden olmuştur.³³

Merkezin güçlü bir kontrol sağlayacağı şartlar oluşmadığından İmparatorluklar idari yapının tutarlılığını sağlamak için bazı otorite paylaşımlarına ihtiyaç duyarlar. Araplar (Havale), Bizans, Selçuklu ve İlhanlılar (ikta) benzer sistemi uygulamışlardır. Osmanlı Devleti'nde ise fethedilen bölgede *"acilen"* Tahrir işlemi uygulanarak o yerin nüfusu, hane sayısı ve ürün hasılatı kaydedilirdi. Bu kaydın tutulduğu Tahrir Defterleri'nde 3 yıllık hasatın ortalaması alınarak ürün miktarı yazılır; ayrıca *"Resmi Arus"*, *"Resmi Asıyab(Değirmen Resmi)"*, hayvan sayısı ve yerine göre *"Canavar Resmi"* denen büyük baş hayvan vergisi, Resmi Ağnam(koyun), hatta yine yerine göre *"Resmi Hınzır(domuz)"* alınır, ihtiyar, sakat, kadın ve çocuklar vergiden muaf tutulurdu. Gayrimüslimlerden alınan *"Avarız"*, hububattan alınan *"Kapan Resmi"*, kentlerdeki *"Duhuliye Resmi"* vb. vergiler de mufassal defterlerine yazılarak padişaha tasdik ettirilirdi.³⁴

Osmanlı Devleti'nde Tımar Sistemi'ne kuruluşan itibaren rastlanmaktadır. Anadolu beyliklerinde de görülen Tımar Sistemi'nin Selçuklulardan Osmanlılara geçtiği tezi kuvvetle muhtemeldir. Öyle ki Tımarın sebepsiz yere geri alınması, Tımar sahibinin ölümü halinde toprağın oğluna devrolunması, oğlun küçük olması durumunda ise yanındaki hizmetkarın sefere gitmesi gibi hususların Osman Bey döneminde belirlendiği aktarılmaktadır.³⁵

Osmanlı Devleti Vezir-i Azamları geliri 5.999 Akçeye kadar olan Tımar'ı kimseye danışmadan verebilirdi. Bu tür Tımarlara *"Tezkeresiz Tımar"* denir, bununla beraber beratı İstanbul'dan verilen Tımarlara ise *"Tezkereli Tımar"* denirdi. Yüksek devlet memurları olarak

³² Acun, 2002: 899,900.

³³ Ortaylı, 2008: 124.

³⁴ Ortaylı, 2008: 125,126.

³⁵ Acun, 2002: 899.

Padişah Hasları, Vezir-i Azam, Beylerbeyi gibi kişilerin Tımarları bazı imtiyazlara sahip oldukları için bunlar da "*Serbest Tımarlar*"dı.³⁶

Tımarlı Sipahi her üç bin akçe için bir asker yetiştirmekle yükümlüydü. Savaşlarda; Tımarlı Sipahiler Sancakbeylerine, onlar da Beylerbeylerine katılarak ordu büyütülürdü. Bir Tımarlı ölünce yerine oğlu geçer, oğlu küçükse savaş halinde yerine bir asker gönderir, varisi bulunmayan sipahinin toprağı ise kendisinden sonra beylerbeyi aracılığıyla ve merkez beratıyla tayin edilirdi.³⁷

Sipahi sorumlu olduğu toprağın mülkiyetine sahip olmamakla birlikte kendi adına toprağı dair hiçbir hukuki tasarruf yetkisi de yoktur.³⁸ Ancak herhangi bir sebep göstermeksizin toprağını terk eden veya boş bırakıp işlemeyen köylüden "*Çiftbozan*" vergisini alma yetkisi de sipahiye verilmiştir.³⁹

Altı yüz senelik ömründe "*doğal tahribatına*" dayanamayan Osmanlı Devleti, aslında toprak rejimindeki bazı değişiklikleri son ana kadar diri tutmayı başarmıştı. Bu prensiplerin değiştirilmesi dış dünyada meydana gelen gelişmelerin bir neticesiydi. Batıdaki değişim ve reform baskısı Osmanlı Devleti'ni de zaruri olarak reforma itmiş ve böylece toprak sistemini de gözden geçirmek zorunda kalmıştı⁴⁰

16. yüzyıldan itibaren Batı Avrupa'da başlayan Merkantalist anlayış; kısaca ihracatı olabildiğince fazla yapıp ithalatı olabildiğince azaltmak anlamına geliyordu. "Ticaretçi" ekonomi olarak da tanımlanan bu düşüncede; ekonomik büyümenin, ihracatta sağlanan sürekli büyüme ve yerli sanayi ve ticarete yaşanan ilerlemelerle mümkün olduğu savunuluyordu. Osmanlı Devleti'nde ise bu durum tam tersi olarak algılanıyor, hazinedeki parayı ihracatta kullanmak yerine, olabildiğince artırmak anlayışı sürdürülüyordu.⁴¹

Merkantalizm'de ticaret yollarını korumak da güçlü olmak anlamına geliyordu. Bu açıdan bakıldığında Osmanlı Devleti de ticaret yollarını koruyucu politikalar izliyordu. Ancak bunu Merkantalistler gibi, rakip uluslara karşı ekonomiyi bir bütün olarak koruma gayesiyle değil, halkının ihtiyacını karşılamak gayesiyle yapıyordu. Zira Avrupa'da yaşanan teknolojik gelişmeler, emeğin ve üretimin korunması gibi politikalar Osmanlı Devleti'nin önceliği olmamış, Osmanlı idaresi önceliğini halkının ihtiyacının karşılanması olarak belirlemişti.⁴²

³⁶ Halaçoğlu, 1991: 85.

³⁷ Ortaylı, 2008: 129.

³⁸ Barkan, 1980: 155,156.

³⁹ Halaçoğlu, 1991: 87.

⁴⁰ Barkan, 1980: 126,127.

⁴¹ İncalcık, 2000: 86.

⁴² İncalcık, 2000: 87.

Bu Merkantalist yol ile Avrupa; "*doğal ekonomiden parasal ekonomiye evrilince*", Batı gümüş paraları Osmanlı Devleti'ni "*istila*" etmeye başlamıştı.⁴³ Böylece kendi ekonomisini ve parasını Avrupa ekonomisine karşı korumak isteyen ve bir tarım ülkesi olan Osmanlılar; zenginliği teknolojik ilerlemeler dolayısıyla tarımın sanayi ve ticaretinin geliştirilmesinde değil, fetih yoluyla elde edilecek yeni vergilerde arıyordu.⁴⁴

Avrupa ateşli silahlara geçmiş ancak bu ilerlemeyi takip edemeyen Osmanlı Devleti'nde fetihler yavaşlamıştı. Böylece hazine gelirlerinin artırılmasına ihtiyaç duyan Osmanlı Devleti'nde, Tımar Sistemi kaldırılmış ve İltizam Sistemi'ne geçilmiştir. İlgili sistemde; genellikle 3 yıl olmak üzere merkezden aldığı araziye işleten Mültezim, hükümetle yaptığı sözleşmede zengin kefiller göstermek zorundaydı ve vergi toplamada da geniş yetkilere sahipti. Osmanlı vergi gelirlerini arttırma ve hızlandırmaya yönelik olarak geçilen İltizam Sistemi⁴⁵ ile Osmanlı hazinesi daha hızlı doluyordu.

Tımar sistemi, Miri Arazi'nin sisteminin işleyişini sağlamış, köylülerin statüsünün ve vergilendirmelerinin devlet güvencesiyle belirlenmesi dolayısıyla da tarıma olumlu katkı sağlamıştır. Devlete ait Miri Arazi böylelikle sürekli işlenir bir hal almıştır.⁴⁶ Ayrıca verimli toprakların bölünmesi önlenerek⁴⁷ tarımda verimlilik artırılmıştır. Ancak sistemin yürütüldüğü Miri Arazi'de köylünün mülkiyet hakkının olmaması dolayısıyla toprağı istediğı şekilde kullanamaması ve istediğı ürünü yetiştirememesi tarımı olumsuz etkiliyordu.⁴⁸ Bununla birlikte Tımar Sistemi, 16. yüzyıldan itibaren bozulmaya başladığında Sipahiler birbirlerinin arazilerini gasp etmişler ve bu durum da tarımı negatif yönde etkilemiştir. Bozulma yıllarında Sipahiler ile köylüler çatışma halindeydi. Vergilerin toplanma tarzları, vergi miktarları ve hatta tasarruf hakkı gibi konularda taraflar çatışıyordu. Sipahiler kendi hassaları için köylüden daha fazla emek talep ediyor ve taşıma işlerinde de köylülerin hayvanlarını kullanmaya çalışıyorlardı.⁴⁹

⁴³ İncılık, 2000: 88.

⁴⁴ İncılık, 2000:88,89.

⁴⁵ İncılık, 2000: 103.

⁴⁶ İncılık, 2012: 168.

⁴⁷ Barkan, 1980: 131; İncılık, 2000: 153,154.

⁴⁸ Barkan, 1980: 128.

⁴⁹ İncılık, 2000: 111.

BİRİNCİ BÖLÜM

TEK PARTİ'NİN OSMANLI DEVLETİ'NDEN ALDIĞI MİRAS VE II. DÜNYA SAVAŞI'NA KADAR UYGULADIĞI TARIM POLİTİKALARI

1.1. Osmanlı Tarımında İktisadi Düşünce ve Uygulamaları

Osmanlı Devleti, ekonomisinde ordusunun ve halkının ihtiyacı olan maddeleri devamlı olarak sağlayabilmeyi amaç edinmiştir. Bu doğrultuda Osmanlı ekonomisindeki gaye; istihdam ve üretimi arttırmak, kamunun ihtiyacını karşılamak, fiyat istikrarı, gelir ve servet dağılımındaki eşitsizlik ile temel malların arzını düzenlemektir. Bu politikayla "iaşecilik" uygulanırken temel ihtiyaç maddelerinin fiyatlarını makul düzeyde tutup halkın belirli standart ve kalitede mal ve hizmete ulaşmasını amaç edindiği bu sistem ile ekonomi, her sınıftan piyasanın oluşmasını hedefliyordu. Üründe fiyat belirleme usulüne de "*narh koymak*" denirken buradaki gaye herkesin ürüne ulaşabilmesini sağlamaktır.⁵⁰

Yukarıda bahsedilen miri arazilerde en yüksek üretimin gerçekleşmesinin hedeflendiği yer 'kaza'lar idi. Kazalar nüfusu 3.000-20.000 arasında değişen bölgeler olup gelen gıda ürünlerini kaza merkezinde satmak "*kasaba esnafının tekelinde olan*" bir uygulamaydı. 'Loncalar' halinde örgütlenen bu esnaf ise kendi ihtiyaç ve faaliyetlerini karşıladıktan sonra geride kalan üretim İstanbul'a gönderilirdi.⁵¹

Önce yurtiçi ihtiyaçlar karşılanmak koşuluyla arta kalan mal ihracata ayrılırdı.⁵² İzmir, Adana, Mersin ve Trabzon limanları Anadolu ihracatının temelini oluşturmaktaydı.⁵³ Yüksek gümrük vergisi ve özel izinle, hangi ürünün, nerede ne kadar satılacağı belirlenen Osmanlı Devleti'nde ihracat bir hedef olmaktan çok ülkede "*faydası olmayan ürünlerin*" satılmasıydı. Buna karşılık ithalat ise serbestçe yapılabilirdi.⁵⁴

Osmanlı ipek ve pamuğu klasik dönemde Avrupa'ya olan ihracın önemli bir bölümünü oluşturuyordu. Osmanlı yöneticileri kumaş ihracına müdahale etmiyordu. Zira Osmanlı Devleti'nde yalnızca temel ihtiyaç maddelerine müdahale politikası izleniyordu. Ayrıca bu noktada, bu dokuma ürünlerinin kâr amacı güden özel kuruluşlarca idare edilmesi de önemli bir faktördü. Bu bağlamda Osmanlı Devleti ödeme dengesi, tarım sanayisi ve emeğin

⁵⁰ İnalçık, 2000: 84,85.

⁵¹ Genç, 2009: 49.

⁵² Genç, 2009: 49.

⁵³ Quataert, 2008: 39.

⁵⁴ Genç, 2009: 49.

korunması gibi unsurlardan ziyade tarımda; "*pazarda mal bolluğu*"nu daha çok önemsiyordu.⁵⁵

15. yy. itibariyle Avrupa'da "*parasal bir ekonomiye geçiş*" sağlandığında ise Osmanlı ticareti halen "*uzun vadeli krediler*" ve "*takas*" ile sürdürülüyordu. Bu durum ancak 1580'li yıllardan itibaren Batı gümüş parasının Osmanlı'ya akmasıyla değişmeye başlamıştı. Bir tarım ülkesi olarak Osmanlılar; zenginliği teknolojik ilerlemeler dolayısıyla tarımın sanayi ve ticaretinin geliştirilmesinde değil, fetih yoluyla elde edilecek yeni vergilerde arıyordu.⁵⁶

Napolyon Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı arasındaki 19. yy.'da Osmanlı Devleti ekonomisi, önceki dönemlere kıyasla daha dışa açık bir hale gelmişti. Dünya ekonomisi Batı Avrupa merkezli bir hal alırken Osmanlı ekonomisi de bir büyüme ve dönüşüm yaşamıştı. 19.yy.'da Avrupa'nın artan tarımsal ürün talebi, Osmanlı Devleti'nde sağlanan merkezîyetçilik ve iç güvenlik ve Osmanlı Devleti'nin nüfusunun artması bu ekonomik yönelmeyi en çok tarım sektöründe yaşatmıştı.⁵⁷

Osmanlı Devleti'nin tarıma yönelme zorunluluğu bir bakıma Osmanlı-Avrupa eşitsizliğinin zorunlu bir yönelişi olarak ortaya çıkmaktaydı. Özellikle II.Abdülhamid döneminde "*ihracat odaklı bir tarım*" hedeflenilmişti. Bu hedef rakamlara da yansımış, özellikle 10 yıl sonrasıyla karşılaştırdığımızda 1876-1880 arası ihracat %45 fazlaydı.⁵⁸

Bu tarımsal zorunluluğa ve köylü toplumun hakimiyetine rağmen Osmanlı tarımı geride kalmıştır. Bu durumun kısaca sebeplerine eğilecek olunursa; ilk olarak köylünün toprağın sahibi olmaması dolayısıyla sipahinin izni olamadan toprağa çiftlik, değirmen, ambar gibi inşaatları yapamaması ve toprağını böylece bağ bahçe haline getirememesi karşımıza çıkmaktadır. Bir diğer sorun da yolların yetersizliği meselesidir. Yurt dışına ürün gönderemedikleri gibi yurt içinde bir pazardan diğerine ürün ulaştırmak dahi oldukça zordu. Ağaçların olmadığı, hayvanların ayaklarıyla işleyerek yol haline getirmeye çalıştığı ve iki atının yan yana geçemeyeceği kadar dar olan yollardan mal getirip götürmek durumu ziyadesiyle zorlaştırmaktaydı. Bu sebeplerin dışında; ağır vergilerin konması, arazi reformunun ardından toprak mülkiyetinin eşkıyalarca zarar görmesi, Abdülaziz döneminde kurulan mahkemelere rağmen toprak ve mülk davalarında adaletin sağlanamaması, kadıların "*rüşvet*" veya "*harç*" odaklı karar vermesi gibi sebepler de Osmanlı Devleti'nde tarımın gelişimini engelleyen sebepler olarak sayılabilir.⁵⁹

⁵⁵ İncalcık, 2000: 88.

⁵⁶ İncalcık, 2000:88,89.

⁵⁷ Baskıcı, 2003:30.

⁵⁸ Quataert, 2008: 41,44.

⁵⁹ İncalcık, 2000: 22; Koç, 2005: 36,37.

1.2. Osmanlı Devleti'nin Tarımsal Modernizasyon Çabaları Ve Altında Yatan Nedenler

Osmanlı Devleti 19. yy ortalarında iç isyanları bastırmak ve Tanzimat reformlarını finanse etmek maksadıyla dış borçlanmaya gitmişti. 1850 yılında 55 Milyon Frank olarak alınmak istenen ilk dış borç padişah tarafından onaylanmamıştı. Lakin Kırım Savaşı sırasında yapılmak zorunda kalınan ilk dış borçlanmanın ardından 1877'de Rus harbini de kaybeden Osmanlılar, Ruslara tazminat ödemek zorunda kalınca, dış borçlar iyice artmış, Osmanlı devlet ekonomisi iflasa sürüklenmiş ve "Duyun-ı Umumiye" idaresi kurulmak zorunda kalınmıştır.⁶⁰

Osmanlı Devleti o dönemde "*en kârlı tarımsal ürünler*"in gelirini bu idareye devretmişti. Bu ürünlerin başında tuz ve tütün gelirken ayrıca ipek öşürü, İstanbul balıkçılarından toplanan vergiler, alkollü içecekler ve hatta kerestelerden alınan vergiler bile idareye devredilmişti.⁶¹

1900'lü yıllarda çiftçi ziyadesiyle zor durumdaydı. Bu yıllardan itibaren özellikle askeri harcamaların artmasıyla öşür vergisine ek vergiler konmuş, %12,63'e kadar yükselen öşür vergisi, 1906'da %12,5 oranına gerilerken gözlemciler; çiftçi üzerindeki vergi yükünün, gelirlerinin %60'ı kadar yüksek olduğunu söylüyorlardı. Gerçekten de o yıllarda Osmanlı Devleti'nin küçük üreticisi "*en çok vergilendirilmiş birey*" olarak karşımıza çıkıyordu.⁶² 1908'e gelindiğinde İttihatçıların orta ve zengin çiftçiye yönelik "*sistemli*" politikalar izlediklerini ve kooperatiflerin kurulmasını desteklediklerini görmekteyiz. Ancak bu genel tabloyu değiştirmiyordu. 1914-1918 yılları arasında ise tarımsal hasıla %50 dolaylarına gerileyerek tabloyu daha da kötüleştirdi. 1920'de ise tarımsal hasıla %33'e kadar düşmüştü.⁶³

1.3. 1858 Arazi Kanunnamesi ve Değişen Toprak Anlayışı

Tanzimat döneminde; toprak hukuku sahasında girilen düzenlemelerle devlet, zirai ekonominin hukuki zeminini düzenleme vasıtasını toprağı tasarruf şekillerinde aramıştı. Tanzimatçılar "*taklitçilik*" ile suçlanırken toprak hukukunda "*orijinal*" bir girişim yapmışlardı. İşte bu girişim olarak Arazi Kanunnamesi'nden önce; toprağın mülkiyet hakkını elinde tutanın devlet olması dolayısıyla kiracı konumundaki köylü zaman geçtikçe toprak üzerinde "*daimi ve irsi*" kiracı olmaya başlamıştı. Toprağı istediği şekilde kullanmak, toprağı istediğini yetiştirmek veya toprağını mirasçısına bırakmak gibi haklardan mahrum olan köylü için

⁶⁰ Ünal, 2012: 236.

⁶¹ Quataert, 2008: 66.

⁶² Quataert, 2008: 50,51.

⁶³ Boratav, 2005: 35.

büyük araziyi de bölmek yasaktı. Dolayısıyla köylü ancak küçük arazileri devlet adına işlemek ile mükellefi.⁶⁴ Ancak bu mükellefiyet karşısında "Aşar" adı verilen ve toprak mahsullerinden aynen ve bir hisse alınmakta olan vergi, memleketin farklı yerlerinde birbirinden farklı oranlarda alınmaktaydı.⁶⁵

Osmanlı ekonomisi ve askeriyesinde büyük öneme sahip olan Tımar Sistemi, 17. yy.'a kadar etkin olarak uygulanmış ancak 17.yy.'dan itibaren işleyişini kaybetmeye başlamıştı.⁶⁶ Böylece uygulamaya konulmak durumunda kalınan İltizam Sistemi'nde; genellikle 3 yıl olmak üzere merkezden aldığı araziye işleten mültezim, hükümetle yaptığı sözleşmede zengin kefiller göstermek zorundaydı ve vergi toplamada da geniş yetkilere sahipti. Osmanlı vergi gelirlerini arttırma ve hızlandırmaya yönelik olarak geçilen iltizam sisteminde⁶⁷ de halk mültezimlerden şikayet ediyor, öşürü almakta geciken mültezimler kendi paylarını ambara taşıtırken de köylüye eziyet ediyor, hileye başvuruyordu.⁶⁸ Sosyal yapıda yaşanan bir takım çözümler; Celali İsyanları⁶⁹ ve neticede köylünün toprağını bırakıp gitmesine sebebiyet vermiş, zayıflayan devlet otoritesinden doğan fırsatla ayanlar⁷⁰ miri arazileri ele geçirmeye başlamıştı. Ayrıca Anadolu'da yaşanan bu kargaşa uluslararası sahada da gündem olmuş, Osmanlı Devleti'ni epeyce uğraştırmıştı.⁷¹ Mülkiyeti devlete ait olan miri araziye dair bütün düzenlemeler devlete ait olup fermanlarla uygulanmaya çalışılmıştır. Ancak doğan problemlerin artması dolayısıyla Osmanlı Devleti, bütün bu fermanları kanun haline getirmeyi düşünmüştür.⁷² Tanzimat'la beraber canlanan reform hareketleri sonucunda Osmanlı Devleti'nde hemen her alanda reform yapıldığı gibi 1858'de de toprak üzerine reform

⁶⁴ Barkan, 1980: 293,294.

⁶⁵ Barkan, 1980: 321.

⁶⁶ Kenanoğlu, 2006c: 108.

⁶⁷ İnalçık, 2000: 103.

⁶⁸ Koç, 2005: 37,38.

⁶⁹ Yeni ticaret yollarının bulunması ve dünyadaki teknolojik ilerlemeyi takip edemeyen Osmanlı ordusunun fetihlerindeki yavaşlamadan doğan ekonomik buhran, Osmanlı Devleti'nin merkezi otoritesinin zayıflamasıyla Mültezimleri takip edememesi ve arazi vergilerini toplayan mültezimlerin usulsüzlüklere başvurması dolayısıyla toprağını terk etmek zorunda kalan köylü ve statüsünü kaybeden sipahilerin başlattığı bir dizi isyan girişimi. (Ayrıntı için bkz: Akdağ, 1949: 23-37).

⁷⁰ Osmanlılar'a Selçuklular'dan geçen Ayan kelimesi, erkan manasındadır ve soylu aileleri tarifen geniş manada kullanılmıştır. Halk ile hükümetin iletişimini sağlayan Ayanlık, 16. yy.'dan itibaren idarede doğan aksaklık dolayısıyla daha çok önem kazanmıştı. Bu dönemde Ayanlık, bulunduğu bölgenin nezaret işlerini yürütmek, bazı yetkilileri görevden alabilmek bölgesinde vergi toplamak gibi geniş yetkilere sahip olmuştur. Kadıların dahi 'baş muhattabı olan Ayanlar, maddi olarak güçlü olmalarından dolayı ve İltizam Sistemi'nden doğan fırsatla çiftçilere borç vererek etkinliklerini artırmışlardır. 18. yy. ortalarında ise bölgelerinde zayıflayan merkez otoritesinden doğan fırsatla Ayanlar, devamlı olarak yöneticilik yapan aileler konumuna gelmişlerdir. (Ayrıntı için bkz: Mert, 1991: 195-198)

⁷¹ Kenanoğlu, 2006c: 108.

⁷² Barkan, 1980: 332.

yapılmıştır.⁷³ Meclis-i Ala-i Tanzimat, Ahmet Cevdet Paşa başkanlığında toplanarak; Ahmet, Arif ve Seyyid Rüştü beylerden kurulu bir heyet oluşturmuştur. Heyet kanunu hazırlarken bütün kanun ve fermanları gözden geçirmek zorunda kalmıştır.⁷⁴ 132 maddeden oluşan Kanunname;⁷⁵ Meclis-i Tanzimat'a, oradan da Padişaha sunulup onaylanmıştır. 7.500 adet basılan kanunname,⁷⁶ her eyalet, liva ve kazaya gönderilmek üzere hazırlanmıştır. Kanunname ülkedeki toprakları 5 kısımda inceleyip aslında miri araziye düzenlemiştir.⁷⁷

Kanunnameye göre mülkiyeti devlete ait olan miri arazi, belirli bir bedel karşılığında reayaya kullanılmaktadır. Arazi üzerinde; değirmen, ağıl, çiftlik binaları, ambar veya mandıra gibi bina kurma hakkı memurun izniyle arazi tasarrufunu alan kişiye verilmektedir. Ancak daha sonra bu durum arazi üstünde tarım dışında bina yapımına varacak, kanunun koyduğu sınırlama çiğnenecekti.⁷⁸ Ayrıca Kanunnameye göre arazi mutasarrıfı, araziye bedelli veya bedelsiz devredebiliyor, ölümünün ardından erkek evladına devrolan arazi, eğer erkek evlat yoksa kız evlada da bırakılabiliyordu.⁷⁹ Kanunla miri arazi intikal bakımından mülk araziye yaklaştırılmıştır. Arazi mutasarrıfının arazisine istediği hububatı, istediği şekilde ekebilir hale geldiği kanunnameye göre; mutasarrıf arazisini kiralayabiliyor arazisi üzerinden haksız geçişlere dahi mani olabiliyordu.⁸⁰ Ayrıca mültezimlerin yetkisi resmi memurlara verilerek Anadolu'daki kargaşa önlenmeye çalışılmıştır.⁸¹ Arazi Kanunnamesi'nde; arazilerin köy ve kasaba ahalisinin nüfusuna göre bölünerek tapusunun verildiği, mahkemelerin de toprağın tek elde toplanmasına izin vermediği ve böylelikle köylünün ezilmesine müsaade edilmediği görülmektedir. Yine kanunda; mera, orman, harman yeri, meydan ve yol gibi alanların alınıp satılamayacağı da hükme bağlanarak ortak alanlar tespit edilmiştir.⁸²

1858 Arazi Kanunnamesi, ancak ve ancak Mülk Arazilerin yasal olarak vakfa dönüştürülebileceğini de belirtirken Vakıf Arazi'yi 3 sınıfa bölüyordu. Bunlardan ilki, Mülkiyeti ve bağışlama hakkı hükümete ait olan vakıf araziler; ikincisi hazineye vergi ödemek koşuluyla mülkü dilediğince kullanabilen Vakıf Araziler ve üçüncüsü ise vergilendirmeden muaf olup tasarruf hakkı da vakfa ait olan arazilerdi. Ancak hükümet bu vakıf arazileri yönetmekte başarısız olacaktır ki dönemin sonunda "sahibinin başında olmadığı

⁷³ Yazıcı, 2014: 454.

⁷⁴ Aydın, 1991: 346.

⁷⁵ Yazıcı, 2014: 455.

⁷⁶ Barkan, 1980: 334.

⁷⁷ Yazıcı, 2014: 455.

⁷⁸ Kenanoğlu, 2006c: 111,112,113.

⁷⁹ Barkan, 1980: 353.

⁸⁰ Barkan, 1980: 337.

⁸¹ Aydın, 1991: 347.

⁸² Barkan, 1980: 337-340.

toprak mülkiyeti şekli" doğacak ve bu durum Anadolu tarımının gelişmesini engelleyen unsurlardan biri olacaktı.⁸³

Fakat dikkat edilirse Arazi Kanunnamesi'yle, arazi üzerindeki tasarruf hakları tam ve mutlak değildir. Çünkü arazilerde memurun izni olmadan "*gelişigüzel*" tuğla veya kiremit koyulamaz, arazi mazeretsiz 3 yıl boş bırakılamaz ve memurun izni olamadan arazide ağaç dikilip bahçe yapılamaz veya çayır tarlaya çevrilemezdi. Ancak sonraları bu kuralların kontrolü pek sağlanamamış, devlet otoritesi kanundan ziyade "*emrivakileri*" kabul etmek zorunda kalmıştır. Mesela köylünün hayvanını gezdirirken otlatabilmesi hükmü; hasadını kaldıran köylünün "mera" olmuş arazisine zarar gelebilme şaibesini doğurmuştur. Kanundaki bu maddenin oluşturduğu boşlukla hasadını kaldıran köylünün arazisi, komşuları tarafından hayvanlarını otlatmak suretiyle mera olarak kullanılabilmiş böylelikle bir sonraki hasatta gecikmeler yaşanmıştır.⁸⁴

1.4. Ziraat Bankası'nın Kuruluşu

Fransız İhtilâli ve Avrupa'da başlayan milliyetçilik akımları Osmanlı Devleti'ni de reformlar yapmak zorunda bırakmıştı. İlk olarak Balkanlar'da başlayan isyanlar dolayısıyla Osmanlı Devleti, diğer devletlerin de iç işlerine müdahale etmesini önlemek amacıyla bir dizi reformlar yapmıştı. Bu reformlardan biri olarak da 1864'de ilan edilen Vilayet Nizamnamesi hazırlanmıştı. Vilayet Nizamnamesi'nin ilk uygulama bölgesi olarak Tuna Vilayeti seçilmişti. Osmanlı mahalli idarelerindeki sıkıntıları gidermeyi amaçlayan Vilayet Nizamnamesi için Mithat Paşa'yı İstanbul'a çağıran Ali ve Fuat Paşalar, ilk olarak uygulanan bölge olması dolayısıyla Tuna Vilayet Nizamnamesi olarak bilinen Nizamnameyi hazırlatmıştı.⁸⁵ Altı aylık bir çalışma neticesinde hazırlanan Vilayet Nizamnamesi'nde⁸⁶ genel olarak vilayet, sancak kaza ve köy idare şekilleri açıklanmaktaydı.⁸⁷

Bu idare şekilleri içerisinde vilayet ve kazalardaki tarımı da yabancı sermayeye ezdirmek istemeyen Mithat Paşa, "*Vilayet Nizamnamesi'nden faydalanıp*" kaza merkezlerinde 'Memleket Sandıkları' adı altında birer sandık kurulmasını da sağlamıştı. İlk üç ay sadece Tuna'da faaliyet gösteren bu sandıklar çiftçiye; karşılıksız, kefilsiz, ipoteksiz ve rehinsiz kısa vadeli krediler vermektedir. İlk üç aydan sonra tüm vilayetlerde kurulan Memleket Sandıkları, haftada bir veya iki kez kasabanın pazar kurduğu günlerde faaliyet

⁸³ Quataert, 2008: 57.

⁸⁴ Barkan, 1980: 340,341.

⁸⁵ Güneş, 2014: 165.

⁸⁶ Çetinsaya ve Buzpınar, 2005:8.

⁸⁷ Güneş, 2014: 165.

göstermekteydi. Sandıkların sermayesi aşar vergisinin %11'e çıkarılmasıyla sağlanmaktaydı ve sandıklar ilk kazancını mısır satışlarından kazanmıştı.⁸⁸

Memleket Sandıkları'nın kurulduğu bölgelerde Müslüman ve Hristiyan köylüler tarım teçhizatını alarak ve özel mülkiyet olmayan arazileri kullanarak "*adil bir çalışma şekli*" ile kazandıkları geliri memleket sandıklarına aktarmıştır. Zamanla bu aktarım usulü fakir köylülere ağır gelmeye başladığından her çiftçiden her bir çift öküz karşılığı, buğday temin edilmesiyle sandıklara para akışı yine adil bir şekilde sağlanmaya çalışılmıştır.⁸⁹

Memleket Sandıkları'ndan kredi alabilmek için krediye ihtiyacı olduğu ve çiftçi olduğu İhtiyar Heyeti'nin onayıyla onaylanan çiftçi, %1 faizle en çok 2.000 kuruşa kadar ödünç para alabiliyordu. Her köyün hissesi belli olan memleket sandıklarında yıl sonunda elde edilen faizin üçte biri imar işlerine ayrılırdı. Kalan gelir ise ana sermayeye eklenirdi. Mithat Paşa'nın "orijinal" girişimi olan Memleket Sandıkları'nın⁹⁰ gayesini yine Mithat Paşa şöyle açıklamıştır:

Çiftçilerin muhtaç oldukları borçlanmalar için mecburen tefecilere başvurmakta olduklarından dolayı ağır ve fahiş faizlerle ziraat sahipleri borçlu olarak ürünlerinin karşılığını göremediklerinden ve memlekette Avrupa gibi hafif ve orta düzeyde faiz ile akçe ödünç vermek için bankalar kurulmasını sağlayacak derecede henüz yetenek oluşmadığından buna bir çare bulunması...⁹¹

On beş yirmi yıl kuruluş amacına uygun olarak yararlı hizmetler gerçekleştirilen memleket sandıklarında ileriki dönemlerde bozulmalar yaşanmıştır.⁹² Sandıkların vazifesinin devamını sağlayabilmek için aşar vergisine 'menafi hissesi' adı altında %10 zam eklenirken elde edilen gelir sandıklara aktarılmıştır. Böylece memleket sandıklarının vazifesi sürdürülmeye çalışılmıştır. Ancak menafi hisseleri uygulamasıyla beraber çiftçinin tefecinin eline düşmesi tehlikesi oluşunca 1888'de Ziraat Bankası'nın kurulmasıyla sandıklar bankaya devredilmiştir.⁹³ Meşrutiyetin ilanından sonra Ziraat Bankası'nda büyük reformlar yapılmak istenmiştir. Statüsü aynı kalmakla beraber bankanın zirai kredi imkan ve hususları genişletilerek yeni bir düzenleme hazırlanmıştır.⁹⁴ 1888'de 331 yerde temsil edilen Ziraat Bankası, 1911 yılına kadar 485 şubeye ulaştırılmıştır.⁹⁵

⁸⁸ Güngör, 2017:652.

⁸⁹ İloğlu, 1964: 93,94.

⁹⁰ Güngör, 2017:652.

⁹¹ İloğlu, 1964: 93.

⁹² Güngör, 2017:652.

⁹³ İloğlu, 1964: 93,94.

⁹⁴ Kaya ve Kadanalı, 2020:139.

⁹⁵ İloğlu, 1964: 98.

Tablo 1.1 Ziraat Bankası Nominal ve Reel Sermaye Tutarları (1904-1908)

Nominal Sermaye (1.000)			Reel Sermaye (1.000)	
Yıllar	Yıl Sonundaki Tutarı	Bir Yıl İçinde Artan tutar	Yıl Sonundaki Tutarı	Bir Yıl İçinde Artan Tutar
1904	846.332,26	44.649,86	405.744,36	27.993,54
1905	844.526,00	0	440.281,54	34.537,16
1906	894.708,33	50.282,34	472.839,89	32.558,34
1907	945.835,31	51.027,98	514.295,58	41.455,69
1908	1.006.943,32	61.108	567.628,44	53.332,86

Kaynak: Kaya ve Kadanalı, 2020:138

Tablo 1.1'de görüldüğü üzere 1904-1908 yılları arasında Ziraat Bankası'nın nominal sermayesinde yaklaşık %19 ve reel sermayesinde ise yaklaşık %40 oranında bir artış yaşanmıştır.⁹⁶ Yıllar ilerledikçe ve Ziraat Bankası'nın tecrübesi arttıkça bankaya verilen önem, arttırılan sermayeyle doğru orantılı olarak büyümüştür.

⁹⁶ Kaya ve Kadanalı, 2020:139.

Tablo 1.2 Kuruluş Yılları İçin Kredi Hacmi ile Borçluların Sayısı

Yıl	Menafi Hissesi İçin Yıllar İtibariyle Ek Olarak Verilen Kredi Tutarları		Yıl İçerisinde Temin Edilip Tekrar Kredi Şeklinde Verilen Tutarlar		Borçlu Sayısı	Bir Yıl İçin Verilen Kredi Tutarı	
	Kuruş (1.000)	Para	Kuruş (1.000)	Para		Kuruş (1.000)	Para
1889	16.032,03	14	251.8	4	18.206	16.283,2	19
1890	40.594,28	14	6.123,6	20	43.202	46.717,74	43
1891	35.256,4	18	25.503,57	38	55.491	60.760	16
1892	46.609,5	34	35.933,8	30	74.212	82.543,24	24
1893	44.779.767	13	40.175,39	39	81.016	84.955,15	12
1894	25.731,11	31	40.536,01	5	70.514	66.267,12	37
1895	21.959,32	26	33.196,42	28	61.400	55.755.743	14
1896	10.711,11	5	40.467	18	55.646	51.178,1	24
1897	5.347,4	23	40.421,97	21	50.325	45.769,32	04
1898	19.719,97	2	44.624,48	3	90.536	64.344,45	06
Ara Toplam	266.740,81	22	307.833,34	8	700.548	574.574,14	30
1899	18.922,22	2	36.479,47	14	103.266	65.401,59	16
1900	6.711,4	11	44.043,26	29	78.674	50.754,71	0
1901	11.117,53	3	44.062,23	20	63.946	55.179,77	23
1902	3.210,75	15	43.946,01	2	65.641	47.156,75	17
1903	121.57	17	43.782,6	38	69.274	43.903,14	15
1904	26.744.73	31	48.068,82	35	110.729	74.813,55	27
1905	27.923,41	35	54.762,86	33	134.998	82.686,26	28
1906	26.272,64	26	64.404,23	26	99.882	90.676,87	12
1907	47.891,4	10	61.855,57	2	255.466	109.747	12
1908	53.900	27	60.401,12	18	278.663	114.301,12	5
Ara Toplam	222.815,6	18	511.806,1	19	1.260.539	734.621, 68	38
Genel Toplam	489.556,41	0	819.640	28	3.690.260	1.309.195,82	28
1908 yılsonu tahsilatı					897	819.629,42	28
1908 yılsonu çiftçilerden alacaklar					964,5	489.556,41	0

Kaynak: Kaya ve Kadanalı, 2020:140

Tablo 1.2'de görüldüğü üzere ise 20 yıllık bir zaman diliminde Ziraat Bankası tarafından 3.690.260 kişiye 1.309.195.82 kuruş kredi verilmiştir.⁹⁷ Bankanın kuruluşundan geçen 20 senede her yıl bankanın sermayesi arttırılmıştır. Bu sermaye arttırımıyla beraber ise kredi verilen çiftçi ve verilen kredi miktarı da artmıştır.

Cumhuriyetin kurulmasının ardından 1924 yılının 924/444 sayılı bütçe kanunu ile Ziraat Bankası özel anonim şirket haline getirilmiştir. Bu yıllarda bankanın faaliyetleri hükümet denetimiyle yürütülmüştür. 1926'ya gelindiğinde ise Ziraat Bankası'na ticari kredi yetkisi verilmiş ve bankacılık anlamında her türlü faaliyete devam etmesi kararlaştırılmıştır.⁹⁸ 1937'de banka tekrar devlet idaresine geçirilmiştir.⁹⁹ Bu çerçevede 04.06.1937'de kabul edilen Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası Kanunu ile çiftçinin zirai ihtiyaç ve mahsulünün sürüm ve satışına, zirai sanayinin kurulmasına ve zirai kredilerin sağlanmasına yönelik olarak Ziraat

⁹⁷ Kaya ve Kadanalı, 2020:140.

⁹⁸ Kaya ve Kadanalı, 2020:143,144.

⁹⁹ İloğlu, 1964: 97.

Bankası'nın kurulduğu kabul edilmiştir. İlgili kanunda bankanın merkezi Ankara olmak üzere şubeler açabileceği belirtilmiş ve itibari sermayesi 100 milyon olarak tespit edilerek bankaya zirai anlamda geniş sorumluluklar yüklenmiştir.¹⁰⁰

1.5. Osmanlı Devleti'nde Ziraat Mektepleri, Örnek Tarlalar ve Ziraat Odaları

Osmanlı Tarımının modernleştirilmesi için atılan en önemli adımlardan biri de Ziraat Mektepleri'nin kurulmasıdır. Bu amaçla İstanbul Küçükçekmece Gölü yakınlarında kurulan ilk ziraat mektebinde ağırlıklı olarak ziraat ve zirai teorik dersler verilmiştir.¹⁰¹ 1847'de Ayamama'daki bu ilk Ziraat Mektebi'nde 1 yıl sonra eğitime başlanmıştır. "*iyi cins pamuk üretmek için*" kurulan okulun ders programında; matematik, coğrafya, felsefe gibi derslerin yanında; ipek böcekçiliği, hayvan eğitimi ve biyoloji gibi dersler de verilmekteydi. Amerikalı Dr. Davis, Agatan Efendi, Mösyö Kiranz ve Sait Ağa gibi eğitim kadrosu bulunan okulun 50 kadar öğrencisi vardı. Bu öğrencilerin öğrendikleri modern tarım metotlarını taşraya yaymaları hedefleniyordu. Ancak beklenen faydanın görülemediği gerekçesiyle okul 1851'de kapatılmıştı.¹⁰²

Osmanlı Devleti'nde zirai eğitim anlamında ikinci büyük girişim ise 1884'de yayınlanan "Büyük Halkalı Ameliyat Ziraat Mektebi Nizamnamesi"ne rağmen ancak 1891'de fiili icraata geçen Halkalı Ziraat Mektebi'nde 16-22 yaş arası çiftçi çocukları sınavla öğrenci olarak alınmıştı. Öğrenciler matematik, coğrafya, öşür kanunu, ziraat bilimi ve bahçe bakımı gibi dersler verilmişti. 1908 yılına kadar okulda görev yapan 19 öğretmenden 14'ünün yurtiçinde veya yurt dışında ziraat eğitimi aldıklarını bilmekteyiz.¹⁰³

Halkalı Ziraat Mektebi'nde teorik ve uygulamalı olarak verilen eğitimler için var olan hocalardan 5'i teorik dersler vermekte olup bu 5 hocadan da ikisi Osmanlı Türkçesi hocasıdır. Türkçe hocalarından biri arazi ve ziraat kanunları yanında Osmanlı Türkçesi yazı usullerini öğretirken diğer Türkçe hocası ise Osmanlı Türkçesi dilbilgisi dersi vermekteydi. Teorik ders veren diğer hocalar da matematik, fizik ve ziraat hocalarıdır. Kurumda ayrıca Ziraat derslerinin yanı sıra çiftlik hayvanlarının yetiştirilmesi hususunda dersler ve meteoroloji ve kimya dersleri de verilmekteydi.

Okuldaki uygulamalı eğitime bakacak olursak bahçıvanlık, baytarlık ve ziraat defteri tutma gibi derslerin yanında zirai uygulamalar da öğretilmekteydi. Bu uygulama derslerinde; sebze-meyve bahçesi oluşturulması, meyve ağaçlarının dikimi, budaması ve bakımı gibi

¹⁰⁰ "Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası Kanunu", *Resmi Gazete*, No 3629, 12 Haziran 1937.

¹⁰¹ Demirel ve Doğanay, 2011: 185.

¹⁰² Sarıkaya, 2016: 26.

¹⁰³ Quataert, 2008: 98,99,100.

hususlar gösterilmekteydi.¹⁰⁴ Türkçe, ziraat kanunları, sebze bahçesi uygulamaları, meyve bahçesi uygulamaları, ağaç budama ve aşılama gibi hususlar da Halkalı Ziraat Mektebi'nde işlenmekteydi.¹⁰⁵ Halkalı Ziraat Mektebi Avrupa'dan modern ekim ve hasat makineleri, seralar gibi donanımlar edinmişti. Okul Fransızca'dan yaptığı çevirileri uyguluyordu. Bütçe yetersizliği dolayısıyla istediği maddi desteği geri çevrilen okul, 1899 yılında '*İsraf*' olarak görüldü ve kapatılmak istendi.¹⁰⁶

Osmanlı Devleti tüm bunların yanında uygulamalı eğitimi daha verimli hale getirebilmek için uygulama çiftlikleri ve uygulama tarlaları dediğimiz örnek çiftliklerde modern tarım makine ve yöntemlerinin yerinde gösterilmesini önemsemiştir. Bu bağlamda Balıkesir, Bandırma, İzmir, Eskişehir, Denizli, Isparta, Ankara, Bursa, Adana, Halep ve Suriye gibi bölgelerde örnek tarlalar kurmuş; Halkalı Ziraat Mektebi içerisinde ise bir örnek çiftlik ve çiftlik içerisinde de ahır, bağ, bahçe, fidanlık ve ormanlık gibi uygulama alanları oluşturmuştur. Bu çiftlik içerisinde ayrıca hayvancılık dersleri için alınan 20 koyun, 10 at, inek, dana ve öküz üzerinde cemre hastalığından kurtulmayı hedefleyen aşı çalışmaları da yapılmıştır.¹⁰⁷

1895 yılı itibariyle Halkalı Ziraat Mektebi'nde; örnek tohumları saklamak üzere kavanozlar, uygulamalı gösterim için resimler, bitki ve bitki hastalıklarını incelemek üzere 10 mikroskop ve baytarlık ve diğer hususlarda kullanılmak üzere ise modern makineler satın alınmıştır. Örnek tarlalar için Ziraat Bankası'na ayrılmış olan 32.000 liradan karşılanan bu masrafların bir kısmı da zamanla ödenmiş olup toplamda 152.816 kuruşluk masraf yapılmıştır. Ayrıca okulda kullanılan modern tarım aletleri 1898 yılında Mösyö Ohannes adında bir tüccar tarafından ithal edilip gümrük vergisinden muaf tutulmuştur.¹⁰⁸

Halkalı'dan 4 yıl sonra da Bursa'da bir ziraat mektebi açılmıştı. Fransız Ziraat Mektebi Mezunu Cemal Bey tarafından açılan bu okulda genelde uygulama üzerinde duruluyordu.¹⁰⁹

Yaygınlaşan ziraat mekteplerinin uygulama alanı olarak örnek tarlalar ise genelde nüfusun yoğun ve ulaşımın kolay olduğu bölgelerde kurulmuştu. Tarlalar örnek çiftlikler gibi tohum dağıtmıyor, sadece eğitim alanı olarak kullanılıyordu. Öşür vergisinden muaf olan örnek tarla ürünleri; pamuk, hububat, kışlık hayvan yemi, keten ve kenevir gibi ürünlerdi.

¹⁰⁴ Çeşme, 2014: 73,74.

¹⁰⁵ Demirel ve Doğanay, 2011: 191.

¹⁰⁶ Quataert, 2008: 104,105.

¹⁰⁷ Çeşme, 2014: 86,87,88.

¹⁰⁸ Çeşme, 2014: 86,87,88.

¹⁰⁹ Quataert, 2008: 104.

Sivas, Konya, İstanbul gibi yörelerde kurulan örnek tarlalarda suni çayırılar yaratılarak da eğitim veriliyordu.¹¹⁰

Ziraat Odaları ise Osmanlı Sadrazamı'nın emriyle 1876'da kurulmaya başlanmıştı. Ayrıca Said Paşa başta İstanbul olmak üzere vilayetlerde de ziraat odalarının kurulması için de talimat vermişti. Farklı bölgelerden "nitelikli" üyelerin seçilmesiyle oluşan odalarda dernek statüsünde çalışılıyordu. 1882 yılında Ziraat Odaları Ticaret Odalarıyla birleştirilmiş ve Ziraat ve Ticaret Odaları bünyesinde çıkarılmaya başlayan mecmuada, yeni tarımsal ürünlerin getirilmesi ve Anadolu tarımının ıslahı konusunda pek çok öneri getirilmişti.¹¹¹

1.6. Cumhuriyet'e Evrilen Yolda Bir Osmanlı Mirası Olarak Tarım

Son iki yüzyılda Türk tarımında önemli değişiklikler olmuştu. Tanzimat reformları ile birlikte kırsal kesimde güvenliğin artması verimli topraklara yerleşimi artırmıştı. Diğer bir değişim olarak 1858 Arazi Kanunnamesi'nde bahsettiğimiz üzere bu tarihe kadar devlet mülkiyetinde kiracı olan köylü, özel mülkiyet hakkı almıştı.¹¹² 1876'dan itibaren aşar vergisinden elde edilen kazanç, %79'lara kadar yükselmiş, Anadolu tarım ihracatı %45 artmıştı.¹¹³ 1880'li yıllarda Osmanlı ekonomisinde buğday ve hububatın ithalat ve ihracatı birbirine eşitlenmişti¹¹⁴ 1888'de Padişah fermanıyla kurulan Ziraat Bankası bünyesinde ise çiftçiye krediler verilmiş, tarım okulları açılmış ve ıslah edilmiş tohumlar dağıtılmıştı.¹¹⁵ Ancak Balkanların Osmanlı Devleti'nden kopması ve tarımda izlenmesi gereken korumacı politikaların izlenememesi sebebiyle Birinci Dünya Savaşı'na yaklaşan yıllarda Osmanlı Devleti; buğday, un ve pirinç gibi ürünleri ithal etmek durumunda kalmıştı.¹¹⁶ Birinci Dünya Savaşı sırasında; 1914-1918 yılları arasında, buğday üretimi %47, tütün %51, fındık %65, kuru üzüm %54, koyun sayısı %45, keçi sayısı ise %33 azalmıştı.¹¹⁷ Böylece Birinci Dünya Savaşı şartlarında tarımda bazı reformlara gidilmek zorunda kalınmıştı. Bu reformlardaki gayelerden ilki çiftçiye orta halli bir çiftçi zümresi haline getirmek, ikincisi ise topraksız köylüye ve muhacire toprak bulmak, fethedilen yerlere milli unsuru yerleştirmektir. Bu yıllarda topraklar "zenginden alınıp fakire paylaştırılmış", işin aslı olan sulamak ve iskan

¹¹⁰ Quataert, 2008: 108-115.

¹¹¹ Quataert, 2008: 79,81.

¹¹² Pamuk, 2009: 70.

¹¹³ Quataert, 2011: 463.

¹¹⁴ Yay, 2019: 88.

¹¹⁵ Quataert, 2011: 465.

¹¹⁶ Yay, 2019: 88.

¹¹⁷ Boratav, 2005: 34.

kısmı atlanmıştır. Üstelik tarımın makineleşmesi sağlanamamış ve sırf köylüyü arazi sahibi yapmak için toprak "*gelişigüzel*" paylaştırılmıştır. Ayrıca yine bu yıllarda tarımda makineleşmenin sağlanamaması, tarımsal alanda ileri teknikle çalışan Amerika ve Rus uluslarının buğdaylarının sermayede büyük bir pay almasına sebebiyet vermişti.¹¹⁸

Ayrıca savaş sürecinde tarım pazarında büyük katkı sahibi olan Ermeni ve Rum köylülerinin Anadolu'dan ayrılmalari da tarımı olumsuz etkilemişti. Ancak hâlâ 20. yy. başlarında özellikle Çukurova ve Doğu Karadeniz'de tarımsal üretim büyük oranda ihracata ayrılıyordu. Buna rağmen Doğu Anadolu'da tarımın ticarileşmesi henüz gerçekleşmemişti. Bu tablonun tamamen aleyhe döndüğü vakit ise pazar fiyatlarının artması ve buna karşın devletlerin de kentlerde sanayileşme yolunu seyretmeye başladıkları Birinci Dünya Savaşı sonrası yıllar olacaktı.¹¹⁹

Zirai durum, Mütareke ve Milli Mücadele dönemlerinde de tam bir "*buhran*" içerisindeydi. Zira Kurtuluş Savaşı'ndan önce 66 Milyon dekarlık olan hububat ziraatı, harbin sonunda 35 milyona kadar düşmüştü. Açlık tehlikesi yaşayan memlekette ekmeklik hububata; arpa, yulaf ve hatta süpürge tohumu karıştırılmış böylece halkın sağlığı tehlikeye atıldığı gibi fiyatlar da artmaya devam etmişti.¹²⁰

Bu doğrultuda Milli Mücadele Hükümeti (TBMM); ziraatı milli ekonominin temeli olarak görmüş ve bazı tespitler yapmıştır. Bu tespitler; mahsulü henüz üreticinin elindeyken almak gerektiği, köylüye nakdi yardımdan ziyade araç-gereç yardımının yapılması gerektiği ve üretici ile ihracatçının bağlarını sıkılaştırmak gerektiği olarak saptanmıştır. Ayrıca sulanacak arazinin tespit ve takip edilmesi, köylüye sulamada yardım edilmesi ve köylünün boş zamanını dokumada değerlendirmesi gibi saptamaları da yapan Milli Mücadele Hükümeti, aynı zamanda cumhuriyetin tarım politikasının temellerini de böylece atmış oluyordu.¹²¹

1.6.1. İzmir İktisat Kongresi

Osmanlı Devleti'nden devralınan olumsuz ekonomik mirasın izlerini silmek ve Anadolu'yu baştan başa imar etmek amacıyla Cumhuriyetin ilanı bile beklenmeden 17 Şubat 1923'de, İzmir'de; İzmir (Türkiye) İktisat Kongresi toplanmıştır. Söz konusu kongre, Mustafa Kemal'in desteği ve dönemin iktisat vekili Mahmut Esat Bozkurt'un girişimleriyle tertip edilip 4 Mart 1923 tarihine kadar çalışmıştır.

¹¹⁸ Barkan, 1980: 384,385.

¹¹⁹ Pamuk, 2009: 71.

¹²⁰ Birinci Köy ve Kalkınma Kongresi, 1938:246.

¹²¹ Eldem,1994: 162,163.

Kongre öncesinde Mahmut Esat Bey, kongre için gündemden ziyade bir broşür hazırlayıp delegelere dağıtacaklarını açıklamıştır. Konular genel olarak; "*Kredi meselesi, Şirketler, Sendikalar meselesi, Gümrük meselesi, Ulaştırma meseleleri, Köylü meseleleri, Üretim ve Tüketim meseleleri*"ydi.¹²² Kongrede her sektörden temsilci yer almıştır. Ancak çalışmanın kapsamı dışında olması dolayısıyla buralara yer verilmesine gerek görülmemiştir.

İzmir İktisat Kongresi'nde konuşan M. Kemal, tarımın önemini şöyle vurgulamıştır:

"Kılıçla fetih yapanlar, kılıç sallarken zapt olunan memleketin ahalisi kazandıkları istisnalarla sapanla sarılıyor, toprak üzerinde çalışıyorlardı. Arkadaşlar kılıç ile fütuhât yapanlar, sapanlar fütuhât yapanlara mağlup olmaya ve kılıç ile kazandıkları toprakları terk etmeye mecburlardır. Efendiler kılıç kullanan kol yorulur, nihayet kılıcı kınına koyar ve beklide o kılıç o kında küflenmeye, paslanmaya mahkûm olur. Lakin sapan kullanan kol gün geçtikçe daha ziyade kuvvetlenir ve daha çok kuvvetlendikçe daha çok toprağa malik ve sahip olur",¹²³

17 Şubat 1925'de 552 sayılı kanunla aşar vergisi kaldırılmıştı.¹²⁴ Bu husus da İzmir İktisat Kongresi'nde ele alınan konulardandı.¹²⁵ aşar vergisi onda bir oranında toprak ürünlerinden alınan aynî bir vergiydi. Tarla ürünlerinden "*aynen*" alınan vergi, bostan ürünlerinden "*nakdiye*" adıyla para olarak alınırdı. Sorun tam da bu noktada, vergiyi tahsil etme noktasında doğuyordu. Devlet adına vergiyi toplayanlar lehine ve köylü aleyhine "*zalimce*" bir usul yürüyüp "*Ağalık düzeni*" ortaya çıkmıştı. Bu açıdan aşar vergisinin kaldırılması "*büyük bir karardır*"¹²⁶

Aşar vergisi Osmanlı vergi sisteminden olup tımar sistemi dahilinde toplanırdı. 19. yy.'a gelindiğinde verginin tamamı iltizam usulüyle toplanıp %10 ile %50 arasında değişen bir oranı vardı. Tanzimat Fermanı ile beraber ise %10 olarak belirlenen aşar vergisi oranı, mültezimlerin aldıkları iltizamı daha küçük mültezimlere ihale etmeleri neticesinde, köylünün ödemesi gereken oranın çok üstünde bir oran olarak gerçekleşmişti. Vergiyi toplama yönüyle şikayetler artmış, malikane usulünün getirilmesi de çözüm olmamıştı.¹²⁷ 1886'da aşarın köy ve idare meclisleri tarafından iltizam edilmesi Aşar Nizamnamesi ile benimsendiyse de aşardan en büyük faydayı mültezimler elde etmiş ve köylü sömürülmekten kurtulamamıştı.

Milli Mücadele döneminde aşara ihtiyaç duyulmuş ancak sonrasında ilk kez İzmir İktisat Kongresi'nde kaldırılması gündeme gelmiştir. Başlangıçta bütçeyi "*altüst*" etmek

¹²² Koç, 2000: 149.

¹²³ Atatürk'ün Söylev Ve Demeçleri, 2006: 295.

¹²⁴ Aydemir, 1993: 318.

¹²⁵ İnan, 1989: 24.

¹²⁶ Aydemir, 1993: 318.

¹²⁷ Coşar, 1996: 21.

istemeyen hükümet 5 Eylül 1923'de aşar vergisini %12,5'dan %10'a indirmişti. 1925 yılına gelindiğinde ise hâlâ memleketin "*belası*" olarak bir aşar vergisi meselesi vardı. Halkın servetinin bir kısmını alarak bütçe açıklarını kapatmanın tarihe karıştığını, gelir artışının aşarı arttırmakla değil memleketin zirai, sınai ve iktisadi teşebbüslerini teşvik ve çalışanlarına yardım ederek genel kazancın böylece artırılacağı politikasını benimseyen CHP, aşar vergisini tartışmalar arasında kaldırmıştı¹²⁸

Aşar vergisinin kaldırılmasıyla beraber pazar, mültezimlerin tekeline olmaktan kurtulmuştur. Köylü önceden olduğu gibi hangi malı, ne kadar satacağını belirleyebilen mültezim baskısında olmadığı için elindeki malı "*küçük küçük partilerle*" pazara erkenden getirebilmiş ve böylece ihtiyacı olduğu zaman, ihtiyaç olduğu kadar malı, taze bir şekilde pazarda satabilmiştir. Taze ürüne olan ihtiyaç dolayısıyla köylünün 'aranan' konumuna gelmesiyle ise orta ve büyük çiftçilik faaliyetlerinde daha etkili olacağı düşünülmüştür.¹²⁹

İzmir İktisat Kongresi'nde görüşülen diğer zirai konu ve kararlara gelince;

- Tütün ekimi ve ticaretinin serbest bırakılması
- **Rejinin kaldırılması kararlaştırılmıştır:** Kongredeki bu karardan sonra 1925'de Tütün Rejisi satın alınmıştır.¹³⁰
- **Tarımsal kredilerin daha düzenli hale kararlaştırılmıştır:** Konu 1931 Ziraat Kongresinde tekrar ele alınmıştır.¹³¹
- **Yol vergisi gelirlerinin Şose yapımında kullanılması kararlaştırılmıştır:** 1929'da bu doğrultuda bir düzenleme yapılmış olup¹³² ilerleyen kısımlarda ele alınmıştır.
- **Orman köyleriyle alakadar olunması kararlaştırılmıştır:** 1930'da kurulan Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü bünyesinde bir Ormancılık Fakültesi de kurulmuştur.¹³³
- **Tamirat atölyelerinin kurulması kararlaştırılmıştır:** 1925'de kurulan Atatürk Orman Çiftliği içerisinde küçük tamirat atölyeleri de oluşturulmuştur.¹³⁴ Bu konuya ilgili kısımda yer verilmiştir.
- **Tarımda makineleşme ve makinelerde de standartlaşmaya gidilmesi kararlaştırılmıştır:** 1936 yılında özellikle pamukta pulluğa geçiş sağlanmış¹³⁵

¹²⁸ Coşar, 1996: 22,23,24.

¹²⁹ Yeşilyurt ve Tuna, 2017: 45.

¹³⁰ Borotav, 2005: 45.

¹³¹ Ayrıntı için bkz: Metintaş ve Kayıran, 2016: 71.

¹³² Ayrıntı için bkz: Kaldor, 1981-1982: 97,98.

¹³³ Sarıkaya, 2016: 12,13.

¹³⁴ Cankaya ve Çelik, 2013: 144.

¹³⁵ Metintaş ve Kayıran, 2016: 73.

Atatürk Orman Çiftliği içerisinde ise küçük tarım makineleri üretim tesisi oluşturulmuştur.¹³⁶

- **Pratik tarım derslerinin okullarda okutulması kararlaştırılmıştır:** Yüksek Ziraat Enstitüsü'nde¹³⁷ uygulamalı tarım dersleri okutulmuştur.
- **Yüksek öğrenim öğrencilerinin köylere gönderilmesi önerisi görüşülmüştür¹³⁸:** Özellikle Kazım Karabekir'in önerisiyle Yüksekokul öğrencilerinin köylere 2 yıl staja gönderilmesi hususu üzerinde durulmuştur.¹³⁹
- Köylülere ve çiftçilere ziraatı öğretecek kitap ve mecmualar bastırılarak bedava dağıtılması gerekliliği vurgulanmıştır.
- Her sancağın büyüklüğüne göre bir veya iki numune çiftliğinin kurulması kararlaştırılmıştır.
- Köylerdeki ilkokulların mutlaka uygulama bahçelerinin olması, bahçelerin bir kısmının sebze, bir kısmının çiçekçilik ve bir kısmının da fidancılığa ayrılması gerektiği kararlaştırılmıştır¹⁴⁰

1.6.2. CHP Ve Tarıma Bakışı

1923 Nisan ayında CHP'nin kurucu babası olan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Reisi sıfatıyla M. Kemal, '9 Umde (9 İlke)' adlı bir metin yayınlamıştı. İlgili metinde tarımla alakalı olarak; aşar vergisinde bir düzenleme yapılacağı, Ziraat Bankası eliyle kredi olanağının kolaylaştırılacağı ve tütün ticareti ve tarımında tedbirler alınacağı söylenmiştir.¹⁴¹

Dokuz Umde'de zirai konular 5. Umde kapsamında işlenmekteydi. Buna göre; Aşar usulü halkın şikayet ve mağduriyetleri dikkate alınarak düzenlenecektir. Tütün ticareti ve ziraatı milletin menfaatine göre tertiplenecek, çiftçiye, sanayi ve ticaret erbabına kolaylıkla maddi kaynak verilebilecek bir vaziyete gelinecektir. Bu doğrultuda Ziraat Bankası'nın sermayesi belirlenip çiftçiye yardım etmesi sağlanacaktır. Ayrıca yine Umde 5'de; çiftçiye modern makinelerin temini ve ihtiyaç olan demiryollarının yapımına başlanması da konu edilmiştir. Dokuz Umde'de ziraat direkt olarak konu edilmese de dolaylı olarak konu edilen maddeler de mevcuttu. Bu çerçevede 3. Umde kapsamında çiftçinin güvenliği ele alınmakta,

¹³⁶ Cankaya ve Çelik, 2013: 144.

¹³⁷ Ayrıntı için bkz: Sarıkaya, 2016: 12,13.

¹³⁸ İnan, 1989: 21,22.

¹³⁹ Evsile, 2018: 12,13.

¹⁴⁰ İnan, 1989: 21,22.

¹⁴¹ Aykanat, 2007: 53,54.

memlekette asayiş sağlanarak da tarımsal modernizasyonu ve tarımsal verimliliğin arttırılması öngörülmekteydi.¹⁴²

CHP Parti programında ise ziraatla alakalı maddeler 25. ve 34. maddeler arasında olup özetle şöyleydi:

- Buğdayın fiyatı düşürülmeyip buğday stokunun yapılması
- İhracata elverişli tarım ürünlerinin yetiştirilebilmesi
- Tohum ıslah ve aşılmasına önem verilmesi
- Ziraat sanayisinin geliştirilmesinin ana hedef olarak benimsenmesi
- Hayvan ve bitki hastalıklarıyla mücadele edilmesi
- Topraksız köylüye toprak verilmesi ve istimlak kanununun çıkarılması
- Vergilerin indirilmesi
- Kara ve demiryollarının yapımı¹⁴³

5 Eylül 1923'de Büyük Millet Meclisi'nde okunan 1. Fethi Okyar Hükümet programında ise henüz Cumhuriyet ilan edilmemiş olmasına rağmen "*asıl mesele*" olarak gördükleri tarım ele alınmıştır. Program özetle şöyledir:

- Tarım gelişecek ve bu gelişmeyle de sanayi finanse edilecektir. Ekonomik ilerleme böylelikle sağlanacaktır.
- Ziraatın korunması için "Himaye-i Ziraat" kanunu hazırlanacak ve Ziraat Mektepleri açılacaktır.
- Sekiz bölgede açılacak olan ziraat mektepleri, ziraat aleti tamirhaneleriyle desteklenip çiftçi modern ziraat aletleriyle donatılacaktır
- Ziraat sergileri tertip edilecektir.
- Ziraat Bankası kredi desteği sağlayacaktır.
- Ziraat Kooperatifleri ve şirketler kurulacaktır.
- Tohumluk dağıtılacaktır.¹⁴⁴

Bu hükümet programının ardından 1925'te aşar vergisi kaldırılmış,¹⁴⁵ Bursa, Adana, Ankara, İzmir, Erzincan, Kastamonu, Konya ve Edirne gibi yörelerde ziraat mektepleri

¹⁴² Birinci Köy ve Ziraat Kongresi, 1938:257,258; Demirci ve Özçelik, 1990: 101.

¹⁴³ Birinci Köy ve Ziraat Kongresi, 1938: 260,261,262; Demirci ve Özçelik, 1990: 103,104.

¹⁴⁴ Aykanat, 2007: 55,56.

¹⁴⁵ Aşar vergisi Osmanlı vergi sisteminden olmakla beraber Tımar sistemi dahilinde toplanırdı. 19. y.y.'a gelindiğinde verginin tamamı iltizam usulüyle toplanıp %10 ile %50 arasında değişen bir oranı vardı. Tanzimat Fermanı ile beraber ise %10 olarak belirlenen aşar vergisi oranı, mültezimlerin aldıkları iltizamı daha küçük mültezimlere ihale etmeleri neticesinde, köylünün ödemesi gereken oranın çok üstünde bir oran olarak gerçekleşmişti. Vergiyi toplama yönüyle şikayetler artmış, malikane usulünün getirilmesi de çözüm olmamıştı. 5 Eylül 1923'de aşar vergisini %12,5'dan %10'a indirmişti. 1925 yılına gelindiğinde ise hâlâ memleketin "*belası*"

açılmış ve bu mekteplerde modern zirai tekniklerin uygulanıp öğretilmesi dışında zirai sergiler de tertip edilmiştir. Örneğin 1923 Temmuz ayında, İzmir-Bornova Ziraat Mektebi bünyesinde özellikle bahçe sulaması, sebze bahçesi ve tavuk kümesi gibi konularda ilgi gören bir ziraat sergisi düzenlenmiştir.¹⁴⁶ Bunlardan ayrı olarak 1929'da 'Zirai Kooperatifleri Kanunu' çıkartılmış,¹⁴⁷ 1930'da Yüksek Ziraat Enstitüsü kurulmuş,¹⁴⁸ ve 1925'te Kurulan Tohum Islah Enstitüsü bünyesinde 1937 yılına kadar; 600.000 kilo ıslah edilmiş buğday tohumluğu, 25.000 kilo ıslah edilmiş arpa tohumluğu ve 10.000 kilo ıslah edilmiş yulaf tohumluğu dağıtılmıştır.¹⁴⁹

Ancak bunlara rağmen Okyar Hükümetindeki vaatler tam anlamıyla gerçekleşemeyip Tek Parti dönemi bazı hususları uygulama noktasında etkinlik gösterememiştir.¹⁵⁰

1.7. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Tarımın Genel Durumu

İlk zirai sayım olan ve İsmet Paşa dönemine denk gelen 1927 sayımına göre; nüfusun %75'i köylerde yaşıyordu.¹⁵¹ (1928 nüfus sayımına göre toplam nüfus 13.460.270). Çiftçi nüfusu Karadeniz Bölgesi'nde %81, Bursa Civarında %75 ve İzmir Civarında %45 oranında idi. Dönemin verilerine göre 1.751.239 köylü ailesi bulunmakta, ortalama 5 kişilik olan bu ailelerde kişi başına düşen ekili toprak miktarı da yaklaşık 25 dönümü geçmemekteydi. Trabzon'da 7 dönüm olan bu ortalama, Mersin'de 108, Eskişehir'de 42, Bolu'da 14, Siirt'de 12 ve Van'da 10 dönüm iken Trakya'da 53-63 dönüm arası değişiyordu.¹⁵² Bu dönemde ekilebilir arazi, arazi genelinin %32'sine isabet ederken fiili olarak işletilen arazi %4.8'den ibaretti. Ekilen toprakların %89.5'i hububat, %3.9'u bakliyat ve %6.6'sı ise sınai ürünlerdi.¹⁵³

Tablo 1.3 Tarımın Gayrisafi Yurtiçi Hasıladaki Payı (Sabit Fiyatlarla)(%)

Yıl	Tarım
1923	42.7
1924	47.4
1925	44.4

olarak bir aşar vergisi meselesi vardı. Halkın servetinin bir kısmını alarak bütçe açıklarını kapatmanın tarihe karıştığını, gelir artışının aşarı arttırmakla değil memleketin zirai, sınai ve iktisadi teşebbüslerini teşvik ve çalışanlarına yardım ederek genel kazancın böylece artırılacağı politikasını benimseyen Tek Parti döneminde aşar vergisini tartışmalar arasında kaldırmıştı. (Ayrıntı için bkz: Coşar, 1996: 21-24)

¹⁴⁶ Çetin, 1997: 62.

¹⁴⁷ Tökin, 1932: 42.

¹⁴⁸ Sarıkaya, 2016: 12.

¹⁴⁹ TC Ziraat Vekaleti, 1938: 5.

¹⁵⁰ Aykanat, 2007: 59.

¹⁵¹ Demirci ve Özçelik, 1990: 111.

¹⁵² Aydemir, 1993: 349.

¹⁵³ Aydemir, 1993: 349.

1926	49.6
1927	39.3
1928	42.2
1929	49.5
1930	46.5

Kaynak: Kamu-İş, 2015: 79

Tablo 1.3'de Türkiye'de 1923-1931 yılları arasında tarım sektörünün gayrisafi yurtiçi hasıladaki oranları verilmiştir.¹⁵⁴ Görüldüğü üzere aşar vergisinin kaldırılmasıyla gayrisafi yurtiçi hasıla içindeki tarım sektörü payı %44'ten %49'lara kadar yükselmiştir. Bilhassa 1923 yılından 1929 yıllarına kadar olan yıllarda gayrisafi yurtiçi hasıla içindeki zirai sektörde artış göze çarpmaktadır.

1.7.1. Tohum Islah Projesi

1920'lerde Türkiye'de tarım "*geleneksel alışkanlıklardan*" ibaretti. Bilgi, teknik ve modern ekipman eksikliği tarımsal verimin çok düşük seviyelerde kalmasına sebep oluyordu.¹⁵⁵ Bu yüzden ziraat okullarının yanında doğrudan üretim ve verime yönelik olarak da özellikle tohum ıslahı üzerine çalışmayı gerekli gören III. İnönü Hükümeti (1925-1927) Eskişehir, Ankara, Adapazarı ve Yeşilköy'de tohum ıslah enstitüleri kurmuştu.¹⁵⁶

İsmet İnönü, Lozan'dan sonra Türkiye'de kalkındırılması gereken sektör olarak tarımı görmüş ve bunda da belirli bir dönem başarılı olmuştur.¹⁵⁷ İşte bu başarılı çalışmalardan biri olarak Tohum Islah Projesi kapsamında Cumhuriyetin ilk tohum ıslah istasyonu, 1925'de, Eskişehir'de, "*Islah-ı Buzr(Bûzûr)*" adıyla kurulmuştur. 1929 yılında bu kurum içerisinde, "*Kuru Ziraat Deneme İstasyonu*" kurulmuş ve yeni yetiştirme usulleri denenmiştir. Aynı zamanda Türkiye'nin ilk araştırma kuruluşu olan bu kuruluştaki ilk çalışmalar buğday üzerine yapılmıştır.¹⁵⁸ Bu çalışmaların başarılı olduğunu söylemek mümkündür. Zira 1923-1929 yılları arasında tarım sektörü %10 büyüyerek ülke ekonomisine önemli bir katkı yapmıştır.¹⁵⁹ Islah-ı Bûzûr'un kurulduğu yıllarda bölgede ekmeklik olarak ak buğdaylar, makarnalık olarak da sarı buğdaylar kullanılmaktaydı. Buradan hareketle kuruluşun felsefesi şöyle oluşturuldu:

¹⁵⁴ Kamu-İş, 2015: 79.

¹⁵⁵ Atay, 2006: 45.

¹⁵⁶ Toprak, 1988:21.

¹⁵⁷ Doğan vd., 2015: 33.

¹⁵⁸ Atay, 2006: 45.

¹⁵⁹ Doğan vd., 2015: 33.

Mibzerle kuruya ekilip kıştan evvel çimlendiği halde kışa mukavemet eden sert buğday elde etmek ve ilk yazın mayıs yağmurlarından istifade edecek derecede yavaş yavaş gelişen fakat bambul¹⁶⁰ tehlikesinden evvel danelerini dolduran bir yumuşak buğday elde etmek...¹⁶¹

Yani kış şartlarına dayanıklı, yavaş gelişip mevsim yağmurlarından daha fazla istifade etmesi hedeflenen ve bambul böceğinin buğdaya musallat olacağı seviyeden önce gelişen yumuşak bir buğday elde etmek hedefleniyordu.

İslah-ı Bûzûr'da İsviçreli Tarım Uzmanı Prof. Odet Perrin'le Ziraat Vekaleti arasında bir sözleşme imzalanmış ve kurum kendisinin başkanlığında çalıştırılmıştır. Kurumda 1925-1929 yılları arasında başkanlık yapan Perrin, 1929'da başkanlığı Emcet Yektay'a devretmiştir.¹⁶²

1925 İtibariyle Türkiye'den ve iklimi Türkiye'ye benzeyen çevre ülkelerden toplanan tohum çeşitlerinin incelenmesiyle kışa dayanıklı sarı buğday 170¹⁶³ ortaya çıkmıştı. Ayrıca incelemelere göre en verimli sonuç alınan bölge Eskişehir-Konya-Sivas üçgeni olarak belirlenmişti. İlk başarılı sonuç diyebileceğimiz sonuç ise 1944 yılında Melez13 adlı bir çeşidin ortaya çıkmasıydı.¹⁶⁴ İstasyonda modern tarım makineleri de kullanılmaya çalışılmıştı. Bu bağlamda bir adım olarak 20.12.1934'de çıkarılan bir kararla istasyonda kullanılmak üzere İngiltere'ye sipariş verilen çırçır makineleri ve "hidrolik pres" için İngiltere'ye 346 sterlinlik döviz verilmesi kararı karşımıza çıkmaktadır.¹⁶⁵ Başlangıçta çiftlikler çift hayvanları ile yapıldığından ekim, bakım, hasat ve harman işleri zamanında yetiştirilemiyordu. Dolayısıyla modern teknikten uzak olan çiftlikte daha çok gübresiz ve toprak hazırlığı iyi ve zamanında yapılmamış ürünler üzerinde durulmuştur. Neticede elde edilen ürünler; zayıf saplı, uzun boylu ve başlangıçta dayanıklı olup sonradan zayıflıyordu. Ancak 1950'lerde başlayıp giderek artan makineli ziraat sanayiden sonra modern teknikler ve kimyevi gübre kullanılmaya başlayınca bu yeni şartlarla yeni ve dayanıklı buğday türleri üzerinde çalışılan Kuru Deneme İstasyonu'nda Melez13'ün ardından Burdur civarında da başarılı neticeler alınmış ve yeni türler elde edilmiştir.¹⁶⁶

1951 yılında; kurum, bünyesindeki Kuru Ziraat Deneme İstasyonu ile birleşerek 'Eskişehir İslah ve Deneme İstasyonu' adı altında yoluna devam etmiştir.¹⁶⁷

¹⁶⁰ Bambul: Kurtçuk evresindeyken ekinlerin kökünü, erginleşince de başakları, tanelerin özünü kemiren; kahverengi, kır kanatlı böcek

¹⁶¹ Atay, 2006: 46.

¹⁶² Şimşir, 2018: 6.

¹⁶³ İncelemeler doğrultusunda tespit edilen buğdayın kodu. (Ayrıntı için bkz: Atay, 2006: 46).

¹⁶⁴ Atay, 2006: 46. Melez13 ayrıntısı için bkz.

¹⁶⁵ BCA, 30-18-1-2 / 50-87-12, (20.12.1934).

¹⁶⁶ Atay, 2006: 48. ayrıntı için bkz.

¹⁶⁷ Şimşir, 2018: 6.

1.7.2. Atatürk Orman Çiftliği

İzmir İktisat Kongresi kararlarının bir neticesi olarak değerlendirebileceğimiz Atatürk Orman Çiftliği,¹⁶⁸ Tek parti döneminin ve aslında başlı başına Mustafa Kemal'in en önemli zirai eserlerinden biridir. Eskiden de Türk Milleti çiftçi idi. Ancak Atatürk'le beraber Türk çiftçisi üretimden öteye geçmiş ve "*piyasa tetkiki*" ve "*laboratuar mesaisi*" yapmaya başlamıştı. Bu anlayışın ilk temsilcisi olan Atatürk Orman Çiftliği ile ilgili şunları söylemek mümkündür.

Mustafa Kemal'in 1924 Mayıs ayında Ziraat Mektebi öğretmenlerinden Ali Numan Bey'e bir çiftlik kurma fikrinden bahsederek "*Bu çiftlik memlekette çağdaş ziraat usulünü yerleştirmek için örnek teşkil edecektir.*" demiştir.¹⁶⁹

Atatürk'ün talimatıyla kurulacak olan çiftlikte kolay şartlardan faydalanmak bizzat Atatürk tarafından yasaklanmıştı. Verimli topraklardaki zirai tecrübe Atatürk'e göre kolaycılık oluyor ve aslında verimsiz toprakları verimli hale getirmek önem taşıyordu. Böylece Atatürk, toprağın verimli yada verimsiz olmasının toprakla alakalı değil, insanla alakalı olduğunu anlatmaya çalışıyordu.¹⁷⁰

1925 baharında bir gün Atatürk, memleketin tanınmış ziraatçılarından bir gruba ağaçsız, çorak bir arazi bulmalarını emretmiş ve arazi yeri olarak da kıraç bir bozkır olan Ankara'yı seçmişti. Grup bu doğrultuda araştırmalarını yaparken tam da Atatürk'ün istediği üzere "*tabiatın hiç cömert davranmadığı, bakımsız, hastalıklı ve insanı bakarken bedbin eden içinden şimendifer geçen bataklık bir sıtma yatağı*" diye tarif ettikleri bir arazi üzerinde durmuştu¹⁷¹

Türkiye'de daha verimli tarım yapılabilmesi amacıyla Mustafa Kemal'in 1925'de satın aldığı bu topraklara 'Orman Çiftliği' denmiştir. Mustafa Kemal çiftlik için çorak ve bataklık bir yeri seçmiş ve eleştirilere: "*Burayı biz Islah edemezsek, kim gelip ıslah edecektir!*" şeklinde yanıt vermiştir.¹⁷² Bu neredeyse tabiatın en zor şartları olan bölgede belirlenen çiftlik arazisi için oldukça büyük bir mücadele verilmiştir. Şöyle ki; Orta Anadolu iklim şartlarını tam anlamıyla yaşayan Ankara, kuzeyden ve güneyden sıra dağlarla çevrilmiş olup kurak bir yapıya sahipti. Denizden ortalama yüksekliği 800-1000 metre olan bölge yazın en fazla 23 °C, kışın ise -2 °C bulurdu. Yağmurlar genellikle ilkbahar ve sonbaharda senelik 200-300 metreküp kadar yağar ve yağın yağmur da çabuk buharlaşıp havanın nemi %40'a kadar inerdi.

¹⁶⁸ Kılınç, 2019: 561-562.

¹⁶⁹ Kaştan, 2011: 1769.

¹⁷⁰ Birinci Köy ve Ziraat Kongresi, 1938:264,265.

¹⁷¹ Birinci Köy ve Ziraat Kongresi, 1938:264,265.

¹⁷² Kaştan, 2011: 1770; Demirci ve Özçelik, 1990: 106.

Ziraat sahası olarak belirlenen bölgede ayrıca Çubuk Suyu, Macun Çayı ve İncesu Bend Deresi gibi sürekli taşarak mevzubahis alanı bataklığa dönüştürdüğü bilinen faktörler de bulunmaktaydı. Arazi uzun süre sönük kaldığından ziraata elverişli olmayıp yapılan tahlillerde ise toprakta bulunan sodyum klor ve sodyum karbon toprağı verimli kılabilir olarak gözükmüyordu.¹⁷³

Atatürk, Orman Çiftliği için: *"Bu öyle bir teşebbüstür ki, ziraata elverişsiz topraklar ve iklim şartları altında ya sabır tükenir yada para!"* diyordu.¹⁷⁴ Nihayet Ankara'da Orman, Yağmur Baba, Balgat, Macun, Güvercinlik, Tahar, Etimesut ve Çakırlar çiftliklerinden oluşan 'Atatürk Orman Çiftliği'nde üzüm suyu şarap ve bira fabrikaları gibi tesisler kurulmakla beraber; eğitim, eğlence ve dinlenme yeri olarak da kullanılmıştır.¹⁷⁵ Yani Atatürk Orman Çiftliği kurulduğunda sadece üretim ile kalmamış, ürettiği ürünleri işler, açtığı mağazalarla satış yapar ve bira bahçeleri ve gazinolarla da kıymetlendirir bir hal almıştı. O güne kadar *"ağaç bile yaşamayan"* yer olarak bilinen Ankara'da öyle bir çiftlik kurulmuştu ki hem modern ziraat yapılıyor hem de ürünler satılıyordu. Yüzme havuzları, hayvanat bahçeleri ve lokantalar ile de sosyalleştirilen çiftlik sayesinde Ankara'ya artık *"yeşil Ankara"* denmeye başlanmıştı. Nasıl ki Ankara cumhuriyetin merkezi olma vasfını *"içinde saklamışsa"* Atatürk Orman Çiftliği'nin de ziraata elverişli olma vasfı, yine Ankara'nın *"içinde saklıydı."* Sadece M. Kemal gibi ilimden vazgeçmemek ve *"uykusuz kalmak"* gerekiyordu.¹⁷⁶

Mustafa Kemal Çiftliği, 11.06.1937'de hazineye bağışlamıştır.¹⁷⁷ Hazineye devir işleminden sonra M. Kemal, Ankara valisi ve Ziraat Dahiliye Vekilini yemeğe davet etmişti. Ziraat Vekili Faik Kurdoğlu yemekte Atatürk Orman Çiftliği için: *"Bugün bilimin erişeceği en büyük mazhariyet ile karşılaştım."* diyordu.¹⁷⁸

1.8. Tek Parti Döneminde Köyler ve Köylüye Yönelik Uygulanan Politikalar

Özellikle 19. yy.'ın ilk yarısından itibaren toprak kayıpları hızlanan Osmanlı Devleti'nde büyük bir muhacir ve mülteci akını yaşandığı bilinmektedir. Bu kapsamda 1856'da başlayan yıllarda yasal düzenlemeler yapan Osmanlı Devleti, 1913'den itibaren bu düzenlemeleri daha kapsamlı bir hale getirmeye başlamıştı. Lakin bu defa da Kurtuluş Savaşı'yla karşı karşıya gelen Türk Milleti, savaş sonrasında ise evsiz kalan köylü ve tarumar edilmiş tarım arazileri gerçeği ile kalmıştı.¹⁷⁹

¹⁷³ Birinci Köy ve Ziraat Kongresi, 1938:266.

¹⁷⁴ Birinci Köy ve Ziraat Kongresi, 1938:267.

¹⁷⁵ Kaştan, 2011: 1771.

¹⁷⁶ Birinci Köy ve Ziraat Kongresi, 1938:268,269,270.

¹⁷⁷ Kaştan, 2011: 1771.

¹⁷⁸ Birinci Köy ve Ziraat Kongresi, 1938:270.

¹⁷⁹ Örmecioğlu, 2019: 730.

Köylünün bu durumunu ve köylülüğe verdiği önemi TBMM'nin 1 Mart 1922 tarihli üçüncü toplanma yılının açılış konuşmasında M. Kemal, şöyle vurguluyordu:

"Efendiler! Milli hayatımızın en çok alakadar bulunduğu iktisadiyatımız hakkında fikirlerimi arz edeceğim. Türkiye'nin sahibi ve efendisi kimdir (köylülerdir sadaları)? Bunun cevabını derhal birlikte verelim: Türkiye'nin hakiki sahibi ve efendisi köylülerdir. Herkesten çok refah, saadet ve servete layık olan köylülerdir"¹⁸⁰

1937 Nutkunda dönemin Başbakanı Celal Bayar (1937-1939); o günleri şöyle ifade ediyordu:

"Türkler tarih boyunca iki şeyi önemsemişlerdir. Biri hükümdarlık, diğeri toprak. Tarih boyunca bu böyleyken özellikle Osmanlı Devleti'nin son döneminde tüm ekonomi durakladığı gibi ziraat da duraklamıştı. Bir yandan harici düşmanlar, diğ yandan milleti istediği gibi kullanan Osmanlı saltanatı ve Türk köylüsünün iktisadi varlığının pervasızca harcanması bu durumun belli başlı sebepleri idi. Köylünün can ve mal emniyeti kalmamıştı. (...) Nihayet Meşrutiyet idaresi geldi. Ancak bu devrin idaresi de dertleri söküp atamadı.(...) İlk kez cumhuriyet devrinde Türk köylüsünün dertleri ifade bulmuştur..."¹⁸¹

1927 sayımlarına göre 13.648.000 olan toplam nüfusun yalnızca %24.2'si nüfusu 10.000'i aşan yerlerde ikamet ediyordu. Bu toplam, o günkü ülke nüfusunun dörtte üçünün köylerde yaşadığı anlamına gelmekteydi.¹⁸² Nüfusun %75.8'inin köylerde yaşadığı yeni Cumhuriyet'te, toplam nüfusun %81.6'sı da tarımla alakadar olmaktaydı.¹⁸³

Yeni Cumhuriyet'te köylerdeki en önemli sıkıntılardan biri ulaşım zorluğu ve yokluğu idi. Zira köylerin çoğunluğunun yolu yoktu ve köylüler kendi imkanlarıyla açtıkları patika yollarla ulaşımı sağlamaya çalışıyorlardı. Öyle ki halk dilinde "keçi yolu" olarak adlandırılan bu yollardan ancak bir hayvan geçebiliyordu ve bu durum da köylünün tarım ürününü pazara ulaştırmasını zorlaştırıyor, ulaşabilen ürünler de tazeliğini kaybediyordu.¹⁸⁴

"İlk Başvekil olduğum vakit, bütçenin üçte birinden fazlasını köylü veriyordu. Onun için evvela onun yükünü hafifletmek gerekiyordu." diyen İnönü'ye göre, "Bu memleketin her köyünde bir başvekil oturuyormuş gibi hareket edilmeliydi."¹⁸⁵ Bu sözler Cumhuriyetin köylüyü nasıl konumlandığındın ispatı gibiydi. Özellikle İzmir İktisat Kongresi'nden sonra köylerdeki duruma eğilen yeni devlet, M. Kemal'in direktifleri doğrultusunda önceliğini

¹⁸⁰ Atatürk'ün Söylev Ve Demeçleri, 2006: 129.

¹⁸¹ Birinci Köy ve Ziraat Kongresi, 1938:297,298.

¹⁸² Örmecioglu, 2019: 731,732.

¹⁸³ Demirci ve Özçelik, 1990: 111.

¹⁸⁴ İnce, 2012: 180,181.

¹⁸⁵ Birinci Köy ve Ziraat Kongresi, 1938:277.

makineleşme, demiryolu yapımı ve yolların ıslahına vermişti.¹⁸⁶ Karayollarının yapım önceliği, demiryoluna ve limana yakınlıkları ile belirleniyordu. Özellikle 1923-1938 yılları arasında karayolları ulaşım ağının genişletildiği görülen Tek Parti Türkiye'sinde bu doğrultuda ülke ekonomisi açısından da işlek olan Aydın, İzmir, İstanbul ve Trabzon'a öncelik verilmişti.

1921'de kabul edilip Yol Vergisi olarak da bilinen "Tarik Bedeli Nakdisi" adlı vergi de 4 iş günü yol çalışmasına katılmayı veya bedelini ödemeyi öngörürken 1929 "Şose ve Vergiler Kanunu" 10 gün çalışma veya 8 lira ödemeyi istemiştir. Yeni kanun gereğince köylüler kazma ve kürekleri ile imece usulü yol yapımında çalışmış, yeni devlet ise bu yollara kum ve topraktan bir karışım dökerek yolları iyileştirmeye girişmiştir. Ayrıca Köy Kanunu ile yol yapma yetkisi de muhtarlıklara verilmiştir.¹⁸⁷ Yine demiryolu hususunda 1933'te 2.031 km yeni demiryolu inşaatına başlanmış, bunlardan 2.011 km'si ise işletmeye açılmıştı. Yeni başlayan hatlardan bazıları; Fevzipaşa-Diyarbakır, Sivas-Erzurum ve Malatya-Divriği gibi ekonomik olarak işlek olan güzergahlardaki hatlardı.¹⁸⁸

Devleti ve köyleri çağdaşlaştırma gayesiyle çıkarılan bir diğer önemli kanun "Köy Kanunu" ise 3 Mart 1924 günü onaylanmıştı. 97 maddeden oluşan Köy Kanunu'nda; köylünün evinden günlük yaşamına, eğitiminden sağlık hizmetlerine kadar hemen her konuda hüküm vardı. İlgili maddelerde ziraatla alakalı hükümler de mevcuttu.¹⁸⁹

Köyü tanımlayarak başlayan kanun içeriğinde; her köyde bir meydan olması, köy evlerinin ahırdan ayrılması, köylerde çarşı ve pazar yerleri kurulması gibi hükümlerin yanında; köyde yetişen ürünleri değerinde satmak, sulama için ortaklaşa ark yapmak, orak-pulluk gibi araç gereçleri ortaklaşa almak, fakir köylüye imece usulü yardım etmek ve tohumluk vermek, her yıl, her köyde köy adına ortaklaşa bir tarla ekilip gelirini köy sandığına vermek gibi hükümler bulunmaktaydı.¹⁹⁰

Köy Kanunu ile beraber köy idarelerine verilen yönetim yetkisi Tek Parti Hükümeti'ne yeterli gelmemişti. Hükümet, Haziran 1934'te çıkarılan 3314 numaralı, "Köy Büroları Kanunu" ile de hem köylerin bağlı oldukları ilçelere hem de bizzat köylere gönderilen memurlarla köylünün problemlerini çözüp devletle olan irtibatlarını kuvvetlendirmeyi amaçlamıştı. Bu irtibatın sağlanmasının yanında köy bürolarının; evlenme kayıt, köy gelir gider kayıtlarını takip ve köyleri zirai anlamda kalkındırmak gibi vazifeleri de vardı. Köy bürolarının uzman kadrosu hem köylüye hemen her anlamda yardımcı olmaya

¹⁸⁶ İnce, 2012: 176.

¹⁸⁷ İnce, 2012: 179,180,181,182.

¹⁸⁸ Tekeli ve İlkin, 1982: 256.

¹⁸⁹ Çetin, 1994: 31.

¹⁹⁰ Çetin, 1994: 34.

çalışıyor hem de ilgili konularda dergi ve broşürler üzerinden köylüye eğitim vererek katkı sağlamayı hedefliyordu.¹⁹¹

Köylünün sorunları yukarıda sıralanan yasal düzenlemeler ve bu çerçevede oluşturulan kanun ve kurumlarla birlikte çözülmeye çalışılırken bir yandan da hükümet tarımın modernizasyonunu da temin etmeye çalışıyordu. Bu çerçevede 1933'te 266. 214 adet olan pulluk sayısını 1936'da 410.365'e kadar yükseltmeyi başarmıştır. Ayrıca 1929'da 1.844 adet traktör varlığına sahip ülkede¹⁹² 1937'de kurulan Zirai Kombinalar İdaresi tarafından ilk yıl 158 traktör satın alınmış, 1942 yılına kadar satın alınan traktör sayısı 473'ü bulmuştur. Yine kurum bünyesinde 627 yeni pulluk, 282 yeni biçerdöver ve 807 yeni orak makinesi satın alınıp köylüye ulaştırılmıştır.¹⁹³

Köylüye ekonomik destek sağlamak için kurulan bankalar ve kooperatiflerin yanı sıra, çiftçiye dağıtılan tohumluklar ve yine çiftçi için kurulan numune çiftlikler Tek Parti'nin köylü ve çiftçinin durumunun düzeltilmesi için attığı diğer adımlardandı.¹⁹⁴ Adana ve Nazilli'de kurulan pamuk ıslah istasyonları, Samsun, Malatya, ve İzmir'de kurulan tütün ıslah istasyonları gibi tarım ürünlerine yönelik bölgesel istasyonlar kuran Tek Parti dönemi hükümetleri¹⁹⁵ 1939 yılına kadar 2.569.090 dekar yerli pamuk ekimi yapıp 2 milyon ton da tohumluk dağıtmıştır.¹⁹⁶

Köy Enstitüleri, Halkevleri ve Halkodaları gibi kurumlarla da "*Cumhuriyet Köylüsü*" yaratmaya çalışan Tek Parti hükümetleri, aslında köylerdeki yerel bilgiyi mevcut batılı bilgi birikimleriyle harmanlayarak modern bir köy kültürü oluşturmaya çalışıyordu.¹⁹⁷ Bu bağlamda çeşitli sebeplerle ülkeye gelen muhacirlere oturmaları için bir yer gösteriliyor; ev, arazi, tarım araçları ve tohum verilerek üretici pozisyonuna gelmeleri sağlanıyordu. 5 yıl boyunca kendilerine tapu verilmeyen muhacirler, ancak bu 5 yılın sonunda tapu alabiliyorlardı. Böylece muhacirlerin arazi ve üretimlerini terk etmeleri önlenmeye çalışılıyordu.¹⁹⁸

Mübadile ile gelen mübadil ve diğer göçmenlerin yerli halk ile kaynaşması amaçlanıp üretimin arttırılması hedeflendiği gibi böylece yerli halk ile tarımsal bilgi paylaşımı yapılacağı düşünülmüyordu. Bu anlamda modern tarımsal bilgi ve eğitim ile donatılmış "*İdeal Cumhuriyet Köylüsü*"nın oluşması için mübadiller bir fırsat olarak görülüyordu. Halkevleri, Halkodaları

¹⁹¹ Çetin, 1997: 91,92,93.

¹⁹² Metintaş ve Kayıran, 2016: 72,73.

¹⁹³ Yurtoğlu, 2018b: 223,224.

¹⁹⁴ Örmecioğlu, 2019: 732.

¹⁹⁵ Metintaş ve Kayıran, 2016: 68.

¹⁹⁶ Yurtoğlu, 2020: 1832,1833,1834.

¹⁹⁷ Örmecioğlu, 2019: 732,733,734.

¹⁹⁸ Gök, 2010: 182.

ve Köy Enstitüleri gibi kurumlarla ise hem hemen her türlü eğitim veriliyordu hem de rejimle barışık bir köylü oluşturulmaya çalışılıyordu.¹⁹⁹

Yeni rejim ve Tek Parti hükümetlerinin bir de numune köy projesi vardı ki 1923'de tütüncü mübadilleri iskan edebilmek amacıyla Samsun ve çevresindeki 15 köyde başlatılan yapılanma Eskişehir, Bursa, Bilecik, Aydın ve İzmir'in de eklenmesiyle beraber 1934 yılı sonunda toplamda 69 köye ulaşmıştı.²⁰⁰ Numune köylerin büyük çoğunluğu; sahipsiz toprakların işlenebilmesi, köylünün konforu ve modern köy evi görünümü amaçlanarak inşa edilmişti.²⁰¹

1935 yılı itibarıyla 1.480.684 liraya kadar varan harcamalar ile kurulan numune köylerde;²⁰² modern mimari, köylüyü köyünde konforlu yaşatmak ve köylünün kendi imkanlarıyla modernizasyonunu sağlayabilmesi amaçlanıyordu. Örneğin numune köylerde bulunan bazı evlerin yapımında ithal malzemenin kullanılması (Marsilya Kiremidi) köylünün ev tamiratını kendisinin yapmasına engel olduğu için eleştirilmiştir. Bunun için daha çok kerpiç gibi yerel malzemelerin kullanılması önemsenen modern köy evlerinin yapımında; özellikle mübadele ile boşalan köyler ve yabancı devlet adamlarının kullandığı hat olan Eskişehir-Ankara hattı çevresindeki köyler öncelik almıştı.²⁰³ Köy modernleştirmelerinde bahçeli evler yapılması da önemseniyor, ekim alanları, sosyal donatı ve mezarlıklar da birbirinden ayrılıyordu.²⁰⁴

Türkiye'de belirli yıllara göre yaşanan şehir ve köy nüfusunun gelişim seyri Tablo 1.4'de verilmiştir.²⁰⁵

Tablo 1.4 Türkiye'de Yıllara Göre Şehir ve Köy Nüfusunun Gelişim Seyri

Sayım yılı	Toplam (Milyon)	Şehir Nüfusu (Milyon)	Köy Nüfusu (Milyon)	Şehir ve Köy Nüfusunun Toplam Nüfusa Oranı (%)	
				Şehir	Köy
1927	13.6	3.3	10.3	24.2	75.8
1935	16.1	3.8	12.3	23.5	76.5
1940	17.8	4.3	13.4	24.4	75.6
1945	18.8	4.6	14.1	24.9	75.1
1950	20.9	5.2	15.7	25.0	75.0

Kaynak: Kamu-İş, 2015: 70

¹⁹⁹ Örmerciöğlu, 2019: 733,734.

²⁰⁰ Çetin, 1997: 29.

²⁰¹ Örmerciöğlu, 2019: 734,735.

²⁰² Çetin, 1997:29.

²⁰³ Örmerciöğlu, 2019: 735,736,737.

²⁰⁴ Örmerciöğlu, 2019:740.

²⁰⁵ Kamu-İş, 2015: 70.

Yukarıda işaret edilen tablo yeni Cumhuriyet'te nüfusun artış trendinde olduğunu göstermektedir. Bu artışla doğru orantılı olarak ise köy ve şehir nüfusu da artarken 1927-1950 yılları arasında artan şehir nüfusuna rağmen, köy nüfusunun toplam nüfusa oranı yaklaşık olarak aynı ortalamada seyretmektedir. Buradan hareketle Türkiye'de, 1950 yılına kadar köylülük faktörünün önemini kaybetmediğini söylemek mümkündür.

1.9. Tek Parti Döneminde Şeker Pancarı Ekimi ve Alpullu Şeker Fabrikası

Osmanlı Devleti toprakları şeker üretimi için gerekli şartları karşılıyordu ve dolayısıyla Osmanlı Devleti de şeker fabrikası kurmak istemişti. Ancak şeker fabrikası kurma imtiyazı verilen pek çok kişiden beklenen netice alınamamıştır. Osmanlı Devleti'nde; özellikle I. Dünya Savaşı'yla beraber ticaretin de kesintiye uğramasıyla en çok ihtiyaç duyulan maddelerden biri şeker olmuştur. Ancak bu durum sadece Osmanlı Devleti'nde yaşanan bir durum olamayıp tüm dünyada aynı manzara yaşanmaktadır. Zira tüm dünyaya yayılan harp sebebiyle savaş sahalarında kalan pancar tarlaları, şeker fabrikaları ve yine silah altına alınan bu fabrika çalışanları dolayısıyla şeker üretiminde büyük oranda bir düşüş yaşanmıştır. Öyle ki 1910 ve 1911 yıllarında dünyada üretilen şeker miktarı 17,5 ton iken bu rakam 1919-1920 yıllarında 15,5 tona kadar gerilemiştir.²⁰⁶

Şeker meselesini büyük bir sorun olarak kendisi de keskin biçimde tecrübe eden Osmanlı Devleti, ihtiyacı olan şekerin tamamını ithal etmek durumunda kalmıştır. Büyük devletlerin pazar rekabetine girdiği şeker konusu Osmanlı Devleti'nde, özellikle 1914 sonrası dünyadaki şeker üretiminin de zayıflamasıyla adeta bir kriz halini almıştı. Neticede Rusya'dan toz şeker, Avusturya ve Hollanda'dan ise kesme şeker ithal etmek zorunda kalınmıştır.²⁰⁷

Cumhuriyet dönemiyle beraber, İzmir İktisat Kongresi'nin 16. maddesinde şeker üretimi için "*memlekette pancar yetiştirilmesi*"ne karar verilmiştir. Ayrıca Türkiye'de şeker kamışı tarımının yaygınlaştırılması için 1928 yılında Fransa'dan getirilen bir uzmana; Antalya, Mersin ve Adana'da denemeler yaptırılmıştır. Ancak çalışmalardan netice alınmamıştır bununla birlikte sonraki yıllarda şeker tüketiminin arttığı da göz önünde bulundurularak konu 1937-1938 yıllarında tekrar gündeme getirilmiştir. Buna bağlı olarak 1939'da Hollanda'dan getirilen uzmanlar Adana'da incelemeler yapmıştır. Ayrıca Türkiye'den de bir heyet bu hususta Hindistan, Cava ve Mısır'da incelemeler yapmak üzere gönderilmiştir.²⁰⁸

²⁰⁶ BCA, 30-10-0/181-248-7 (00.00.1933).

²⁰⁷ Karayaman, 2012: 55.

²⁰⁸ Tekeli, 1964: 9.

Gerek yurt dışına inceleme heyetlerinin gönderilmesi gerek yurt dışından gelen uzmanların incelemeleri sonucu Adana'nın şeker tarımı için uygun olmadığı kanaatine varılmıştır.²⁰⁹ Bu durum Tek Parti Türkiye'sinde şeker kamışı yerine şeker pancarı üretimine yönelmeye sebebiyet vermiş ve Uşak ve Alpullu'da pancar ekimi başlatılarak üretimde büyük bir artış yakalanmıştır. Öyle ki 1927'de Alpullu'da 34.490 dönüm pancar ekili saha bulunurken bu durum 1933 yılında 171.895 dönüme çıkmış; aynı şekilde Uşak'da pancar ekili alan 1927'de 26.750 dönümken bu rakam 1933'te 59.670 dönüme çıkmıştır. Her iki merkezde belirtilen tarih aralığındaki istatistik tablosu ayrıntısıyla aşağıdaki gibidir²¹⁰

²⁰⁹ Tekeli, 1964: 9.

²¹⁰ Karayaman, 2012: 59.

Tablo 1.5 Türkiye'de Pancar Ekilen Sahaların Genişliği

Alpullu		Uşak	
Yıl	Dönüm	Yıl	Dönüm
1926		1926	21,850
1927	34,490	1927	26,750
1928	36,491	1928	31,194
1929	30,006	1929	24,931
1930	48,947	1930	49,033
1931	87,451	1931	53,822
1932	106,346	1932	52,722
1933	171,895	1933	59,670

Kaynak: Karayaman, 2012: 59

Şeker üretimi noktasında fabrikalaşmaya gelince; Türkiye'de şeker fabrikası kurma girişimlerine ulusal yetkiyi veren yine Cumhuriyet rejimi olmuştur. Özellikle İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlardan da hareketle ve Lozan Barış Antlaşması'nın sağladığı ekonomik bağımsızlık ile bu yöndeki ilk kanun 5 Nisan 1925 tarihli ve 601 sayılı "Şeker Fabrikalarına Bahşolunan İmtiyaz ve Muafiyet Hakkındaki Kanun" olmuştur. Kanunda; şeker fabrikası kuracaklara vergi muafiyetleri, imtiyazlar, pancar ekim ve üretiminde arazi mahsul vergisinden muafiyet gibi kolaylıklar sağlanmıştır.²¹¹

Yine bu kanuna göre yurtiçinde üretilen şekerler 8 yıl boyunca Tüketim Vergisi'nden muaf, 10 yıl süreyle de üretim vergisinden muaf tutulmuştur. Bu kanunla birlikte 19 Nisan 1926'da 600.000 lira sermayeyle, Uşak Terakki Ziraat Anonim Şirketi kurulmuştur. Bu şirkete bağlı olarak da 1926'da Alpullu Şeker Fabrikası faaliyete geçmiştir.²¹²

Tek Parti hükümetleri ayrıca 724 sayılı "Şeker İnhisar Kanunu" ile şeker ithalini kontrol altına alarak yurt içinde üretilen şekerleri tamamen satın almayı kabul etmiş ve gümrük vergisi oranlarını da değiştirerek yerli şeker yabancılara karşı korumayı hedeflemişlerdir. Yine bu hususta ilk kez 1913'de çıkarılıp 1924'de düzenlenen ve 1927'de de son şeklini alan Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun 12. maddesinde yurt dışından gelen şekerlere karşı yurt içindeki şekerin tercih edilmesi yükümlülüğü konulmuştur.²¹³

1 Şubat 1933'de Eskişehir'de temeli atılan diğer bir şeker fabrikasının ardından Kasım 1933'de Turhal (Tokat)'da bir şeker fabrikası daha açılmıştır. Ekim 1933'te Eskişehir Şeker

²¹¹ Tekeşin, 2017: 745.

²¹² Mert, 2018: 187.

²¹³ Tekeşin, 2017: 746.

Fabrikası işletilmeye başlatılırken bundan kısa bir süre sonra da Turhal Şeker Fabrikası işletilmeye başlamıştır.²¹⁴

1.10.Pamuk

Pamuk Osmanlı Devleti'nde ihraç edilen en önemli ürünlerden olup İzmir'e yakın yerlerde üretiliyordu. Bu durum pamuğun İzmir Limanı üzerinden ihracını da kolaylaştırıyordu. Pamuk; Gediz, Kırkağaç, Turgutlu, Manisa, Bayındır, Tire ve Aydın yörelerinde üretiliyordu. Özellikle 19. yy başlarına kadar en önemli ihraç ürünü olan pamuğun ihracatı, 1788-1820 yılları arasında üçe katlanarak 70.000 balyaya yaklaşmıştı. Bu ihracatta en önemli pay %30 ila %59 oranla Fransa'nın idi. 1827'de ise bu oran %12'lere kadar gerilemişti, zira 1793'te çırçır makinesinin icadıyla ABD'nin pamuk ihracatı artmaya başlamıştı. Öyle ki İngiltere dahi, henüz ABD bağımsızlığını ilan etmeden ABD'den pamuk ihraç etmeye başlamıştı. 1860'lı yıllarda Osmanlı Devleti'nde üretilen pamuk senelik 13.700.000 okka (17.563.000 kg) iken bu miktarın 5.990.000 okkası (7.679.000 kg) ülke içerisinde kullanılıyor ve 7. 710.000 okkası (9.884.000 kg) ise ihraç ediliyordu. O yıllarda tarımda modern usulü kullanan ABD, pamuk piyasasını ele geçirmişti. Aynı tarihsel aralıkta Osmanlı Devleti'nin pamuk üretim oranı ABD'nin pamuk üretim oranının ancak %1'ine isabet ediyordu.²¹⁵ ABD dünya pamuk üretimindeki liderliğini 1910-1914 arası %63.08'lik bir oranla korurken dünyadaki toplam üretim 20.544.664 ton idi. 1918'de bu rakam %25 civarı gerilemişti.²¹⁶

Osmanlı Devleti'nde pamuğun durumu şöyleydi: Adana'da Fransız işgali sonrası 120.000 balya yıllık rekolteye sahipti. 1921'de bu durum 15.000 balyaya gerilemişti.²¹⁷ Adana- Çukurova, Amerikan iç savaşının başlamasıyla birlikte Avrupa'nın pamuk ihtiyacını karşılayan bölgelerden biriydi ve bölgede üretilen pamukların %95'i 'yerli' olarak tabir ediliyordu. Çukurova'nın 17. yy.'a kadar süren bu Avrupa pamuk pazarı hakimiyeti, 'yeni dünya'ya göç edenlerin yanlarında getirdikleri 'Levant Cutton' diye bilinen ve yağmur mevsiminden önce olgunlaşan bir türün Amerika'da yaygınlaşmasıyla son bulmuştu. Aslında Adana ve Çukurova bölgesi 19. y.y.'ın ikinci yarısından itibaren pamuğun bölgesel üretimdeki ağırlığının giderek arttığı, bir ihraç ürünü olarak pamuğun neredeyse tek ürün haline geldiği bölgeydi. Özellikle Birinci Dünya Savaşı öncesinde artan pamuk üretimi; bölgenin Anadolu'da mevsimlik işçinin en yoğun olduğu bölge olması, köylünün krediye çabuk ulaşabilmesi ve toprağın verimli olmasıyla açıklanıyordu. Bölgede 200 kg'lık balya olarak

²¹⁴ Karayaman, 2012: 61.

²¹⁵ Damlıbağ, 2011: 457,458,459.

²¹⁶ Yurtoğlu, 2020: 1831.

²¹⁷ Yurtoğlu, 2020: 1831.

1903'de 40.000, 1908'de 75.000 ve 1913'de ise 105.000 balya üretim gerçekleşmişti. Savaş yıllarında ise gerek işgaller ve gerekse de doğal afet ve çekirge istilaları sebebiyle 1916'da 35.000 balyaya düşen pamuk üretimi, 1918'de 20.000 balyaya kadar gerilemişti.²¹⁸

Cumhuriyetin ilanının ardından da yeni devlet pamuğu müstakil olarak ilk kez 1924 ve 1925 yıllarında Adana'da Pamuk Kongresi'nde ele almıştır. Ayrıca 1935 yılında pamuk ıslahı ve üretimi için 20.000 liralık kredi onaylanmış ve bu hususta çalıştırılmak üzere kadro tasdik edilmiştir.²¹⁹ Cumhuriyet yönetimi, pamuğa dair üç kongre tertip etmiştir. Bunlardan ilki 1924-1925 yıllarında, ikincisi 1938-1939 yıllarında²²⁰ ve üçüncüsü ise 1946 yılındadır.²²¹

Ticaret Vekili Ali Cenani Bey'in girişimleriyle düzenlenen 1925 tarihli ilk Pamuk Kongresi'nde Diyarbakır, Elazığ, Amasya, Konya, Kastamonu ve Sivas'a kadar uzanan pamuk havzası üzerinden Türkiye'nin bu konudaki liderliğinden bahsedilip Adana'nın 40.000.000 dönüm ekilebilir arazisinden 26.400.000 dönümün zirai arazi olduğu ve 17.600.000 dönümün de pamuk arazisi olduğu vurgulanmıştır.²²²

Kongrede ele alınan başlıca konular şunlardır:

- **Yeni Pamuk sahaları keşfedilmesi gerekliliği:** Kongre sonrasında Iğdır'da yeni pamuk saha çalışmaları yapılmış, su kanalları temizlenmiş ve bölgede pamuk fabrikalarının tamir ve inşası için önerge verilmiştir.²²³
- **Türkiye'de dokuma fabrikalarının kurulması gerekliliği:** Kongre sonrasında Iğdır'da yeni pamuk fabrikalarının kurulması için önerge verilmiş²²⁴ ve 1925'de Adana İdorfil Türk Anonim şirketi²²⁵, 1928'de ise Pamuk Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi, bundan bir yıl sonra da Pamuk Sanayi ve Nabati Yağlar Sanayi Türk Anonim Şirketi oluşturulmuştur.²²⁶
- **Amerikan 20 numara iplik imalatının Türkiye'de de yapılması:** Genelde çarşaf ve havlu gibi ürünlerin yapımında kullanılan daha sağlam iplik²²⁷ olan 20 numara ipliğin Türkiye'de üretimi gündeme gelmiştir.
- **Pamuk üretilen yerler, pazarları ve masrafları:** 1924 yılında İngiltere Sömürgeler Bakanı pamuk almak üzere Türkiye'ye gelmiş ve bir ziraat sergisi açarak temaslarda bulunmuştur. Söz konusu bakanın başkanlığındaki heyet Türk

²¹⁸ Toprak, 2009: 70,71.

²¹⁹ BCA, 30-18-1-2 / 54-34-5, (05.05. 1935).

²²⁰ Karaman, 2016:230.

²²¹ Karaman, 2016:229,230,231.

²²² Karaman, 2016:229,230,231,232.

²²³ BCA, 30-10-0-0 / 6-38-17. (10.11.1924).

²²⁴ BCA, 30-10-0-0 / 6-38-17. (10.11.1924).

²²⁵ BCA, 30-18-1-1 / 13-24-4, (12.04.1925).

²²⁶ BCA, 30-18-1-2 / 3-28-20, (08.05.1929).

²²⁷ Metintaş ve Kayıran, 2016:60.

pamuğunu yerinde inceleme fırsatı bulmuş ve Türkiye'den memnun ayrılmıştır. İngiliz heyetin, ülkede ziraat sergisi açma girişimi ve pamuk üzerindeki incelemeleri Türk pamuğunun İngiltere pazarına açılacağı manasına gelebilirdi. Ayrıca yine İngiliz heyetin Türkiye'de açtığı sergi üzerinden pamuğun İngiltere dışında yeni pazarlara açılacağı anlamı da çıkartılabildi.²²⁸

- **Türkiye'de pamuğun geleceğine yönelik hükümet politikalarının belirlenmesi:** 1931 yılında pamuk tarımının geliştirilmesi ve ıslahı için Amerika'dan uzman getirilmesi kararı alınmıştır.²²⁹ 1934 yılı itibariyle ise Tek Parti'nin 6. İnönü Hükümeti, pamuk tarımında kullanılmak üzere 19.000 liralık modern zirai alet satın almıştır.²³⁰

Yeni Cumhuriyet'in ilk pamuk kongresi olan 1925'teki bu kongreye dış devletlerden de katılım gerçekleşmiştir.²³¹ Kongreden hemen sonra Tek Parti hükümeti; 1926'da Adana, 1931'de Eskişehir ve 1933'te ise Nazilli'de pamuk üretim çiftlikleri kurmuştur. Ayrıca pamuk ıslahı ve pamuk sahalarının artması için 1937'de Pamuk İşleri Müdürlüğü Kurulmuştur.²³² 1937'den itibaren daha da yoğunlaşan pamuk ıslahı çalışmalarının neticesinde ülkedeki pamuğun %60'ını karşılayan Adana-Çukurova bölgesinde 1948-1949 yıllarında pamuk üretiminin 209 bin balya olduğu, 1950'de ise bu rakamın 260 bin balyaya kadar yükseldiği bilinmektedir.²³³

Bütün bu adımlar neticesinde 1939-1940 yıllarında 2.135.210 dekar Cleveland, 1.318.700 dekar Akala ve 2.569.090 dekar yerli pamuk ekimi yapılmıştır. Bu ekim başarılı olup bahsi geçen bu türlerden 2 milyon ton tohumluk da dağıtılmıştır.²³⁴ Bu türler; erken olgunlaşan, uzun telli ve yüksek verimli türlerdir.²³⁵ Ayrıca Nazilli Pamuk İstasyonu'nda 1939 yılı itibariyle 1.200.000 kg pamuk üretilmiştir. Bu rakam bir yıl sonra 1.500.000 kg. olurken pamuğa zarar veren 'yeşil kurt'la da mücadele edilmiştir.²³⁶ Yine 12 Kanun-i Sani 341 tarih ve 541 numaralı "Pamuklara Arız Olan Haşerat ve Emhazın İmha ve Tedavisi Kanunu" ile haşerat mücadelesi yapılmış ve 54.629 hektarlık alanda pamuk haşeresiyle mücadele edilmiştir.²³⁷

²²⁸ Karaman, 2016: 239.

²²⁹ BCA, 30-18-1-2 /18-15-19, (11.03.1931).

²³⁰ BCA, 30-118-1-2 / 45-39-17, (02.06.1934).

²³¹ Karaman, 2016: 234.

²³² Yurtoğlu, 2020: 1832.

²³³ Yurtoğlu, 2020:1840.

²³⁴ Yurtoğlu, 2020: 1832,1833,1834.

²³⁵ Yurtoğlu, 2020: 1840.

²³⁶ Yurtoğlu, 2020: 1832,1833,1834.

²³⁷ Birinci Köy ve Ziraat Kongresi, 1938:284,285.

1.11. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Meyve Üretimi

Cumhuriyetin ilk yıllarında ülke meyveciliği, yumuşak çekirdekli, taş çekirdekli, sert kabuklu, turuncgiller ve üzüksü olmak üzere 5 grupta toplanmaktaydı. Örneğin yumuşak çekirdekli grubunda; elma, armut, ayva ve yenidünya gibi meyveler varken; sert kabuklu meyveler arasında antep fıstığı, badem, fındık, kestane, taş çekirdekli meyveler arasında ise erik, kıvılcık, kiraz, vişne ve şeftali gibi meyveler karşımıza çıkmaktadır. Üzümsü olarak incir, dut, nar ve turuncgiller olarak ise limon, portakal ve turunc gibi meyveler yine o yıllarda yetiştirilen meyvelerdendi.²³⁸ Türkiye'de meyvecilik daha çok bahçe meyveciliği şeklinde yapılmış olup üretici kendi ürettiğini tüketmekteydi. 1923 yılı itibarıyla Türkiye'de ihracatın %25'e yakını meyve - sebze oluştururken aynı yıl yapılan 74.466.422 kg meyve-sebze ihracatından ülke kasasına 20.833.387 lira girmişti.

1929 Dünya Ekonomik Buhranı'yla beraber 1931'e kadar meyve üretimi üçte bir oranında azalmıştı. Özellikle incir, üzüm ve fındık gibi ihracat ürünleri krizden çok etkilenmişti. 1934 yılı verilerine göre ülkedeki toplam 77.234.000 hektar arazinin 285.903 hektarını meyve bahçeleri oluştururken 1944 yılına gelindiğinde bu rakam toplam 77.698.020 hektar olmuş ve bu hektar içerisindeki meyve bahçeleri oranı ise 465.107 hektara yükselmişti. Böylece 1944'te ülkedeki meyve bahçeleri oranı 179.204 hektar artarken 1949'da bu oran 447.000 hektara kadar düşmüştü. 1950 yılında ise bu düşüş devam ederek ülkedeki meyve bahçeleri oranı 433.000 hektara kadar gerilemişti.²³⁹

Ülkede konserve yöntemi ile meyveleri kuru olarak değerlendirme durumunun gelişmesi meyvecilikte önemli bir adım olarak karşımıza çıkmaktadır. Meyvelerin ticari değerini artıran bu gelişme incir ve üzümünden sonra en çok erik, kayısı, elma ve armut gibi meyvelerde uygulanmaya başlanmıştı.²⁴⁰ Bu meyvelerden ilki olan kayısıdan bahsetmek gerekirse, bilindiği üzere genelde kurutularak değerlendirilen kayısının anavatanı Türkistan'dı. Lakin Anadolu'da da meyve ticaretinde önemli bir yeri vardı. Kayısı Anadolu'da; Niğde, Ürgüp, Erzincan, Tokat ve özellikle de Malatya'da yetiştirilmekteydi. Örneğin 1944 verilerine göre %21,26 oranıyla kayısı üretiminde Malatya ilk sırada yer alırken onu %9,11 ile Antalya ve %8,71 ile de Niğde takip ediyordu.²⁴¹

Diğer bir meyve olan eriğe bakılırsa yine Türkiye'de yetiştirilen ve kuru olarak da tercih edilen erik, bölgesine göre isimlendirilmiş ve hemen her çeşidinde ağırlık, büyüklük ve çekirdeğin kolay ayrılıp ayrılmaması gibi farklar dikkate alınarak kurutma işlemi

²³⁸ Yurtoğlu, 2019a: 549.

²³⁹ Yurtoğlu, 2019a: 549,550.

²⁴⁰ Yurtoğlu, 2019a:550,551.

²⁴¹ Yurtoğlu, 2019a: 551.

gerçekleştirilmiştir. Manisa'da Figani, Kastamonu-Çankırı bölgelerinde Üryani, Uluborlu'da Bardak ve yine çeşit olarak sarı erik, can erik, İstanbul eriği ve üzüm erik gibi çeşitleri olan erikte bölgesel farklılıklar mevcuttu. Bu farklılıklar Nadir Yurtoğlu tarafından şöyle ifade edilmiştir:

"Türkiye'de yetiştirilen bu erikler yetiştirildiği bölgeye göre farklılık arz etmiştir. Uzunluğu 3,5, genişliği 3 cm ve tane ağırlığı 18,2 gram olan üryani eriği, kabuk çekirdeğinin kolayca çıkarılması ve yuvarlak tipi, kırmızımtırak-mor rengi ve az parlak ve puslu görünümü ile tanınmıştır. Manisa Demirci'de kurutulan Figani eriği donuk, esmer, kırmızı renkte ve yuvarlakça olup 2,8x3,2 tane büyüklüğünde ve 6,95 gram ağırlığındadır. Uluborlu'da yetişen Bardak eriği, sivri, armudumsu şeklinde parlak ve siyah renkte olup tane ağırlığı 6,65 gramdır. Sarı erik, çekirdeksiz olup, parlak, kırmızı renkte ve ortalama 4,52 gram ağırlığındadır. Çekirdeksiz halde kurutulan Yarma süt eriği, kırmızı ve sarı renkte olup 6,83 gram ağırlığındadır. İstanbul eriği, çekirdekli, sarı ve kahverengi görünümünde, fazla buruşuk ve yuvarlak taneli olarak bilinmekle birlikte ağırlığı 5,28 gramdır. Can eriği çekirdekli ve yuvarlak olup rengi açık kahve ve bal görünümünde ve 3,65 gram ağırlığındadır. Kara erik, çekirdekli, donuk ve siyah renkte olup tane ağırlığı 3,86 gramdır. Badem eriği, çekirdekli, koyu kırmızı, mor renkte olup tane ağırlığı 3,77 gramdır. Geyve'de yetiştirilen Gönyük eriği, yarma çeşit arasında bulunup, siyah renkli ve çekirdekli olmasıyla birlikte tane ağırlığı 5,76 gramdır. Kirli kahve ve mor renge sahip olan Çekirdekli sarıerik, uzunca biçiminde ve 4,57 gram ağırlığındadır. Çekirdekli, koyu siyah renkte bulunan İnebolu Eriği ise 1,82 gram ağırlığındadır. Bu eriklerden sadece bir kaç irilik ve yapı itibarıyla kurutmaya elverişli olarak görülürken, diğerleri dış piyasalar için uygun nitelikte kabul edilmemiştir"²⁴²

Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye'de yetişen diğer meyveler olan kiraz, vişne ve vişnap türleri genelde birbirine benzeyip kiraz tatlı, vişne ekşi ve vişnap ise tatlı-ekşi arasında bir tada sahiptir. Bu üç türün de ağaçları dağlardan toplanan ve kuş kirazı olarak bilinen tohumların aşılınmasıyla elde edilmişti. Özellikle Kütahya çevresinde yetiştirilen vişneler ekonomiye önemli katkı sağlamıştır. Zira ülkede bulunan 1.260.000 vişne ağacından yaklaşık 10.000 ton vişne elde edilirken bu rakamın 1.360 tonu sadece Kütahya'dan elde edilir haldedir.

Yeni Cumhuriyet ilk yıllarından itibaren genellikle kuru meyve üretimi benimsenmişti. Ülkede meyve üreticilerinin Avrupa'dan uzak oluşu, nakliye teknolojisinin yetersizliği, ambalaj ve standardizasyon uygulamalarının dış pazara uymaması ve döviz işlemlerindeki zorluklar gibi sorunlar ülkeyi kuru meyve ihracatına itmişti. Öyle ki ilk yıllardan itibaren ülkede önemli ihracat oranına sahip olan kuru meyvede; örneğin 1926'da üzüm, incir ve fındık gibi kuru meyve ihracatının toplam ihracata oranı %17.3'ü bulmuştu. 1939-1946 yılları arasında ise kuru meyve türleri Almanya, İngiltere, İtalya, Romanya, Filistin, Suriye, Irak ve Mısır gibi ülkelere ihraç ediliyordu. Bu ülkelere bahsi geçen yıllar arasında 504.470 ton kuru

²⁴² Yurtoğlu, 2019a: 551.

meyve ihraç edilip 237.999 bin lira döviz gelir elde edilmişti. Ayrıca yine aynı yıl aralığında Almanya, Çekoslovakya, İsviçre ve Mısır gibi ülkelere 6.218 ton ceviz satışı karşılığında 5.071.000 lira ve İngiltere, Romanya gibi ülkelere de 2.226 ton badem satışı karşılığında 2.904.000 lira gelir sağlanmıştı.²⁴³

Fındığa bakılırsa Türkiye'de en çok fındık üretilen il olarak %50 rekolte ile Giresun'u sırasıyla Trabzon, Ordu, Çoruh ve Rize-Akçakoca takip etmekteydi. 1939-1946 yılları arasında sayılan illerden başta Almanya olmak üzere ABD, İngiltere ve Mısır gibi ülkelere 16.319 ton kabuklu fındık ihraç edilmiş ve 8.225.000 lira gelir sağlanmıştır. Ayrıca yine aynı yıllarda kabuksuz olarak da Almanya, İtalya ve Romanya gibi ülkelere 125.710 ton fındık ihraç edilmiş bunun karşılığında da 126.075.000 lira gelir elde edilmişti.²⁴⁴

Antep fıstığı ihracatı da aynı yıllarda önemli bir gelir kaynağıydı ki 8.851 ton ihraç karşılığında 11.608.000 liralık döviz ülkeye girmiştir. Ayrıca yine 1939-1946 yılları arasında Almanya ve Romanya gibi ülkelere 3.937 ton portakal, ağaçkavunu ve bazı turuncgillerin ihracıyla ülkeye 545.000 lira döviz girdisi sağlanmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında Amerika'nın meşhur "Hale Şeftalisi" de İtalya'dan getirilerek Adapazarı'nda üretilmek üzere çalışmalar yürütülmüştür.²⁴⁵

1945 yılında yeni açılacak İskenderun meyve bahçesi için ve önceden açılmış olan Çorum, Tokat ve Ödemiş bahçeleri için Ziraat Bakanlığı 42.912 lira bütçe artırımına gitmiş ve bu hamle de Türk meyveciliğini olumlu etkilemiştir.²⁴⁶ Ayrıca bu meyve bahçelerinde yapılan bütçe artırımı, Türk meyveciliğinde fidancılığa önem verilmesinin yolunu açmıştır.²⁴⁷

Meyvecilikte hastalık ve haşeratlarla da mücadele edilen Cumhuriyet Türkiye'sinde bu anlamda önemli bir gelişme olarak; 26 Mayıs 1341 Tarih ve 858 numaralı "Çekirge Kanunu" çıkarılmıştır. Kanuna göre henüz çekirge istilasına başlamamış mahallelerde çekirge görüldüğü zaman, durumu muhtarlıklara ihbar edenler 1.500 kuruşa kadar ödüllendirilirler. Çekirge istilasına görülen bölgelerde ise çiftçiler arazilerini terk edip 2 saat mesafede başka bir araziye nakledilirler. Çiftçi, istilanın olduğu arazide ilaçlama bitene kadar bu yeni bölgede kendisine ikame olarak verilen araziye işlettir. Nakil sırasındaki bütün ücretler de köy veya mahalle idarelerince karşılanır. Kanunda istila karşısında nakile direnenlere kişi başı 500 kuruş ceza verilebileceği hükmü de mevcuttur.²⁴⁸ Bu kanundan ayrı olarak; 27 Kanun-i sani 936 tarih ve 260 numaralı "Nebatları Hastalıklardan ve Böceklerden Koruma Kanunu" çıkarılmıştır.

²⁴³ Yurtoğlu, 2019a: 552,553.

²⁴⁴ Yurtoğlu, 2019a: 553.

²⁴⁵ Yurtoğlu, 2019a: 553,554.

²⁴⁶ TBMM, 1945: 289.

²⁴⁷ Birinci Köy ve Ziraat Kongresi, 1938:282,283.

²⁴⁸ TBMM, 1926: 759,760.

Ayrıca 742.328 domuz ve 2.999.622 zararlı hayvan öldürülmüştür. Bu bağlamda 2.083.178 hektar alan da farelerden kurtarılmış, 393.325 kilo çığır ve 719.784 kilo süne böceği de imha edilmiştir. Yine bitkileri hastalık ve böceklerden koruma kapsamında; zeytin sineği ve güvesine karşı 4.328.195 zeytin ağacı, elma kurdu ile mücadele amacıyla da 2.477.583 elma ağacı ilaçlanmıştır. Bunlardan ayrı olarak 4.572.558 ağaç ise tırtıl ile mücadele edebilmek amacıyla ilaçlanmıştır.²⁴⁹ Aynı yıllarda; yine haşerat ile mücadele kapsamında dut ve portakal ağaçları ilaçlanmış, çekirgelerle mücadele edilmiş, pamuklara zarar veren haşerat ile mücadele edilmiştir. Adana, İzmir ve Ankara'da ise Zirai Mücadele İstasyonları kurulmuştur.²⁵⁰

1949 yılı itibariyle Türk meyveciliğinde çok önemli bir gelişme fidanlıklar ve bağ bahçe konusunda yaşanmıştır. Bu çerçevede 15 bağ ve bahçe istasyonu ile 13 fidanlık kurulmuş ve böylece meyvecilik konusundaki müesseselerin sayısı 28'e çıkarılmıştır. İlerleyen 5 yıl içerisinde de bu sayı 49'a yükseltilmiştir.²⁵¹ Fidanlık kurulan bazı yerler; Kastamonu, Niğde, Ankara, Erzincan, Çanakkale, İzmir, Alanya ve Tarsus'tur.²⁵² Yine fidancılığın geliştirilmesi amacıyla 1924'de 6725 ve 1938'de 3.022.960 fidan dağıtılmıştır.²⁵³ Türk meyveciliğinin ticareti noktasında önde gelmeleri sebebiyle incir ve üzümü ayrıca incelemek gerekmektedir.²⁵⁴

Netice itibariyle denebilir ki Tek Parti hükümetleri aslında geçmişten gelen tecrübelerine dayanarak meyvecilikte önemli adımlar atmışlardır. Önce yetiştirildikleri bölgenin ihtiyaçlarını karşılayan sonra da ihraç edilen meyveler, ülkenin hemen her yerinde ayrı bir tür olarak yetiştikleri gibi daha çok Anadolu kentlerinde yetişmişlerdir. İdareciler de bu anlamda meyve bahçelerini ve fidanlıklarını her geçen yıl arttırmayı ilke edinmişlerdir.

1.11.1. İncir

Ele alınan dönemde Anadolu'nun tarımsal alandaki en önemli ihracat ürünlerinden birisi de incirdir. Osmanlılar inciri daha çok kuru olarak ihraç etmişlerdir. Üzümden sonra en çok kurutulan meyve olan incirin Aydın ve çevresinde yetiştirilen ve kurutmaya çok elverişli olan sarı lop ve gök lop gibi türleri incirin kuru tercih edilmesinde etkili olmuştur. Ayrıca Aydın ve İzmir çevresinde yetişen büyük, ince kabuklu ve güzel kokulu incirler, Türk

²⁴⁹ Birinci Köy ve Ziraat Kongresi, 1938:284,285,286; Demirci ve Özçelik, 1990: 109.

²⁵⁰ Demirci ve Özçelik, 1990: 109.

²⁵¹ TBMM, 1949: 300.

²⁵² Birinci Köy ve Ziraat Kongresi, 1938:282,283.

²⁵³ Birinci Köy ve Ziraat Kongresi, 1938:282,283.

²⁵⁴ Yurtoğlu, 2019a: 551,552.

incirlerini farklı ve kaliteli kılmıştır. Aynı dönemde Nazilli, Bozdoğan, Çine, Söke, Kuşadası, Ödemiş ve Tire gibi bölgeler de incir yetiştiriciliği ve ihracatı ile öne çıkmışlardır.²⁵⁵

Osmanlı Devleti'nde İncir "*Dünyanın en kalitelisi*" idi.²⁵⁶ 1882 yılında, İngiltere'nin İzmir Konsolosu Mr. Denny, dünyanın en kaliteli incirleri olarak Erbeyli'den gelen incirleri övmekte, ikinci kalite olarak Nazilli ve üçüncü kalite olarak da Aydın incirlerini göstermekteydi. Bu bölgede senelik 400.000 kantar incir üretimi olduğu bilinmekteydi.²⁵⁷ Bu rakam 19.yy'da sadece Aydın'da 120.000 kantar iken üretilen kuru incir miktarı ise 855 ton idi.²⁵⁸ Özellikle Aydın ve etrafında yetişen incirin kalitesinde Türkiye "*rakipsiz*" olmasına rağmen özellikle 1929 buhranı ile incir de diğer tarım ürünleri gibi olumsuz etkilenmiştir. 1923'te 25 kuruş olan incirde ihracat fiyatı, 1928'de 17 kuruşa gerilemiştir. Aynı şekilde 1937-1938 yılları arasında incir üretimi 34.000 ton iken 1946-1947 yıllarında bu rakam 26.000 tona gerilemiştir.²⁵⁹

1937'de İzmir'de 'İzmir İncir ve Üzüm Tarım Satış Kooperatifleri Birliği' teşkil edilmiştir. Başlangıçta 16 kooperatiften oluşurken 1942'de 31 kooperatife ulaşmıştır. Birliğin aynı yılda yakalamış olduğu iş hacmi 19.491.952 lira idi.²⁶⁰ Bu birlik üretilen malı en kârlı şekilde satmak üzere teşkilatlanmıştır. Önce mahsulü bir araya toplayan üreticiler, ilk zamanlar malı sadece tüccara satmış, sonraki yıllarda doğrudan ihracat da yapmışlardır. Birlik üyeleri, Avrupa'lı alıcılara fiyat teklif edebilecek, piyasadaki duruma göre yavaş veya hızlı üretim yapabileceklerdi.²⁶¹

Kooperatif birliğinin oluşması ve üreticinin teşkilatlanmasının bir sonucu olarak özellikle 1938-1945 yılları arasında Almanya, İngiltere, Fransa, Avusturya, Danimarka, Rusya ve Kanada'ya ihraç edilen incirde 1946 yılına kadar 149.197 ton ihraç karşılığında 50.479.000 lira kazanç sağlanmıştır.²⁶²

²⁵⁵ Yurtoğlu, 2019a: 552,553

²⁵⁶ <http://www.aydindenge.com.tr/yazi/naim-ozdamar/20/12/2015/osmanlida-yetistirme-alanlarinda-incir1> (Erişim Tarihi: 14.06.2020).

²⁵⁷ <http://www.aydindenge.com.tr/yazi/naim-ozdamar/20/12/2015/osmanlida-yetistirme-alanlarinda-incir1> (Erişim Tarihi: 14.06.2020).

²⁵⁸ <http://www.aydindenge.com.tr/yazi/naim-ozdamar/21/12/2015/osmanlida-yetistirme-alanlarinda-incir2> (Erişim Tarihi: 14.06.2020).

²⁵⁹ <http://www.aydindenge.com.tr/yazi/naim-ozdamar/22/01/2016/cumhuriyet-yillari-ve-incir1> (Erişim Tarihi: 11.04.2020).

²⁶⁰ Yurtoğlu, 2019b: 348.

²⁶¹ Tekeli ve İlkin, 1981: 123.

²⁶² Yurtoğlu, 2019a: 552,553.

Tablo 1.6 Türkiye’de Yaş Meyve Üretimi (1933-1950) (1.000 Ton Hesabı ile)

	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	1941
Antep Fıstığı	0.5	8	6	10	6	5	10	7	2
Armut	54	79	61	94	75	77	90	62	59
Badem	10	14	15	10	16	13	16	12	7
Ceviz	48	98	71	54	53	66	69	58	33
Dut	48	62	38	39	48	53	56	50	28
Elma	53	96	123	103	101	105	109	82	83
Erik	37	71	47	45	53	61	55	48	27
Fındık	47	34	56	45	60	29	109	37	32
İğde	0.3	0.5	2	6	5	5	5	5	5
İncir	50	57	94	146	120	148	142	145	138
Kayısı	12	22	14	13	16	22	21	21	4
Keçiboynuzu	10	10	4	8	8	7	7	7	6
Kestane	10	10	11	20	59	18	20	19	13
Kiraz	18	29	16	18	23	28	31	20	14
Kızılcık	1	2	3	8	8	11	9	11	8

Kaynak: Yurtoğlu, 2019a: 555

1933-1950 yılları arasındaki bazı meyvelerin üretim istatistikleri Tablo 1.6'da verilmiştir.²⁶³. Tabloya bakıldığında Türkiye'deki yaş meyve üretimlerinde 1937-1939 döneminde özellikle düşüşler olmak üzere dalgalanmalar yaşanmıştır. Bu durumdan anlaşılabileceği üzere Türkiye'nin II. Dünya Savaşı yıllarında uyguladığı politikalardan tarım ve dolayısıyla da meyvecilik etkilenmiştir. Örneğin önemli ihraç ürünleri olan; incir ve fındıkta 1937-1938 yıllarına kadar devam eden üretim artışı bu yıllardan sonra ciddi ölçüde azalış göstermiştir.

1.11.2.Üzüm

Osmanlı Devleti'nde Manisa, Turgutlu, Salihli ve Alaşehir bölgelerinde üzümculük oldukça ilerlemişti. Özellikle bu bölgelerde üzümculüğün ilerlemesindeki en önemli

²⁶³ Yurtoğlu, 2019a: 555.

sebeplerden biri olarak Manisa-Turgutlu Demiryolunun Afyon'a uzatılması için başlatılan çalışmalar gösterilmektedir. Manisa eşrafındaki üzüm bağları bu çalışmalar esnasında ekilmiştir. Zira bu demiryolu çalışmalarına katılan halk, bölgede yoğun bir şekilde bağcılık yapmıştır. Osmanlı Devleti'nde Manisa'daki bağcılığın kökenleri Kanuni Sultan Süleyman'ın (1496-1566) şehzadelik yıllarına kadar uzanmaktadır. Özellikle Sultani üzümü olarak adlandırılan ve Manisa bölgesinde yetişen çekirdeksiz üzüm çeşidinin bu ismi almasındaki sebep olarak da "*sultanların ağzına layık*" olarak değerlendirilmesidir.²⁶⁴

Osmanlı Devleti'nde Lale Devri'nde (1718-1730) bağcılığın geliştirilmesi konusunda önemli çalışmalar yapılmış, örneğin Nevşehirli Damat İbrahim Paşa köyü Muşkara'yı Nevşehir kasabasına çevirirken bölgeye yerleşen halka ücretsiz bağ arazisi dağıtmıştır. Uygun iklim şartlarının da yakalanmasıyla Osmanlı Devleti'nde git gide gelişen bağcılık, üzümü önemli bir ihraç ürünü haline getirmiştir. Başlangıçta çuvallarla yapılan ihracat sonrasında torba ve tahta kutularla yapılarak geliştirilmiştir. 1870'li yıllara kadar üzüm ihracatının toplam ihracata oranı %16.1'i bulan Osmanlı Devleti'nde üzümün en önemli alıcıları İngiltere ve Kanada olmuştur.²⁶⁵

1870'lerde İngiltere ile Osmanlı Devleti arasında yapılan ihracatın %10'unu sadece kuru üzüm oluştuyordu. Yine 1870'de üretilen 50.000 ton üzümün yarısı İngiltere'ye ihraç ediliyordu. O yıllarda Avrupa'nın Türk üzümlerine ilgi göstermesinin bir sebebi de Amerika'dan Avrupa'ya yayılan "filoksera" adındaki bir parazitin üzüm bağlarını yok etmesiydi.²⁶⁶ Öyle ki 1870'li yıllarda filokseranın tüm Avrupa'da bir salgın olarak tanımlanmasıyla 1877'de ilk Lozan'da toplanmak kaydıyla bir dizi kongre düzenlenmiştir. Salgının ilk başladığı Fransa'nın yanı sıra salgının yayıldığı diğer Avrupa ülkeleri olan Almanya, Avusturya, İspanya, Portekiz ve İsviçre'nin de katıldığı kongrelere Osmanlı Devleti ise gözlemci olarak katılmıştı.²⁶⁷

Filoksera asmanın köklerinde yavaş yavaş büyüyüp kelebek haline gelen ve yapraklar ve üzüm taneleri üzerine yumurta bırakarak çoğalan bir canlıydı. Osmanlı Devleti başlangıçta filokseranın olduğu ağaç ve bitkilerin sınıra gelişini dahi yasaklayarak tedbir almaya başlamıştı. 1880'de kabul edilen bir nizamname ile de filokseralı bölgelere nakliyat yasaklanmış ve yine aynı nizamnamede filoksera belirtisi gören çiftçilerin devlete haber vermesi mecbur kılınmıştı. Haber vermeyenler ise 20 altına kadar cezalandırılabilirdi.

²⁶⁴ Yurtoğlu, 2019b:327.

²⁶⁵ Yurtoğlu, 2019b:327,328.

²⁶⁶ Keskin, 2015:480.

²⁶⁷ Keskin, 2015:482.

Nizamnamede ayrıca filoksera tespit edilip ürünü imha edilen çiftçiye de mahalli idareler tazminat ödemekle yükümlü tutuluyordu.²⁶⁸

Ancak tüm bu tedbirler geçici önlem olmaktan öteye gidememişti. Zira 1855'den itibaren filokseranın İstanbul, Aydın ve Bursa'da görüldüğüne dair duyumlar gelmeye başlamıştı. Gerçekten de aynı yıl İstanbul'a yayılan bu asma parazitine karşı Fransa'dan uzman getirilmesine karar verilmişti. Öncelikle Avrupa'da bu parazitle mücadelede denenilen üç yöntem incelenmişti. Bu yöntemlerden ilki; parazitin yumurtalarını yok etmek maksadıyla bağ köklerinin zift ve kireç ile badana edilmesi, ikincisi; köklerin 40-50 gün süreyle suya bastırılması ve üçüncüsü ise bağ köklerinin karbon di sülfür veya sülfür ve potasyum karbonat ile badana edilmesiydi. Bu doğrultuda 1855'de 40.000 karbon di sülfür alınması kararlaştırılan Osmanlı Devleti'nde 43.400 Frank ve 2.000 Osmanlı altını tutan toplam masrafların da yarısının devlet tarafından diğer yarısının ise Duyun-ı Umumiye tarafından karşılanması kararlaştırılmıştı.²⁶⁹

Ancak bu tedbirler de filokseranın yayılmasını önleyemiyordu. Amerika'da ormanlarda yetişen asmaların filokseraya karşı dayanıklı olmasının keşfedilmesinin ardından Osmanlı Devleti de 1889'da ülkede fidanlıklar kurulması kararını almıştı. Aynı yıl Erenköy'de Duyun-ı Umumiye kontrolünde kurulan ilk fidanlığın ardından 1897 yılına kadar kurulan fidanlıkların sayısı 5'e kadar çıkmıştı. Ülke genelinde filoksera tahribatının çok büyük olduğu ve 1895 yılında Amerikan asma fidanı ihtiyacının senelik 1 milyona ulaştığı ve Osmanlı Devleti'nde buna karşın 600 bin aşılı fidan yetiştirilebilir duruma geldiği görülmüştür. Bu nedenle 1900 yılında Seydiköy Numune Çiftliği bünyesinde kurulan Aşı Ameliyat Mektebi ile Amerikan aşısının uygulamalı olarak öğretilmesi hedeflenmiştir. Diğer bir söylemle 'sorunun yerinde çözümüne' odaklanılmıştır. Aşı Ameliyat Mektebi, Amerikan aşısını uygulamalı olarak öğretmeyi hedeflemektedir. 1905 yılına kadar 68 öğrencinin mezun olduğu mektep 1912'de bahçıvanlık ve ipekçilik bölümlerini kapsayan bir ziraat mektebine dönüştürülmüştür.²⁷⁰

Filoksera tehlikesi ve Amerikan asma fidanlığına olan ihtiyaç Cumhuriyetin ilanından sonra da devam etmiştir. Tek Parti CHP'nin; İnönü (III-VII.) hükümetleri (1925-1935), 1933'e kadar Denizli, İzmit ve Tekirdağ'da yeni fidanlıklar kurmuştur.²⁷¹ Ülkede Cumhuriyetin ilanına kadar sadece 80 dekar Amerikan asma fidanlığı varken 1938 yılına kadar Ankara,

²⁶⁸ Keskin, 2015: 483.

²⁶⁹ Keskin, 2015:485.

²⁷⁰ ayrıntı için bkz; Keskin,2015:492-497.

²⁷¹ Keskin, 2015:497.

Bilecik, Halkalı, Kırklareli ve Manisa gibi yörelerin eklenmesiyle 1307 dekara çıkarılmıştır.²⁷²

Cumhuriyetin ilk yıllarında üzüm, başta Ege olmak üzere Orta ve Güneydoğu Anadolu yörelerinde yetiştirilmekteydi. Marmara, Ege ve Güneydoğu'da bağcılık teknik imkanlar kullanılarak yapıldığından buralarda yüksek verim alınırken Orta Anadolu bağcılığından tarımda modern teknikten uzak kalınması dolayısıyla tam verim alınamamıştır.²⁷³

Türkiye'de ihracatı yapılan en önemli meyvelerden olarak üzüm yetiştiriciliği, yetiştirildiği bölgeye göre farklı isimler almıştır. Salkımı büyük ve iri taneli olan Beyaz Çavuş üzümü; İstanbul, Bozcaada ve Safranbolu çevresinde üretilmiştir. Pembe Çavuş üzümü yine İstanbul ve çevresinde, Beyaz Razaki üzümü Çeşme civarlarında, çekirdeksiz üzüm İzmir ve Manisa'da, Erenköy üzümü olarak bilinen çeşit İstanbul'da ve Hafız Ali Üzümlü ve Bursa Üzümlü olarak bilinen çeşitler ise Bursa ve civarında yetiştirilmiştir.²⁷⁴

1934 yılı itibarıyla ülkede toplam 285.903 hektar meyve arazisine kıyasla arazisine kıyasla 345.438 hektar üzüm bağı arazisi olduğu görülmektedir. Yani üzüm meyve ihracatındaki hakim pozisyonunu korumaktadır. Bundan yaklaşık 10 yıl sonra, 1944 yılında ülkede toplam 465.107 hektar meyve arazisine karşılık 472.927 hektar üzüm bağları arazisi vardı. 1949 yılında meyve bahçeleri arazisi toplam 447.000 hektara düşerken yine bu bahçelerden ayrı olarak üzüm bağları alanı da 556.000 hektar ile artmaya devam etmiştir. 1950 yılına gelindiğinde ise ülkedeki toplam meyve arazisi 433.000 hektarla düşüşünü sürdürürken bu durumun aksine üzüm bağı alanı 561.000 hektar ile yükselişini devam ettirmiştir.²⁷⁵

Tek Parti hükümetleri üzüm ile alakalı 3 ana hedef belirleyip tedbirler uygulamaya başlamıştır. Bu hedefler;

- Köylüye tarım sigortası yapmak
- Bağcıya ucuz tente temin etmek
- Üzüm hastalıklarını yok eden kükürt gibi maddelerin ucuz teminini sağlamak²⁷⁶

Belirlenen söz konusu hedefler çerçevesinde 1926 "Muvazene-i Umumiye Kanunu" içerisinde devlete ait bağ ve bahçeler talip olanlara satılmıştır²⁷⁷ Ayrıca bazı yabancı devletlerin çekirdeksiz üzüm dikim v üretim ve Türk üzümüyle rekabetini engellemek

²⁷² Birinci Köy ve Ziraat Kongresi, 1938:282,283.

²⁷³ Yurtoğlu, 2019b: 329.

²⁷⁴ Yurtoğlu, 2019a: 549-550.

²⁷⁵ Yurtoğlu, 2019a: 549-550.

²⁷⁶ Yurtoğlu, 2019b: 330.

²⁷⁷ TBMM, 1341: 203.

amacıyla hükümet, 16 Temmuz 1927'de bu bazı ülkelere bağ çubuğu satışını yasaklamıştır.²⁷⁸ 1930-1935 yılları arasında toplam 5 öğrenci üzüm bağları üzerine yurt dışına eğitime gönderilmiş, 1931 yılında üzümcülük için ayrılan 334 dolar ile ABD'den uzman getirilmiş²⁷⁹ ve 1932-1933 yılları arasında Ziraat Bankası Manisa Borsası'ndan üzüm alımı yapmıştır.²⁸⁰

1.12. Tütün

Tütünün İstanbul'a 1500'lü yıllarda Mısır üzerinden geldiği belirtilmektedir. 1861 yılında ise tahrir verilerine göre Osmanlı Devleti'nde tütün üretimi yapılan 38 kaza ve toplamda 10.487 tütün çiftçisi vardır. Anlaşılacağı üzere kısa zamanda üretimi yaygınlaşmış ve zamanla devletin önde gelen sınai bitkilerinden biri olarak başlıca gelir kalemlerinden birini teşkil etmiştir²⁸¹

Osmanlı Devleti'nde ilk kez tütün tekeli Mahmut Nedim Paşa'nın sadareti sırasında (1872) gerçekleşmiştir. Buna göre tütün tekeli 5 yıl süreyle ve yıllık 400.000 altın karşılığında Hristaki Zagrafos ve Mösyö Zarifi isminde 2 Rum bankere verilmişti. Böylelikle bu ikilinin kuracağı şirket tütün işleme ve satma ayrıcalığına sahip olmuştu.²⁸² Ancak ikilinin imtiyazı 6 ay sonra feshedilip 10 Kasım 1872'de İdare-i İnhisare-i Duhan adında bir teşkilat kurulmuştur.²⁸³ Bu kuruluş ile tütünün üretim süreci, üretici tüccar ilişkisi ve satışı serbest bırakılmış diğer yandan hükümet, üreticilere verdiği "sergi pusulası" ile kimin ne kadar tütün ürettiğini de kayıt altına almıştır.²⁸⁴ 1875'de "*resmen iflasını ilan eden*" Osmanlı Devleti, birikmiş borç faizlerinin yarısını 5 yılda, diğer yarısını da %5 faizle tahvil yoluyla ödeyeceğini duyurmuştu. Ancak 1876'da borçlarını ödeyemeyecek duruma geldiğini ilan eden Osmanlı Devleti'nde "*alacaklılar (Galata Bankerleri)*" örgütlenmiştir. 1879'da Galata Bankerleri ile yapılan anlaşma neticesinde, çoğu yerli olmak üzere az sayıda da yabancı alacaklıdan oluşan Rüsûm-ı Sitte idaresi (Altı Gelir Yönetimi) kurulmuştur. Böylece ipek, tuz, tütün ve alkol gibi ürünlerin gelir yönetimi bu idareye devredilmiş oluyordu.²⁸⁵ 1881'de bu idare de lağvedilerek Duyun-u Umumiye kuruldu.²⁸⁶ 'Muharrem Kararnamesi' olarak bilinen yeni anlaşmada; tuz, ipek, alkollü içecek ve tütün gibi ürünlerin gelirleri Duyun-u Umumiye Meclisi'ne devrediliyordu. Ancak Osmanlı Devleti geniş gelir elde ettiği tütünde, "*orta yolu*" bulmak istemiş ve tütün gelirlerinin paylaşılmasını önermişti. Böylece 1883'te Tütün

²⁷⁸ Yurtoğlu, 2019b: 330.

²⁷⁹ BCA, 30-18-1-2 / 18-15-19, (11.03.1931).

²⁸⁰ Yurtoğlu, 2019b: 332.

²⁸¹ Yıldırım, 2020: 1027.

²⁸² Ceylan, 1995: 28,29.

²⁸³ Yurtoğlu, 2018a: 83,84.

²⁸⁴ Altun, 1995: 9.

²⁸⁵ Altun, 1995: 14,15.

²⁸⁶ Yurtoğlu, 2018a: 83,84.

Rejisi(Duhân Rejisi) oluşturulmuştu.²⁸⁷ Aynı yılda Osmanlı Bankası; Avusturya, Viyana ve Berlinli ortaklarıyla Duhân Rejisine talip olmuştur.²⁸⁸ Duhân Rejisinin yabancı ortaklarıyla şirketleşmesiyle birlikte Osmanlı Devleti'nde tütünden elde edilen kazanç iyice düşmüş ve "*kendi menfaatleri doğrultusunda hareket eden*" bu yabancı şirket tarafından tütünden elde edilen gelir yurt dışına çıkarılmaya çalışılmıştır. Böylece tütün üreticilerinin maruz kaldığı haksızlıklar ve ülkede artan tütün kaçakçılığı dolayısıyla Türk tütüncülüğü büyük bir zarar görmüştür.²⁸⁹

Lozan Görüşmeleri'nde; Osmanlı borçlarının konuşulduğu kısımda ödeme şekilleri sonuçlanınca ve aslında "*Tütün rejisinin varlığını teşkil eden*" borçlar meselesi çözülünce Fransa'nın rejinin devamı yönünde ısrarlarına rağmen²⁹⁰ Reji, 4 milyon lira karşılığında devletleştirilmişti.²⁹¹ Cumhuriyet'in ilanını müteakip, 1925 yılında gerçekleşen bu gelişme ile birlikte tütün rejisi yıllık ortalama 5 milyon liralık bir gelirle hazine için önemli bir katkı payı haline geldi. 1926 yılında bu rakam, 18.741.073 lira ve 1929 yılı itibariyle de 25.404.139 liraya yükselmişti.²⁹²

Tütünün Cumhuriyet dönemindeki müteakip gelişimine bakılırsa; 1925 yılında 56.294 ton olan tütün üretimi 1935 yılına kadar azalış göstermiş ve 36.004 tona kadar gerilemiştir. Bu gerilemenin sebebi 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'yla beraber artan fiyatlar ve tütün üreticilerinin ürünlerini dışarıya pazarlayamaması olarak açıklanmış, dolayısıyla da ürününü pazarlayamayan tütün üreticisinin üretimini azaltmasına bağlanmıştır.²⁹³ Buna rağmen tütün hasılatının 1931 yılı itibariyle 20.100 lira hazineye katkısı olmuştur.²⁹⁴ Aynı yıl "Gümrük ve İnhisarlar Vekaleti Teşkiline Dair Kanun" yürürlüğe girmiş ve nihayetinde Gümrük ve Tekel Bakanlığı kurulmuştur.²⁹⁵ Böylece kaçakçılık, dış ticaret veya vergilendirme gibi tütüne ilişkin temel meselelerin idaresi ve çözümüne yönelik çok önemli bir adım atılmıştır. Söz konusu gelişmelerin de etkisiyle tütün hasılatı 1935 yılından itibaren artış göstermiştir. 1937'de bu rakam 33.000 lira olarak tahmin edilmiştir.²⁹⁶

Tütün hasılatının yukarıda ifade edildiği üzere 1935'ten sonra ciddi bir artış göstermesinde 1931 tarihli Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi'nde bu konu hakkında alınan karar ve benimsenen uygulamalar önemli ölçüde etkili olmuştur. Kongreye sunulan

²⁸⁷ Altun, 1995: 14,15.

²⁸⁸ Yurtoğlu, 2018a: 83,84.

²⁸⁹ Altun, 1995: 18; Yurtoğlu, 2018a: 84.

²⁹⁰ Yurtoğlu, 2018a: 85.

²⁹¹ Boratav, 2005: 45.

²⁹² Yurtoğlu, 2018a: 86.

²⁹³ Karabacak, 2017: 38.

²⁹⁴ Yurtoğlu, 2018a: 88,89

²⁹⁵ Gümrük ve İnhisarlar Vekaleti Teşkiline Dair Kanun", *Resmi Gazete*, No 1989, 30 Kanunuevvel 1931.

²⁹⁶ Yurtoğlu, 2018a: 88,89.

tütün raporunda tütünün Rusya, Almanya, Afrika ve Kanada'da ekildiğini, özellikle İtalya'da artan tütün ekiminin Türk tütün ihracatıyla rekabet eder duruma gelmesinin muhtemel olduğu vurgulanmıştır.²⁹⁷ Tütün üzerinden verilen bu örnekle Tek Parti, Türk tütününü kalitesine kavuşturmak için Birinci Ziraat Kongresi öncesinde tütün ıslahı konusunda araştırmalar yapan "Ziraat Fen Şubesi" adındaki bir araştırma merkezini kongre sonrasında, 1934'de "Tütün Enstitüsü" haline getirilmiştir.²⁹⁸ Tütün hastalıklarına karşı da 290.750 hektarlık sahada faaliyet yapan²⁹⁹ Tek Parti'nin o dönemki hükümeti olan 6. İnönü hükümetinin (1931-1935) buradaki gayesinin, Türk tütününün yeniden dünyayla rekabet edecek kaliteye ulaşmasını sağlamak olduğu söylenebilir.

Gerek 1929 Buhranı etkilerinin azalması gerek Kongre kararlarının uygulamaya konmasıyla 1940'da üretimini %98'lik rekor bir artışla 76.356 tona çıkaran tütün, II. Dünya Savaşı'nın başlamasından sonra %2'lik bir düşüş yaşayarak 69.599 tona gerilemiştir.³⁰⁰

1.13. Ziraat Eğitimi ve Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü

Tarımsal modernizasyonun önemli bir başlığını teşkil eden 'ziraat eğitimi' konusunda Osmanlı döneminden itibaren atılan önemli adımlar mevcuttu. Bu çerçevede 1891 'de Halkalı Ziraat Mektebi, ardından yine Osmanlı Devleti'nin son yıllarında Selanik, Bursa ve Adana'da modern tarım metotlarını kullanan okullar eğitim vermiştir. Ayrıca Halkalı Ziraat Mektebi'ne bağlı olarak 1914'te bir makinist mektebi açılmıştır.³⁰¹ Bu Makinist Mektebi'nde de Avrupa'dan getirilen modern tarım aletleriyle tarımın modernleşmesi ve makineleşmesine dair dersler verilmiştir.³⁰²

Yeni cumhuriyetin ilanı üzerinden çok geçmeden zirai eğitim meselesi tarım makineleri üzerinden değerlendirmeye alınmış, bu çerçevede Mart 1924'de tarım makineleri hususunda Tarım Bakanlığı yeni bir örgütlenmeye gitmişti. Tarımın modernizasyonunu önemseyen M. Kemal ve yeni cumhuriyet kadroları, daha ilk yıllarında tarım ve makinist okulları açılması yönünde adımlar atmaya başlamıştı.³⁰³

Osmanlı dönemindeki; Halkalı Ziraat Mektebi, Bursa Ziraat Meslek lisesi ve Ankara, Sivas ve Kastamonu gibi illerin ziraat okulları cumhuriyetin ilk yıllarında da hizmet vermişti. Ayrıca İstanbul'da bir orman mektebi ve Konya, Aksaray, Samsun ve Amasya'da da çiftlikler kurulmuştu.

²⁹⁷ Tekeli ve İlkin, 1982: 194.

²⁹⁸ Metintaş ve Kayıran, 2016: 68.

²⁹⁹ Birinci Köy ve Ziraat Kongresi, 1938:285.

³⁰⁰ Karabacak, 2017: 38.

³⁰¹ Barutçu ve Tepeli, 2015: 2.

³⁰² Qataert, 2008: 104,105.

³⁰³ İnci, 2010: 354.

Özellikle Kazım Karabekir'in savunduğu öğretmenler ve yüksek okul mezunlarının 2 yıl köye staja gönderilmesi hususu üzerinde de durulan bu yıllarda, askeri eğitime zarar vermemek koşuluyla askerlere de zirai eğitim verilmesi hususu önemsenmiştir.³⁰⁴

Bir diğer zirai eğitim kanalını makinist mektepleri oluşturmuş ve Cumhuriyetin ilk yıllarıyla beraber ise Ankara, Adana ve İzmir'de Zirai Makinist Mektepleri açılmıştır. Bu mekteplerde Zirai Kombinalar İdaresi bünyesinde kurslar verilip zirai makinist yetiştirmek hedeflenmiştir.³⁰⁵ Ayrıca Atatürk Orman Çiftliğinde de benzer eğitimler verilmiştir. Ancak o dönemde ülkede tarım makineleri imalat sanayisi olmadığından dersler daha çok ithal makineler ile işlenmiştir. 1937'den itibaren bünyesinde küçük tarım aleti üretim ve tamirat atölyeleri kurulan Atatürk Orman Çiftliği bu hususta bir dönüm noktası sayılabilir demek de mümkündür. Çiftlik içerisinde motorculuk, marangozculuk, tornacılık gibi alanlarda hem eğitim, hem tamirat hem de küçük üretimler yapılmıştır.³⁰⁶

Tek Parti döneminde zirai eğitim sahasında ortaya konan çok önemli bir diğer gelişme ise Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün şekillenmesi olmuştur. Söz konusu kurumun Osmanlı'nın köklü zirai eğitim birimi Halkalı Ziraat Mektebi'nin tarihsel mirası üzerine inşa olduğu ifade edilmelidir. Olay kronolojisi şöyle sıralanabilir; 1922'de ağır bütçesi gerekçe gösterilerek kapatılmak istenen ve nihayet 1928'de kapatılan Halkalı Ziraat Mektebi'nin öğrencileri, Yüksek Orman Mektebi'ne ve belirli bir kısmı da eğitim görmek üzere yurt dışına gönderilmişlerdir.³⁰⁷ Zira 1928'den itibaren ziraatta geleceğe dair önemli adımların atılacağı yıllar başlamıştır. Halkalı Ziraat Mektebi kapatılınca dönemin ziraat vekili Mehmet Sabri Toprak, başta Rusya olmak üzere çeşitli Avrupa ülkelerini ziyaret ederek ziraatla alakalı incelemelerde bulunmuştur. Bu ziyaretler çerçevesinde Almanya'da bulunduğu sırada, Almaya Ziraat Bakanlığı Zirai Kurumlar Genel Müdürü Dr. Oldenburg'la da temas kurmuştur. Böylece Oldenburg başkanlığında bir heyet Türkiye'de bulunmuş ve ziraata dair bir rapor hazırlamıştır. Bu rapor Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün temelini oluşturacaktır.³⁰⁸

Ankara'da 1930'da kurulan Yüksek Ziraat Okulu, üç yıl sonra Yüksek Ziraat Enstitüsü'ne dönüştürülmüştür. Ziraat, Veteriner Hekimlik ve Ormancılık gibi alanlarda mesleki eğitimlerin verildiği enstitüde; ülkenin ihtiyacı olan uzman elamanı yetiştirmek, bilimsel araştırmalar ve uygulamalar ile Türk köylüsüne yeni ve verimli çalışma usullerini öğretmek ve dünyadaki zirai gelişmeleri takip etmek amacıyla çalışılmıştır.³⁰⁹

³⁰⁴ Evsile, 2018: 12,13.

³⁰⁵ Akşam, 1937: 1.

³⁰⁶ Cankaya ve Çelik, 2013: 143, 144.

³⁰⁷ Çeşme, 2014: 73,74; Demirci ve Özçelik, 1990: 108.

³⁰⁸ Gözcü, 2018: 118.

³⁰⁹ Sarıkaya, 2016: 32.

Yüksek Ziraat Enstitüsü'nde, özellikle kuruluş yıllarında Alman etkisi ve Alman profesörlerin idaresi dikkat çekmekteydi. Almanca olarak verilen dersler, Türk asistanlarca tercüme ediliyordu. Bu asistanlar Halkalı Ziraat Mektebi mezunu olup Almanya'ya gittikten sonra ülkeye dönenlerdi. Bu asistanların enstitüde görevlendirilmesi, enstitünün kuruluşunun planlı ve düzenli olduğunun kanıtı olarak gösterilebilir.³¹⁰

Lepzig Üniversitesi profesörlerinden Friederich Falke'nin rektör olarak görevlendirildiği enstitüde, 1938'de Falke'nin ayrılmasıyla başlayan süreçte 1942'ye gelindiğinde Alman hükümetince görevlendirilmiş bir Alman profesör dahi kalmamış, bu boşluğu Türk öğretim üyeleri doldurmuştur. Alman profesörlerin bu ayrılıkları II.Dünya Savaşı'nın başlamasına bağlanmıştır.³¹¹

Yüksek Ziraat Enstitüsü bünyesindeki pek çok yapı üniversite halini almıştır. 1933'de üniversite bünyesinde; Tabiat Fakültesi, Ziraat Sanatları Fakültesi, Ziraat Fakültesi ve Baytar Fakültesi olarak dört fakülteye ulaşılmıştır. 1934'te Orman Fakültesi'nin kurulmasıyla beşinci fakülteyi de bünyesine almıştır. Bu arada Orman Fakültesi'nde verilen uygulamalı dersler Atatürk Orman Çiftliği'nde veriliyordu. Enstitü 1948'de Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi adını alarak yoluna devam etmiştir.³¹²

Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün kurulduğu 1930'da İstanbul, Bursa, İzmir ve Adana'da orta kademeli ziraat mektepleri kurulmakla beraber 1943 yılı itibariyle tarımda çalışmak, en az teknisyen seviyesinde eleman yetiştirmek ve bölgesel zirai incelemeler yapabilmek amacıyla Tarım Bakanlığı Zirai işler Genel Müdürlüğü bünyesinde Ankara Eskişehir ve Manisa'da ortaokul ve lise düzeyinde meslek okulları kurulmuştur. Bunun yanı sıra bakanlık yine bu illerde "*ilk defa köylünün ayağına gitmiş*" ve buralarda Teknik Ziraat Öğretim Büroları kurdurarak köylüye modern tarım tekniğini yerinde öğretmeyi hedeflemiştir. 1943 yılı bitmeden Bahçıvanlık Okulları açmaya başlayan Tek Parti hükümeti (2. Saraçoğlu hükümeti); ilk etapta Manisa, Konya, Aksaray ve Amasya'da açılan bu okullarda 3 yıllık bir eğitimi öngörmüş daha sonra bu okullara İstanbul ve Mersin'de olmak üzere iki yeni Teknik Bahçıvanlık Okulunu ilave etmiştir. Bu okullarda zirai alanda teknisyen seviyesinde eleman yetiştirmek, çeşitli bölgelerin zirai yapı ve özelliklerini inceleyerek çiftçiye, yerinde teknik ve arazi şartlarına göre eğitim verebilmek amaçlanmıştır.³¹³

³¹⁰ Kadıoğlu, 2008: 186.

³¹¹ Kadıoğlu, 2008: 186.

³¹² Sarıkaya, 2016: 32,33.

³¹³ Barutçu ve Tepeli, 2015: 2.

1.14. 1929 Dünya Ekonomik Buhranı ve Tarıma Etkileri

Birinci Dünya Savaşı ve 1920'lerden itibaren yaşanan teknolojik ilerleme, sanayi ve tarımda da üretimin artması anlamına geliyordu. Ancak büyük devletlerin bu hızlı üretimlerini savaş sonrasında da sürdürmek istemesi ve savaş sonrasında üretime olan talebin artması, belirli ürünlerde belirgin fiyat düşüşleri yaşanmasına neden olmuştur³¹⁴

Başlayan aşırı üretimle beraber alım gücünün üretime yetişememesi, Dünya Savaşı'ndan galip çıkan ABD'nin ülkelere kredi desteğiyle Avrupa altın stokunun ABD'ye akması, savaştan sonra alım gücü iyice düşen Avrupa'da; işsizlik ve ekonomik sıkıntıların yaşanması gibi sebeplerle başlayan 1929 Dünya Ekonomik Buhranı,³¹⁵ her üründe olduğu gibi tarımsal üründe de stokların artmasına sebebiyet vermiştir.³¹⁶ ABD'den Avrupa'ya yayılan kriz, devletleri tedbir almaya itmişti ve devalüasyona giden devletler mal stoklarını eritmeye ve yabancı ürünlere karşı da kendi ürünlerini korumaya yönelik politikalar izlemeye başlamışlardı. Dolayısıyla bu ortamda Türkiye de krizi özellikle başlıca ihrac kalemini teşkil eden zirai ürünler üzerinden yaşıyordu.³¹⁷

Türk tarım ürünlerinin fiyatları 1929-1933 yılları arasında %60-%70 oranında bir düşüş yaşarken dışarıdan satın alınan sınai ürünlerde ise %10 ila %27 arası bir düşüş söz konusuydu. En basit ifadeyle kriz yıllarında Türk çiftçisinin yetiştirdiği ürünler para etmiyordu ve köylü kendini dahi geçindiremez bir hal almıştı.³¹⁸

Buhran çiftçinin vergi yükünün artmasına da sebebiyet vermişti. Çiftçi vergisini ödeyebilmek için hayvanlarını satmak zorunda kalıyordu. Üretici ürününü dünya piyasasından, hatta pazar ve çarşıdan bile düşük fiyata satmak zorunda kalmıştı. Örneğin Hamburg'da kilosu 44 Florine satılan üzüm, İzmir'de okkası (1,282 kg) 32 kuruştan satılmıştı. Yine Urla'da 50 kuruşluk tütün, üreticiden 10 kuruşa alınmıştı.³¹⁹ Pamuk ise 1929 yılında 16 milyon 370 bin kilo ihrac karşılığında 10 milyon 800 bin lira kazandırmışken 1930 yılında 32 milyon 400 bin kilo ihrac karşılığında sadece 16 milyon 300 bin lira kazandırmıştı. Yine 1929'da arpanın dolusu 110 kuruşa ve mısırın darısı da 160 kuruşa satılırken 1930'da arpanın okkası (2,282 kg) 2 kuruş, dolusu ise 90 kuruşa satılıyordu.³²⁰ Afyonda da durum diğer ürünlerden farksızdı. Zira 1929 Buhranı'ndan sonra Avrupa'da afyon kullanan ilaç şirketleri

³¹⁴ Metintaş ve Kayıran, 2016: 38.

³¹⁵ Bulut, 2003: 79.

³¹⁶ Aykanat, 2007: 101.

³¹⁷ Metintaş ve Kayıran, 2016: 39.

³¹⁸ Metintaş ve Kayıran, 2016: 40,41.

³¹⁹ Tökin, 1990: 145,146.

³²⁰ Metintaş ve Kayıran, 2016: 42,43.

birleşip bir kartel kurmuş, bu hamle de Türk afyonunu olumsuz etkilemişti. 1930 yılı Ocak ayında kilosu 40,15 lira olan afyon, 1933 yılında 4,5 liraya kadar gerilemişti.³²¹

Tarımsal ürünlerin fiyatlarının düşüşü, Türkiye'nin politikasını da etkilemişti. Türkiye ve dönemin Tek Parti hükümeti olan 4. İnönü Hükümeti (1927-1930) bunalım yıllarında; Lozan'da gümrükler üzerine konan kısıtlamaların kaldırılması ve tarımsal üretimin arttırılması üzerinde durmuş ancak istenilen sonuç alınamamıştır.³²² Bu nedenle buhran yıllarında Türk ekonomisini dışa kapatarak devlet eliyle teşebbüse girişen 4. ve 5. İnönü hükümetleri (1927-1931) sözü edilen politikada "*ana hatlarıyla*" başarılı olmuştu.³²³ Yani Tek Parti bu dönemde liberal anlayışı terk etmek zorunda kalarak devletçilik politikasına yönelmişti.³²⁴ CHP'nin 3. Büyük Kongresi'nde (1931) parti programına da alınan devletçilik ilkesi aslında başlangıçta bir "*siyasi edebiyat*" olmaktan öteye gidememiştir. Ancak sonraları Türkiye'de "*yiğitçe*" olduğu ifade edilen bir devletçilik ilkesine rastlanmıştır.³²⁵ Ekonomik olarak ferdi çalışmaları esas almakla beraber, devleti faal hale getirmek olarak tanımlanan devletçilik ilkesi; başlangıçta bilimsel bir temele dayanmıyor, devletçiliği savunan İnönü bile devletçiliği tanımlamaktan ziyade icraat haline getirmeyi önemsiyordu.³²⁶ İsmet Paşa aslında devletçiliği savunurken, Celal Bayar'ın "*Biz Sosyalistiz*" söyleminin dışında kalmayı ve devlet imkanlarını kullanarak zenginleşen iş adamlarının önünü kesmeyi de hedefliyordu.³²⁷ Türkiye'de devletçilik ilkesi temelde "planlı ekonomi"ye geçişten başka bir şeyi ifade etmiyordu. Zira 1929 Buhranı'nı en hızlı toparlanmayla atlatan Sovyetlerin bu başarısı, Sovyetler Birliği'nin 1927'den itibaren uygulamaya koyduğu "planlı ekonomi"ye bağlanıyor ve bu çıkarımdan hareketle de Türkiye devletçilik ilkesi çerçevesinde 1934'den itibaren ilerleyen ve 5 yılı kapsayan "Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı"nı hazırlıyordu.³²⁸

Türk çiftçisinin alım gücünün düşmesiyle ağır bir darbe alan köylü kesimine yönelik 1932'de "Buğdayı Koruma Kanunu"nu çıkartılarak 1931'den itibaren şiddetle düşmeye başlayan buğday fiyatlarına karşı önlem alınmıştı. 2056 sayılı Buğday Koruma Kanunu'na göre hükümet; fiyatları korumak ve düzenlemek amacıyla gerek görürse buğday alıp satma yetkisine sahip olup doğacak (senelik 1 milyon Liraya kadar) zarar devlet bütçesinden karşılanacaktı.³²⁹ 6. İnönü Hükümeti(1931-1935), buhranlı yıllarda Buğday Koruma Kanunu ile buğday fiyatlarındaki düşüşü önlemişti. 1929'da 12.6 kuruştan, 1930'da 4.00 kuruşa kadar

³²¹ Tekeli ve İlkin, 1982: 115.

³²² Aykanat, 2007: 102.

³²³ Boratav, 2005: 59.

³²⁴ Aykanat, 2007: 105.

³²⁵ Aydemir, 1993: 399.

³²⁶ Ayrıntı için bkz; Aydemir, 1993: 403-407.

³²⁷ Ayrıntı için bkz; Aydemir, 1993: 405-408.

³²⁸ Tekeli ve İlkin, 1982: 134-135.

³²⁹ Aykanat, 2007:106.

düşen bir kilo buğdayın fiyatı; bu kanun kapsamında Ziraat Bankası'nın buğday satın alamaya başlaması ve satın alma istasyonlarını kurmasıyla birlikte etkilenmeye başlamıştı. 1938'de kurulan Toprak Mahsulleri Ofisi ile Ziraat Bankası'ndaki buğday stokları ofise devredilmiş, Toprak Mahsulleri Ofisi 45.000 ton kapasiteli ambarları devraldığı gibi tahıllarla ilgili fiyat politikasını da devralmıştı.³³⁰

1929 Buhranı'ndan incir de diğer tarım ürünleri gibi olumsuz etkilenmiştir. 1923'de 25 kuruş olan incirde ihracat fiyatı, 1928'de 17 kuruşa gerilemiştir³³¹ 1929 Buhranı'nın bir sonucu olarak Türk tarımında belirleyici politika değişikliklerine giden 4. ve 5. İnönü hükümetleri, devlet bankaları eliyle tarımı destekleyici politikalar başlatmış, bu kapsamda örnek çiftlikler kurmuş ve ıslah edilmiş tohumlar dağıtmıştır.³³²

Afyondaki fiyat düşüşünü önlemek için ise 6. İnönü hükümeti, 3 Temmuz 1932'de kabul ettiği kanun ile Türkiye'de Afyon Yetiştiriciler ve Satış Birliği kurulmasını öngörüyor ve afyonu satma işi bu birliğe veriliyordu. Ülkede afyon üreten herkes bu birliğin doğal üyesi olup ürününü birliğe teslim etmeyenlerden de kilosu 25 liradan başlayıp 200 liraya kadar para cezası alınabiliyordu.³³³

Tütünün ise 1925 yılında 56.294 ton olan üretimi, Dünya Ekonomik Buhranı'yla beraber artan fiyatlar dolayısıyla 1935 yılına kadar azalış göstermiş ve 36.004 tona kadar gerilemiştir.³³⁴ Tedbir olarak ise 1932 ve 1934 yıllarında Ankara'da toplanan Tütün Kongrelerinde tütüncülüğün sorunları ele alınmış, özellikle 1934 yılındaki kongrede üretici ve tüccar arasındaki konular çözümlenmeye çalışılmıştır. Tütüne bir standardın kazandırılması hedeflenen kongrede, tüccarın üreticiden düşük fiyatta tütün alması meselesi de görüşülmüştür. Kongredeki karara göre tütünün demet ve kalıp halinde değil, denk halde satılması ve kongrede belirlenen fiyat ve ağırlığa göre ticaretinin yapılması kararlaştırılmıştır.³³⁵ Nitekim 1929 Krizinin de etkilerinin azalmasıyla 1940 yılında üretimini %98'lik rekor bir artışla 76.356 tona çıkaran tütün, II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla beraber %2'lik bir düşüş yaşayarak 69.599 tona gerilemiştir.³³⁶

Yine 1929 Buhranının etkisiyle fiyat düşüşü 1934 yılına kadar devam eden üzümde ise bu düşüşün sebebi olarak üreticinin örgütsüzlüğü görülmüş³³⁷ ve bu doğrultuda 1937'de İzmir'de 'İzmir İncir ve Üzüm Tarım Satış Kooperatifleri Birliği' teşkil edilmiştir. Birlik

³³⁰ Aykanat, 2007: 106.

³³¹ <http://www.aydindenge.com.tr/yazi/naim-ozdamar/22/01/2016/cumhuriyet-yillari-ve-incir1> (Erişim Tarihi: 11.04.2020).

³³² Metintaş ve Kayıran, 2016: 46.

³³³ "Türkiye Afyon Yetiştiriciler Satış Birliği Hakkında Kanun", *Resmi Gazete*, no 2146, 10 Temmuz 1932.

³³⁴ Karabacak, 2017: 38.

³³⁵ Tekeli ve İlkin, 1982:119,120.

³³⁶ Karabacak, 2017: 38.

³³⁷ Tekeli ve İlkin, 1982:122.

başlangıçta 16 kooperatiften oluşurken 1942'de bu sayıyı 31'e çıkarmıştır. Aynı yıl birliğin iş hacmi 19.491.952 liralık bir düzeye ulaşmıştır.³³⁸

Yine 1929 Buhranına alınan tedbirler kapsamında ıslah edilmiş tohumla önem veren hükümet³³⁹ bu doğrultuda; 1931'de Eskişehir ve 1933'de ise Nazilli'de pamuk üretim çiftlikleri kurmuştur. Ayrıca pamuk ıslahı ve pamuk sahalarının artması için 1937'de de Pamuk İşleri Müdürlüğü kurulmuştur.³⁴⁰ Bütün bu adımlar neticesinde de 1939-1940 yıllarında 2.135.210 dekar Cleveland, 1.318.700 dekar Akala ve 2.569.090 dekar yerli pamuk ekimi yapılmıştır. Bu ekim başarılı olup bahsi geçen bu türlerden 2 milyon ton tohumluk da dağıtılmıştır. Ayrıca Nazilli Pamuk İstasyonu'nda 1939 yılı itibariyle 1.200.000 kg pamuk üretilmiştir.³⁴¹ Bahsi geçen bu türler erken olgunlaşan, uzun telli ve yüksek verimli pamuk türleriydi.³⁴²

Pamuktan ayrı olarak, yine 1925'de Kurulan Tohum Islah Enstitüsü bünyesinde ise 1937 yılına kadar; 600.000 kilo Islah edilmiş buğday tohumluğu, 25.000 kilo ıslah edilmiş arpa tohumluğu ve 10.000 kilo ıslah edilmiş yulaf tohumluğu dağıtılmıştır.³⁴³ Yine modern tohumda hastalık ve haşerat ile mücadele kapsamında ise 194.004 tohum ilaçlanarak kurtarılmıştır.³⁴⁴

Ayrıca 1929 Buhranına karşı Türk lirasının değer kaybını önlemek için ithal edilen tüketim mallarını kısırmaktan yana olan hükümet, bu anlamda "*içerde üretilen üründen fazla dışarıdan mal almamak*" ilkesini benimsemiş ve yerli malın kullanım ve üretimini özendirmek amacıyla da iktisat sergisi, sanayi sergisi gibi sergiler düzenlemiştir. Bu sergiler, yerli malını özendirme ve Türk lirasının değer kaybını önlemek amacıyla, TBMM başkanı Kazım Özalp başkanlığında kurulan Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti bünyesinde yapılmıştır.³⁴⁵

Bu doğrultuda Ziraat Kongresi ile aynı günde bir de Uluslararası Teknik Ziraat Sergisi tertip edilmişti. Türk, Rus, Macar ve çeşitli yabancı firmaların katıldığı sergiye yoğun bir ilgi gösterilmişti. Sergide dünyada kullanılan modern zirai teknikler tanıtılmış, ülkenin çeşitli yerlerinden sergiye katılan usta, sanatkar ve çiftçiler dünyada kullanılan modern tarım metotlarını grafik ve resimlerle analiz edebilme şansı yakalamıştır. Sergiyi günde yaklaşık 600 kişi gezmiş ve Ziraat Kongresi sonunda sergi de kapanmıştır.³⁴⁶

³³⁸ Yurtoğlu, 2019b: 348.

³³⁹ Metintaş ve Kayıran, 2016:46.

³⁴⁰ Yurtoğlu, 2020: 1832.

³⁴¹ Yurtoğlu, 2020: 1832,1833,1834.

³⁴² Yurtoğlu, 2020: 1840.

³⁴³ TC Ziraat Vekaleti, 1938: 5.

³⁴⁴ Birinci Köy ve Ziraat Kongresi, 1938:284.

³⁴⁵ Ayrintı ve Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti İçin bkz; Metintaş ve Kayıran, 2016: 46,47,48.

³⁴⁶ Çetin, 1997: 84,85.

1.14.1. 1931 Birinci Türkiye Ziraat Kongresi

1929 yılının sonundaki huzursuzluk, buhran ve bunalım havası; "*fısıltılarla*" basına yayılan rüşvet ve yolsuzluk iddiaları ve dış ülkelerde yayılan Türkiye'de dikta yönetiminin olduğu söylentilerinin yaygınlaştığı bu yıllarda; TBMM'de mebuslar hiçbir konuda eleştiri yapmıyor aleyhte yada çekimser oy kullanmıyordu. Basında başlayan CHP'nin halktan koptuğuna ve sahada tepkiler aldığına yönelik haberler üzerine³⁴⁷ Ali Fethi Okyar'ın Paris Büyükelçiliği'nden izne ayrıldığı sırada, M. Kemal'i ziyaret etmesi üzerine 'Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluş süreci başlamıştı. Ekonomik ve siyasal huzursuzluğun arttığı bu ortamda M. Kemal'in desteğiyle Fethi Okyar'dan bir parti kurulması istenmiş, böylece Ağustos 1930'da Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulmuştur.³⁴⁸ Parti programının 5. maddesinde liberal ekonomi vurgusu, ve 6. maddesinde ise çiftçinin tefecinin elinden kurtarılması ve Ziraat Bankası'nın kredi kolaylığı sağlaması gibi hükümler bulunan³⁴⁹ Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın getirdiği bu eleştirilerin de etkisiyle CHP hükümeti (5. İnönü Hükümeti) bir ziraat kongresi tertip etmek istemiştir.³⁵⁰

1929 Dünya Ekonomik Buhranı'yla birlikte Türk tarım ürünleri dünya piyasasında değer kaybetmiş, özellikle tarım sektörü ağır bir darbe yemişti. Tek Parti CHP'nin 3. Büyük Kongresi'nde 1929 Buhranı'nın özellikle tarım sektörüne vurduğu darbe pek çok oturumda ele alınmıştı. Eskişehir Milletvekili Emin Bey konuyu: "*Çiftçinin yaşadığı perişanlık*" olarak dile getirirken, Cemiyet-i Akvam ve Avrupa Birliği'nden bu hususta fayda olmadığını vurguluyordu. M. Kemal Paşa da Kasım 1930 tarihli meclis konuşmasında;

"...Bilhassa zirai memleketlerde hissolan cihanşümul bir iktisadi buhran vardır. Bu buhran tabiatıyla bizim memleketimize de temas etmiş ve ağırlığını hissettirmiştir Bu sıkıntı karşısında emsalsiz tahribattan dar ve kurak senelerden sonra... Senelerden beri alınan tedbirlere, önümüzdeki sene daha geniş mikyasta ihtiyaç vardır. Gayet tasarrufkârane bir idare tarzı, resmi ve hususi bütün muamelematımıza hâkim olmak lâzımdır."³⁵¹

diyerek vurguluyordu.

1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın tarıma bu derece olumsuz etkileri Tek Parti Hükümetlerini yeni arayışlara itmişti. 1930 yılında bu yönde başlatılan hazırlıklar 5 Ocak

³⁴⁷ Goloğlu, 2017: 299,300.

³⁴⁸ Tuncay, 1981: 245-248,249.

³⁴⁹ Okyar, 1980: 470-472; Goloğlu, 2017: 307,308.

³⁵⁰ Öztürk, 2010: 77,78.

³⁵¹ Atatürk'ün Söylev Ve Demeçleri, 2006: 206.

1931'de toplanacak olan 1. Ziraat Kongresi içindi. Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti³⁵² öncülüğünde tarım sektörünün buhranı ve çözüm yolları odaklı yapılan 1. Ziraat Kongresi'nin katılımcıları Ziraat Odaları tarafından seçilecek ve Ankara'ya gidiş masrafları da İktisat Vekaleti'nin emrinde Ziraat Müdürlükleri tarafından karşılanacaktı.³⁵³

Ziraat Kongresi zabıtlarındaki ifadelerle göre ülke ihracatı tarıma dayanmakta ve tarımı ayakta tutmak ise tarımı çağdaşlaştırmayı zorunlu kılmaktadır. Bu felsefe ile kongre gündemi; "1-istihsal şartları, 2-zirai krediler, 3-zirai vergiler, 4-fiyat teşekkülü, 5-satış temayülleri, 6-standart ve ambalaj meselesi, 7-zirai teşekküller, 8-zirai asayiş, 9-zirai tahsil ve neşriyat, 10-nakliye tarifeleri, 11-iktisadi yollar, 12-muafiyetler ve teşvikler, 13-zirai kanunlar, 14-hayvancılık 15-umumi meseleler"den meydana gelmişti.³⁵⁴

Bu gündem maddeleri ile Ziraat Odaları kendi bölgelerinde ziraatla uğraşanlar, ziraat iktisatçıları ve uzmanları bölgesel ziraat kongreleri toplamaya devam edeceklerdi.³⁵⁵ Bu bölgesel kongrelerde ise her bölgenin öne çıkan zirai ürünü için encümenler oluşturulacaktı. pamuk encümeni, tütün encümeni gibi her zirai ürünün encümeni yukarıda bahsi geçen gündem maddelerine ayrı ayrı değinerek ilgilendikleri zirai ürüne dair bilimsel raporlar oluşturacaklardı ve her encümen kendi içerisinde seçtiği bir yada iki temsilciyi hazırladıkları raporu sunmak üzere tertip edilecek Ziraat Kongresi'ne gönderecekti.³⁵⁶

1. Ziraat Kongresi 5 Ocak 1931'de İktisat Vekili Mustafa Şeref Bey tarafından açıldı. Kongrenin yapıldığı salon CHP'nin salonuydu.³⁵⁷ Kongrede Türk tarımına ilişkin belirlenen sorunlar özetle şöyleydi:

- Tarımda modern usul ve teknikten geri kalmışlık
- Köylü ve çiftçide maddi kaynak yoksunluğu
- Özellikle tarımsal ürünlerin nakliyesi için sorun teşkil eden yolların yetersizliği meselesi
- Yerli tüccarın yetersizliği ve dış pazara açılmaması
- Modern tohum ıslahı gerekliliği
- Ziraat okullarının, memur ve uzmanların yetersizliği
- Tarım ürünlerinin dışarıya tanıtılamaması
- Sovyetlerin fiyat düşürme politikası

³⁵² Özellikle Ekonomik Buhran'la birlikte Tek Parti Hükümeti, paranın değer kaybını önlemek ve ekonomik bilinç sağlamak açısından yeni kurumlar inşa etmiştir. Milli iktisat ve Tasarruf Cemiyeti bunlardan biridir. Ayrıntı için bkz; Metintaş ve Kayıran, 2016: 46.

³⁵³ Çetin, 1996: 216.

³⁵⁴ BCA, 490-1-0-0 / 1-4-3, (18.08.1930).

³⁵⁵ BCA, 490-1-0-0 / 1-4-3, (18.08.1930).

³⁵⁶ BCA, 490-1-0-0 / 1-4-3, (18.08.1930).

³⁵⁷ Çetin, 1996: 216.

- Köylünün zor yaşam şartları
- Buhran sebebiyle dünyada, ülkelerin tarım ürünlerini koruma politikası
- Türkiye'nin birçok tarımsal üründe tekel olma artısını kaybetmesi³⁵⁸

Böylece tarıma dair temel sorunların analiz edildiği kongrede çözüm önerileri de özetle şöyle sunulmuştur; zirai üretimde bilimsel yöntemler kullanılması gerekliliği, Ziraat Bankası'nın kredilerinin faizlerinin düşürülmesi ve vadelerinin uzatılması gerekliliği, yolların düzeltilmesi, çiftçiye demiryolunun ucuz kullanımı, çiftçiye ucuz yakıt sağlanması, tohum ıslahı gerekliliği ve ziraat okullarının geliştirilmesi hususu gibi...³⁵⁹

1.14.1.1. Tarımda Modern Usul ve Teknikten Geri Kalmışlık

Tarımda modern usul ve teknikten geri kalındığı meselesi önce incir üzerinden sunulan bir raporda ele alınmıştır. Buna göre kongreye katılan Aydın İncir Mücadele Müdürü Nadir Bey, *"İncircilik, Kaliforniya'da ve Bizde"* başlıklı raporunda, Kaliforniya incirciliği hakkında zirai, fenni ve ekonomik konulara değinmiştir. Özellikle bilimsel yöntemlerin kullanılması hususu Aydın ve Kaliforniya karşılaştırarak anlatmıştır.

19.yy.'da Aydın'ın en önemli tarımsal ihraç mahsulü olan incirin ABD, Almanya, Fransa ve Mısır gibi ülkeler tarafından talep gördüğünü, Osmanlı Devleti'ne bunun için ödenen paranın büyüklüğünü ve Kaliforniya'da başlayan incir üretim çabalarının 1903'de netice verdiğini, 500 bin dolarlık ürün elde edildiğini vurgulayan raporda ABD'deki modern bilimsel tekniklerin Türkiye'de zirai üretime darbe vurduğuna dikkat çekilmiştir.

Nadir Bey ayrıca incir ağaç hastalıklarının bilimsel yöntemlerle iyileştirilmesine, incir sevkياتında kullanılan *"ecnebi telis çuvallarının fazla toz kapıp az hava aldığına ve incirin terleyip sulanmasına sebebiyet verdiği, çözümün ise kıl çuvalları kullanmak"* olduğuna işret etmiştir.³⁶⁰

Yine aynı hususta fakat bu kez fındık üzerinden rapor sunan Trabzon Fındık Ziraat uzmanı Kazım Bey, Fındık üretimi ve ihracatında Türkiye'nin liderliğini vurgularken İtalya ve İspanya'nın fındık ihracatını yıldan yıla arttırdıklarını ve bunu da uyguladıkları bilimsel tekniğe borçlu olduklarını ifade ediyordu.³⁶¹ Kongrede sebzeçilik noktasında da; tarla iş ve üretimlerinde bilimsel ilerlemenin bilinmediği veya eski yöntemlerde ısrar edildiğine değinilmiştir.³⁶²

³⁵⁸ Metintaş ve Kayıran, 2016: 53,54.

³⁵⁹ Ayrıntı için bkz: Metintaş ve Kayıran, 2016:54-60.

³⁶⁰ Çetin, 1996: 217,218.

³⁶¹ Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, 1931: 520,521.

³⁶² Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, 1931: 970.

1.14.1.2. Köylü ve Çiftçide Maddi Kaynak Yoksunluğu

Kongrede 'Çiftçide Maddi Kaynak Yoksunluğu' başlığı yine incir konusu üzerinden tartışılarak incir konusundaki üçüncü rapor olan ve Söke Ziraat Fen Memuru Hasan Tahsin Bey tarafından sunulan raporda ele alınmıştır. Köylülerin kredi ihtiyaçlarını Ziraat Bankası, Aydın İncir Kooperatifi ve Aydın Milli Bankası'ndan karşıladıkları söylenen raporda, bunun yeterli olmadığından, çiftçi ve köylünün tefecinin eline düştüğünden, %50'den %120'ye varan faiz oranlarıyla tefeciden aldıkları krediyi ödeyemediklerinden şikayet edilmiştir.³⁶³ Rapora göre; Türkiye'de çiftçiler maddi yoksunluk çekerken zengin arabulucuların, yani tefecilerin eline düşmüş ve senede %900 faiz veya ürün başı %120'ye varan faizle tefecilerden borç almak zorunda kalmıştır. Borcunu ödeyemeyen çiftçi ise borcu karşılığı ipotek yaptırdığı tarım arazilerini kaybetmiştir. Örneğin Armutlu'da %100 ila %600 oranında faiz ile tefecinin eline düşen çiftçilerin yüz binlerce liralık bağ, bahçe ve tarlası tefecilerin eline geçmiştir. Başka bir örnekte, Giresun'da borca karşılık fındık bahçelerinin büyük bir kısmının tefecilerin eline geçtiği görülmüştür. Böylece kendi arazisinde işçi konumuna düşen çiftçi mahsul veya işçiliği üzerinden borcunu kesmeye çalışmıştır.³⁶⁴ Bu durumun da toprakların belirli kişilerin elinde toplanmasına katkı sağladığını ve böylece toprak ağalarının sayısının ve kudretinin artırdığını söylemek mümkündür.

Tahsin Bey'e göre köylünün düştüğü bu durumdan kurtulmasının başlıca yolu örgütlenmesi, teşkilatlanmasıdır. Bu çerçevede devlet desteğiyle kooperatiflerin kurulabileceğinden bahsetmiştir. Aynı raporda Tahsin Bey, muafiyet ve teşvik verilmesi, nakliye fiyatlarının ucuzlatılması ve yolların yapılması gerektiğini vurgulamıştır. Köylü çocuklarının ziraat okullarına ilgisinin arttığını söyleyen Tahsin Bey okullarda reformun yapılabilmesi için de uzmanlar getirilmesi gerektiğini söylemiştir. Ayrıca dünya piyasasında artan incir rekabetine karşı incir hastalıklarına yönelik herhangi bir tedbir alınmadığı da bu oturumda konuşulmuştur.³⁶⁵

Manisa Ziraat Müdürü Ali Bey tarafından sunulan raporda ise üzüm üreticilerinin nakit sıkıntısından bahsedilmiştir. Ziraat Bankası'nın Manisa vilayeti içerisinde üreticiye verdiği 1.305.000 lira kredinin faizlerinin yüksekliği ve bu durum dolayısıyla da üreticilerin arazilerini kaybederek "*sefalet*" düştüğü vurgulanmıştır. Pamuk üretimi üzerinden de aynı konu konuşulup bankalardan alınan kredinin vadesinin uzun olması gerektiğinin altı çizilmiştir.³⁶⁶

³⁶³ Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, 1931: 474-477.

³⁶⁴ Tökin, 1990: 146,147.

³⁶⁵ Çetin, 1996: 219.

³⁶⁶ Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, 1931: 618; Metintaş ve Kayıran, 2016: 56,57.

1924'de 30.000.000 TL olan Ziraat Bankası nominal sermayesini bu gündem maddesinden sonra, 100.000.000 TL'ye çıkaran 6. İnönü hükümeti(1931-1935) kredi faiz oranlarını da düşürerek tarım kesimine ayrılan kredi hacmini arttırmıştır.³⁶⁷ Hükümetin bu kararı almasındaki faktörlerden biri de Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın parti programındaki 6. maddede yer alan hükümdür. Söz konusu madde, hükümetin ziraat ve zirai kredi politikasını eleştirmiş ve çiftçinin tefecinin eline düşmesine çözüm getirmeyi amaçlamıştır. Hükümeti bu alanda yenilik yapmaya iten³⁶⁸ ilgili madde şu şekildedir:

Köylünün ve çiftçinin çok ucuz faizle ve müşkilatsız usullerle para bulması ve iktisadi bünyemizi zayıf düşüren murabahacılıktan kurtarılması, fırkanın en mühim maksatlarındandır. Çiftçinin fedakârlığı ile kurulmuş olan Ziraat Bankasının memlekette ziraat kredi ihtiyacını tatmin edecek bir müessese haline çıkarılması umdedir³⁶⁹

8 Haziran 1933'de çıkarılan 'Ödünç Para Verme İşleri Kanunu'yla ise 6. İnönü hükümeti (1931-1935); kongrede konuşulan bu tefeci ve yüksek faiz meseleleri hakkında tedbir almayı hedeflemişti. Kanuna göre bankalar ve kanunlarla kurulmuş özel kuruluşlar dışında ödünç para verme işi devlet iznine bağlanıyor, ödünç para verecek olanlar ise %12 faiz oranını aşamıyordu.³⁷⁰ Yine 29 Mayıs 1933'de mecliste 'Halk Bankası ve Halk Sandıkları Kanun Tasarısı' hazırlanmış³⁷¹ 8 Haziran 1933'de ise küçük kredi verme işlerini görmek üzere Halk Sandıkları kurulmuştu.³⁷² Ödünç Para Verme Kanunu gereğince il özel idarelerine bırakılan faiz hisseleri, Halk Sandıkları'ndan hisse senedi almakta kullanılacaktı. Neticede özellikle küçük ve orta halli çiftçi Halk Sandıkları'ndan aldığı destekle oldukça toparlayacaktı.³⁷³ Ayrıca yine kredi anlamında büyük kolaylık manasına gelecek olan³⁷⁴ Halk Bankası'nın kuruluşu 1 Milyon 200 bin lira sermayeyle 1938'de gerçekleştiğinde³⁷⁵ Halk Sandıkları da bu banka bünyesine alınacaktı. Halk Bankası, Halk Sandıkları'nın senetlerini reeskont eder ve bu senetleri bünyesinde tutarak kredi sağlardı.³⁷⁶

³⁶⁷ İnci, 2010: 358.

³⁶⁸ Öztürk, 2010: 76.

³⁶⁹ Okyar, 1980: 470-472; Goloğlu, 2017: 307,308.

³⁷⁰ Tekeli ve İlkin, 1982: 298,299.

³⁷¹ BCA, 30-18-1-2 / 36-40-17, (29.05.1933).

³⁷² Atatürk'ün Söylev Ve Demeçleri, 2006: 515.

³⁷³ Tekeli ve İlkin, 1982: 301,302,303.

³⁷⁴ Tekeli ve İlkin, 1982: 302.

³⁷⁵ BCA, 30-18-1-2 / 83-33-7, (20.04.1938).

³⁷⁶ Tekeli ve İlkin, 1982: 301,302,303.

1.14.1.3 Tarımsal Ürünlerin Nakliyesi İçin Sorun Teşkil Eden Yolların Yetersizliği Meselesi

Bu hususta yine incir üzerinden hazırlanan raporda Garbi Anadolu Ziraat Mücadele Müfettişi Nadir Bey, ülkenin en önemli incir üretim bölgesi olan Aydın'da, Aydın Demiryolu'nun pahalılığı üzerinde durmuştur. Aynı mesele Antep fıstığı üzerinden fıstık üretim çiftliği müdürü Fazlı Bey tarafından da dile getirilmiştir. Fazlı Bey, fıstığın en önemli sorununun ulaşım olduğunu söylerken tek çıkış noktası olan Halep'e ulaşmanın zorluğundan şikayet etmiştir. Fazlı Bey'in raporu Halep'e iki türlü ulaşımın mümkün olduğunu; bunlardan birincisinin Kilis, ikincisinin de Akçakoyunlu karayolu olduğunu belirtirken, Kilis üzerinin uzun ve yorucu olduğunu ve bunun için genellikle Akçakoyunlu yolunun tercih edildiğini aktarmıştır. Ancak Akçakoyunlu-Halep yolunun 10 yıldır inşa edilmeye çalışıldığı ve 1930'lu yıllara gelene kadar 17 km yolun inşa edilip çalışmanın durduğu da söz konusu raporda vurgulanmıştır. Bununla birlikte Ankara'nın bu güzergahta 200 km yolun tamamlandığını söylemesinin gerçekçi olmadığını, özellikle yağmurlu havada Antep dışına çıkmanın neredeyse mümkün olmadığını ve deve kervanlarının kullanılmasına rağmen ulaşımın yine de pahalı olduğunu vurgulayan Fazlı Bey, "Şimendifer" nakliyatının da pahalı olup çözümün Türkiye-Suriye Demiryolu tarifelerinin ucuzlatılmasında olduğunu savunmuştur.³⁷⁷

Kongreden sonra bu hususta; 1933'de 2301 km yeni demiryolu inşaatına başlanmış, 2011 km.'si ise işletmeye açılmıştı. Fevzipaşa-Diyarbakır, Sivas-Erzurum, Malatya-Divriği ve Filyos-Ereğli hatları bu yeni başlayan hatlardan bazılarıydı.³⁷⁸ 1934'de Bozanönü-Isparta ve 1937'de ise Diyarbakır-Kurtulan hatlarının yapımına başlanmıştı.³⁷⁹ Meşrutiyet Döneminden Cumhuriyete kalan Demiryolları uzunluğu; 283 km'si dar, 3833 km'si geniş olmak üzere toplamda 4116 km iken 1936 yılına kadar 3015 km yeni hat yapılmıştır ³⁸⁰ 1938'de ise ülkede toplam 3302 km yeni demiryolu inşa edilmiştir.³⁸¹

1934 yılından itibaren ise demiryolu taşımacılık ve yolcu tarifelerinde önemli indirimler yapılmıştı. Bu doğrultuda yaş sebze-meyve taşımacılığı km.'si 5,25 kuruştan 2,75 kuruşa kadar indirilmişti. Ayrıca zeytinyağı ve susam gibi ihracat ürünlerinin taşımacılığına da %50 ila %60 arasında bir indirim yapılmıştı.³⁸² Yine fide ve fidan taşımacılığında %40 ila

³⁷⁷ Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, 1931: 669-671.

³⁷⁸ Tekeli ve İlkin, 1982:256.

³⁷⁹ Avcı, 2014:49.

³⁸⁰ Birinci Köy ve Ziraat Kongresi, 1938:279.

³⁸¹ Avcı, 2014:49.

³⁸² Tekeli ve İlkin, 1982: 257,258.

%60 arası indirim yapılmış³⁸³ ve tüm bunlar neticesinde de 1925'de 791.000 ton olan yük taşımacılığı 1935'de 3.099.000 tona ulaşmıştır.³⁸⁴

1.14.1.4. Yerli Tüccarın Yetersizliği ve Dış Pazara Açılamaması

Kongreye sunulmuş olan Antep fıstığı içerikli bir diğer rapor olan Antep Ziraat Müdürü Tahir Bey'in raporu üzerinden de bu başlığa yer verilmiştir. "Gaziayıntap Fıstığı ve Ticareti" başlıklı söz konusu raporda, fıstık üretiminin Antep'in kuzeyinde yaklaşık 1500 km karelik alanda ve yine yaklaşık 20 milyon ağaç ile yapıldığı söylenerek söze başlanmıştır. Bir yılda üretilen fıstığın yaklaşık %80'inin ihraç edildiği, ihraç yolunun Suriye üzeri olup özellikle ABD başta olmak üzere Marsilya ve İskenderiye'ye de gönderildiği belirtilen raporda, ABD'nin 1 liraya aldığı fıstığı 10 liraya sattığı vurgulanmıştır. Bu bilgiye dayanan Tek Parti Hükümeti, ABD fıstık piyasasını tekelinde barındıran Ermeni Zenopyan Şirketi'nin bu hakimiyetini kırmaya çalışsa da başarılı olamamıştır.³⁸⁵

Aynı hususta fakat pamuk üzerinden örnek veren Adana Pamuk Tecrübe İstasyonu Müdürü Kemal Bey, raporunda pamuğun ihracının hammadde halinde yapılmaması, ve yerli sanayi ve iç pazarın yaratılmasını savunurken pamuk mahsulünün memleket içerisinde üretilip satılmasına dikkat çekmiştir. Bu noktada da ABD örneğini vererek ABD'nin kendi mahsulünün %50'sini memleket içerisinde "sarf ettiğini" söylemiştir.³⁸⁶

Kemal Bey Adana pamuğunun, buhranın etkisiyle dünya pamuğuna oranla daha çok değer kaybettiğini ve bunun sebebinin de ülkede pamuğu dışarıya sevk edecek tüccar sayısının yetersizliği olduğunu söylemiştir. Buna göre pamuk ihracatçıları Adana piyasasındaki "güvensizliği" gerekçe göstererek sermayelerini çekmektedirler. Kemal Bey'e göre, ürünün ülke içerisinde iplik ve kumaş fabrikaları kurarak değerlendirilmesi gerekmektedir³⁸⁷ Kemal Bey ayrıca pamuğun ıslah edilmesi gerekliliğini belirtmekte, bunun için de Adana'da "*Tohum Tevzii ve Kontrolü Teşkilatı*"nın, Aydın'da ise bir "*Tecrübe İstasyonu*"nın kurulmasını önermektedir. Aynı gerekçeyle Kemal Bey raporunda Avrupa ve ABD'deki modern tarım usullerine yer vermekte ve bunlara geçişi savunmaktadır.³⁸⁸

1.14.1.5. Modern Tohum Islahı Gerekliliği

Ziraat Kongresi'nde bu husus da pamuk bahsi üzerinden tartışılmıştır. Adana Pamuk Tecrübe İstasyon Müdürü Kemal Bey, ülkemizde üretilen pamukların kalitesinin çok yüksek

³⁸³Toprak, 1988: 13.

³⁸⁴Toprak, 1988: 13.

³⁸⁵Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, 1931: 646.

³⁸⁶Çetin, 1996: 221.

³⁸⁷Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, 1931: 682.

³⁸⁸Çetin, 1996: 221.

olmadığını, ABD pamuklarının "kaba" kısmıyla ancak karşılaştırılabilir olduğunu, buna karşın Mısır'da üretilen pamuğun dünyanın en kaliteli pamuğu olduğunu söylemiştir.

Türk pamuklarının 20-22 ml. boyunda ve "nep" diye tabir edilen kusurun fazla ve "dayanıksız" olduğunu söyleyen Kemal Bey, Türk pamuğunun gömlek, iç çamaşırı ve entari yapımı için kullanılan 36 numara ipliğe müsait olmadığını, ancak 22 numara kaba iplikle çarşaf ve havlu gibi ürünlerin yapılabildiğini vurgulamıştır. Bununla birlikte Tecrübe İstasyonu'nun bu doğrultuda çalışma yaptığını ve her yıl üreticiye 17.000 ton kaliteli tohum temin ettiğini söylemiştir.³⁸⁹

Kongrede konuşulanlar neticesinde Tek Parti Hükümeti (5. ve 6. İnönü hükümetleri); 1931'de Eskişehir ve 1933'de ise Nazilli'de pamuk üretim çiftlikleri kurmuştur. Ayrıca pamuk ıslahı ve pamuk sahalarının artması için 1937'de de Pamuk İşleri Müdürlüğü kurulmuştur. Bütün bu adımlar neticesinde de 1939-1940 yıllarında 2.135.210 dekar Cleveland, 1.318.700 dekar Akala ve 2.569.090 dekar yerli pamuk ekimi yapılmıştır.³⁹⁰ Bu türler; erken olgunlaşan, uzun telli ve yüksek verimli türlerdir.³⁹¹ Bu ekim başarılı olduğundan bahsi geçen bu türlerden 2 milyon ton tohumluk da dağıtılmıştır.³⁹² Aynı türlerden ayrıca Nazilli Pamuk İstasyonu'nda 1939 yılı itibarıyla 1.200.000 kg pamuk üretilmiştir.³⁹³

Pamuktan ayrı olarak, yine 1925'de Kurulan Tohum Islah Enstitüsü bünyesinde ise 1937 yılına kadar; 600.000 kilo ıslah edilmiş buğday tohumluğu, 25.000 kilo ıslah edilmiş arpa tohumluğu ve 10.000 kilo ıslah edilmiş yulaf tohumluğu dağıtılmıştır.³⁹⁴ Yine modern tohumda hastalık ve haşerat ile mücadele kapsamında ise 194.004 tohum ilaçlanarak kurtarılmıştır.³⁹⁵

1.14.1.6. Ziraat Okullarının Memur ve Uzmanlarının Yetersizliği

Garbi Anadolu Ziraat Mücadele Müfettişi Nadir Bey Kongreye incir ile alakalı bir rapor sunmuş olsa da; ziraat eğitimi hakkındaki düşüncelerini de aktarmıştır. Nadir Bey'e göre devlet kendi ziraat memurunu yetiştirmelidir ki bu noktada en büyük görev ziraat mekteplerine düşmektedir. Nadir Bey; eğitim sırasında memurların çalışacağı bölgenin de dikkate alınıp eğitimin buna göre yapılmasını savunuyordu. Ayrıca Nadir Bey yetiştirilen memurların takibatının Ziraat-Ticaret odalarınca veya kaymakamlıklar aracılığıyla

³⁸⁹ Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, 1931: 685,686.

³⁹⁰ Yurtoğlu, 2020: 1832,1833.

³⁹¹ Yurtoğlu, 2020: 1840.

³⁹² Yurtoğlu, 2020: 1832,1833,1834.

³⁹³ Yurtoğlu, 2020: 1832,1833,1834.

³⁹⁴ TC Ziraat Vekaleti, 1938: 5.

³⁹⁵ Birinci Köy ve Ziraat Kongresi, 1938:284.

yapılmasını önermişti.³⁹⁶ Bu önerilerden sonra Tek Parti hükümetleri; ziraat odalarının sayısının artırılması ve her il ve ilçede ziraat odası açılması kararını almıştı. Ancak neticede kongrenin tüm kararları gibi bu karar da bir "*temenni*" niteliğindeydi.³⁹⁷

1.14.1.7. Tarım Ürünlerinin Dışarıya Tanıtılamaması

Dr. Ali Fuat Bey'in zeytincilik üzerine sunduğu raporda; zeytin toplamada özenli davranılması gerektiğine ve gübreleme ve budamada bilimsel tekniklerin kullanılması gerektiğine, salamuralık zeytinlerin ise özenle seçilmesi gerekliliğine işaret edilmiştir. Aynı raporda ambalaj noktasına da dikkat çekilmiş, zeytin üreticisine salamura için ucuz tuz verilmesi gerektiği savunulmuş ve zeytinyağı hususunda da kaliteli zeytinlerden yağ çıkarılması gerektiği vurgulanmıştır.³⁹⁸

Dr. Ali Fuat tarafından sunulan söz konusu raporda, 1. Dünya Savaşı sonrasında Türk zeytinciliğinin çöküşe geçtiğini ve İtalya, Yunanistan gibi ülkelerin müşterilerini aldıklarını, bunun da sebebinin Türk zeytin üreticilerinin ticaret, tanıtım ve reklam usullerini bilmemesi olduğu ifade edilmiştir.³⁹⁹

Kongrede ayrıca pazarlama ve reklam konusunda ürün kalitelerinin artırılması ve üründe ambalaj meselesinin belirli bir standarda kavuşturulması önerileri yapılmıştı.⁴⁰⁰ Bu önerilerle birlikte hükümet, ambalajda bir standardizasyon bürosu kurarak bu meseleyi çözmeyi hedefliyordu.⁴⁰¹ Bunun yanında kuru üzüm, incir ve nebati yağlar gibi tarımsal ihraç ürünlerine %35 ila %75 oranında bir indirim uygulayan CHP hükümeti böylece tarımda dış ticareti de özendirmeye çalışıyordu.⁴⁰²

1.14.1.8. Sovyetlerin Fiyat Düşürme Politikası

1929 Buhranıyla beraber tarım ürünlerinde yaşanan düşüş özellikle buğdayı etkilemiş, kongrede ve hazırlanan raporda; Bolşevik İhtilali'nden sonra büyük bir buğday üreticisi olarak sahneye çıkan Sovyetler Birliği'nin ürettiği buğdayın pazarda "*kimsenin rekabet edemeyeceği*" düşük fiyatta satılması, bu durumun sebebi olarak görülmüştür. Bahsi geçen rapora göre Türk çiftçisi 10-12 liraya mal ettiği buğdayı, 7-8 liraya satmak zorunda kalıyordu.⁴⁰³ ilgili raporda çözüm önerisi olarak da şunlar sunulmuştu:

³⁹⁶ Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, 1931: 464.

³⁹⁷ Duman, 2015: 141,142.

³⁹⁸ Çetin, 1996: 222.

³⁹⁹ Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, 1931: 757.

⁴⁰⁰ Duman, 2015: 141.

⁴⁰¹ Metintaş ve Kayıran, 2016:65.

⁴⁰² Toprak, 1988: 13.

⁴⁰³ Tekeli ve İlkin, 1982: 192; Metintaş ve Kayıran, 2016: 62.

- Buğday üretimi çerçevesinde; gümrük düzenlemeleri yapılmalı, Türk üretici yabancı üretici karşısında mağdur edilmemelidir.
- Hangi yıl hangi ekin üretiminin yapılacağı çiftçinin kararıyla değil, "*merkezi bir planlanma*" ile belirlenmelidir.
- Ülkedeki ziraat teşkilatları güçlendirilmeli, ziraat memurları ofisten çok arazide olmalıdır.
- Kaliteli tarım ve ileri teknikle makineleşme önemsenmelidir.⁴⁰⁴

1.14.1.9. Köylünün Zor Yaşam Şartları

Kongrede öne sürülen başlıca tarımsal problemlerden olarak köylünün zor yaşam şartları meselesi Tosya'da Ziraat Memuru Behçet Bey'in, "*Tosya'da Pirinç*" başlığıyla sunduğu raporda ele alınmıştır. Behçet Bey "*ortakçılık*" uygulamasına dair; ortaklığın belirli bir sistem ve işleyişinin olmadığı, yarıcı olarak çalışanların hemen bütün toprak işlerini üstlenmesine rağmen arazi sahibinin kendi "*insafına*" göre bazı masrafları çıkarıp ortakçıya öyle ödeme yaptığı gibi hususlar eleştirilmiştir. Raporda; ortaklığın belirli bir usulünün olması gerektiği, çiftçinin mağduriyetinin ancak böyle giderilebileceği vurgulanmıştır.⁴⁰⁵

Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet'e kalan ortakçılık usulü; topraksız veya toprağı yeterli gelmeyen köylünün büyük toprak sahiplerinin yanında sadece yaşamını devam ettirebilmek ve borçlarını ödeyebilmek için herhangi bir nakit bedel almaksızın, ürün karşılığı çalışmasıdır. Ortakçılıkta büyük toprak sahibi arazisinde çalıştırdığı ortakçıyı çoğunlukla "*sefalet*" mahkum etmekte, onu angarya işlerinde dahi kullanabilmektedir. Hiçbir standardı ve resmi sözleşmesi olmayan ortaklığın usulleri bölgeye ve ürüne göre farklılık gösterebilmektedir.⁴⁰⁶

Kongrede gündeme taşınmış olmasına rağmen ardından yıllar geçtiği halde çözülmemiş olan meseleyi Tek Parti'nin 2. Saraçoğlu hükümeti (1943-1946); Mayıs 1945'de ele aldığı "*Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu*"nda çözmeyi hedeflemişti. Haziran 1945'de kabul edilen kanunun iki ana hedefi vardı. Birincisi büyük toprak sahiplerinin (ağaların) gücünü kırmak⁴⁰⁷ ve ikincisi ise topraksız köylüye toprak dağıtmaktı.⁴⁰⁸

⁴⁰⁴ Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, 1931: 814-818.

⁴⁰⁵ Metintaş ve Kayıran, 2016: 63.

⁴⁰⁶ Ayrıntı için bkz; Tökin, 1990:188-192.

⁴⁰⁷ Timur, 2013: 214.

⁴⁰⁸ TBMMZC, 1945: 213.

1.14.1.10. Türkiye'nin Birçok Tarımsal Üründe Tekel Olma Artısını Kaybetmesi

Kongrede bu husus tütün, susam, keten gibi ürünlerin artık Türkiye dışında da ekilmeye başlandığı aktararak ele alınmıştır. Tütün üzerinden verilen örnekte de tütünün Rusya, Almanya, Afrika ve Kanada'da ekildiği, özellikle İtalya'da artan tütün ekiminin Türk tütün ihracatıyla rekabet eder duruma gelmesinin muhtemel olduğu vurgulanmıştır.⁴⁰⁹ Tütün üzerinden verilen bu örnekle CHP'nin 6. İnönü hükümeti (1931-1935), Türk tütününü kalitesine kavuşturmak için Birinci Ziraat Kongresi öncesinde tütün ıslahı konusunda araştırmalar yapan "*Ziraat Fen Şubesi*" adındaki bir araştırma merkezini kongre sonrasında, 1934'de "*Tütün Enstitüsü*" haline getirilmiştir.⁴¹⁰ Tütün hastalıklarına karşı da 290.750 hektarlık sahada faaliyet yapan⁴¹¹ Tek Parti hükümetlerinin buradaki gayesinin, Türk tütününün yeniden dünyayla rekabet edecek kaliteye ulaşmasını sağlamak olduğu söylenebilir.

1.14.2. Birinci Ziraat Kongresinin Yankıları

Birinci Ziraat Kongresi Türk tarımının sorunlarının toplu olarak gözden geçirilmesi ve Türk tarımının genel durumunun ortaya çıkarılması açısından büyük önem arz etmektedir. Tek Parti Hükümeti, kongredeki öneri ve teklifleri 1. ve 2. sanayi planlarının kaynağı olarak değerlendirmiş, teklifleri doğrudan uygulamaya geçirememiştir.

Birinci Ziraat Kongresi Cumhuriyet döneminde hemen her bölgenin katılımıyla tarımın çok kapsamlı olarak ele alındığı ilk kongredir. 1. ve 2. sanayi planlarında uygulanmaya çalışılan Ziraat Kongresi kararları bu açıdan da büyük önem taşımaktadır. Örneğin 1. sanayi planında; pamuklu sanayinin geliştirilmesi, kendir, kalın bez, çuval, halat, ip, urgan gibi sanayinin geliştirilerek ambalaj sorununun çözülmesi, ambalaj bürosu kurularak standart ambalaj kullanımı, gül ve yağının üretim ve ihracatının kooperatifleştirilmesi ve modern bir taktirhane tesisi, kurulması gibi uygulamalar planlanıyordu. Yine Birinci Ziraat Kongresi kararları çerçevesinde 2. sanayi planına bakacak olursak; ekmek ve un sanayinin kurulması, zeytinyağı rafinerisinin tesis edilmesi, kuru-yaş meyve sanayi ve ticaretinin yanında et sanayi konusunda da kongre kararlarının aydınlatıcılığında önemli adımlar atılmıştır.⁴¹²

Ziraat kongresinin gerçekleştiği yıllarda Türkiye ve Tek Parti Hükümetleri; ekonomide "*Açık Kapı-Serbest Ticaret Modeli*"ni terk etmeye yönelik politikalar izlemeye karar vermişti. Tüketim ve gelir seviyesinin düşmesine karşı ithalatı denetleyici tedbirleri

⁴⁰⁹ Tekeli ve İlkin, 1982: 194.

⁴¹⁰ Metintaş ve Kayıran, 2016: 68.

⁴¹¹ Birinci Köy ve Ziraat Kongresi, 1938:285.

⁴¹² Başyigit, 2002: 1223.

hedefleyen Tek Parti kadroları ve Türkiye, Dünya gibi "*Sanayisiz yapı*"yı aşmanın peşindeydi⁴¹³ Yani O yıllarda sanayisini geliştirip ekonomide devletçiliği planlı hale getirmeyi amaçlayan Tek Parti hükümetleri, 1929 buhranındaki Sovyetlerin başarılı duruşunu, uyguladığı planlı ekonomiye bağlayarak Türkiye'yi de planlı ekonomi ve planlı sanayiye geçirmeyi hedefleyecekti. İşte bu hedef de 1. Sanayi Planını ortaya çıkaracaktı.⁴¹⁴

1.14.2.1. Ziraat Eğitime Yönelik Yeni Düzenlemeler ve Ziraat Enstitüsü'nün Ortaya Çıkışı

Ziraat Kongresi'nin ardından Ziraat okullarına yeni düzenlemeler yapan Tek Parti hükümetleri⁴¹⁵ 1930'da açılan Yüksek Ziraat Mektebi'ni 3 yıl sonra Yüksek Ziraat Enstitüsü'ne dönüştürmüştür.⁴¹⁶ 1932 yılında ise Leipzig Üniversitesi Profesörlerinden Friedrich Falke Türkiye'ye çağırılmıştı. Önce Ziraat Mektebi olup sonra Enstitüye dönüştürülen bu kurumda Rektör olarak Alman Profesör Falke görevlendirilmişti⁴¹⁷

1933'de Enstitü bünyesinde; Tabiat Fakültesi, Ziraat Sanatları Fakültesi, Ziraat Fakültesi ve Baytar Fakültesi olarak 4 fakülte vardı. 1934'de ise Orman Fakültesi'nin kurulmasıyla bünyesinde 5 fakülte olan Enstitüden mezun olan öğrenciler Atatürk Orman Çiftliği'nde de staj görüyorlardı.⁴¹⁸

Başlangıçta Alman hükümetince görevlendirilmiş bilim adamlarıyla desteklenen enstitüde, 1942'ye gelindiğinde bir Alman bilim insanı dahi kalmamış, onların yerini Türk bilim adamları almıştı.⁴¹⁹ Bu durum da Türk Bilim insanlarının alanında uzmanlaştığı olarak yorumlanabilirdi.

1.14.2.2. Tarımda Islah Çalışmaları

Kongrede çıkan en önemli sonuçlardan biri; tohum ıslahının gerekliliği idi. Tek Parti Hükümetlerinin bu kapsamda 1930'lu yıllarda kurulan Tohum Islah Enstitüleri ile köylüye ıslah edilmiş tohum ulaştırmayı hedeflemekteydi. Tek Parti hükümetleri, 1925'de Eskişehir'de kurduğu Islah-ı Bûzûr'un yanında bu yıllarda Erzurum, İstanbul, Adana, Nazilli, Adapazarı, Bursa ve Antalya gibi bölgelerde de Tohum Islah Enstitüleri kurmuştu.⁴²⁰ Yine aynı yıllarda Eskişehir Sazova'da, Edirne, Adapazarı, Yeşilköy ve Ankara'da tohum ıslah İstasyonları kuran Tek Parti hükümeti, Konya, Ordu ve Çorum'da da deneme tarlaları ve Antalya'da da bir

⁴¹³ Boratav, 2005: 63,64.

⁴¹⁴ Tekeli ve İlkin, 1982: 134,135.

⁴¹⁵ Sarıkaya, 2016: 30.

⁴¹⁶ Metintaş ve Kayıran, 2016: 66.

⁴¹⁷ Kadıoğlu, 2008: 186.

⁴¹⁸ Sarıkaya, 2016: 32,33.

⁴¹⁹ Kadıoğlu, 2008: 186.

⁴²⁰ Metintaş ve Kayıran, 2016: 67; Sarıkaya, 2016: 31.

'Sıcak İklim Islah İstasyonu' kurmuştu.⁴²¹ Antalya'da kurduğu bu istasyon için Hindistan ve İngiltere'den de tohumlar sipariş edilmişti.⁴²²

Bununla beraber ıslah çalışmaları mevzuat yönünden de desteklenmekteydi. Bu kapsamda 24 Mayıs 1930'da çıkarılan 1641 sayılı "*Tohumların Gümrük Resmiden İstisnası Kanunu*" ile Ziraat Bankası tarafından çiftçiye dağıtılmak üzere yabancı ülkelerden getirilen tohumların gümrük vergisinden muaf olması hedeflenmekteydi.⁴²³ Ayrıca 2 Haziran 1930'da çıkarılan 1682 numaralı "*Ziraat Bankasıncı Tedarik Olunacak Tohumların Satış Zararlarının Ödenmesi*" Kanununu ile de; Ziraat Bankası tarafından alınan tohumların zararlarının İktisat Vekaleti'nce ödenmesi öngörülmekteydi.⁴²⁴ Yine 1934 yılında ise Tohum Üretim Çiftlikleri Kanunu ile Tek Parti'nin 6. İnönü Hükümeti (1931-1935), tohumu ve tohum ıslahını desteklemiştir.⁴²⁵

Çiftçileri modern tarıma alıştırmak gayesiyle Şubat 1937'de kurulan 'Zirai Kombinalar İdaresi' de Ziraat Kongresi'nin neticesinde kurulmuştur diyebiliriz.⁴²⁶ Zirai Kombinalar idaresi tarım alet ve makinelerinin ithal edilmesiyle ilgilenip "*tedariki zorunlu 206'şar muhtelif tipte harman makinesi, traktör, traktör pulluğunun yanı sıra 5 adet biçer döğer*" gibi parçaların alınmasıyla alakadar olmuştur. Nadir Yurtoğlu'nun aktardığına göre:

"ilk yılında 12 tip ve muhtelif markada toplamda 8.113 beygir gücünde 158 adet traktör satın almıştır. Bunlardan 2.170 beygir gücündeki 44 traktör kurum işletmelerine, 5.943 beygir gücündeki 114 traktör Ziraat Vekâleti'nin diğer işletmelerine tahsis edilmiştir. Kurumun faaliyete geçtiği 1937 yılından 1942 yılının Eylül ayına kadar 473 traktör, 627 pulluk, 50 kültivatör, 214 diskharrov, 256 mibzer, 282 biçerdöver, 234 harman makinesi, 192 selektör, 50 triyör, 60 ilaçlama makinesi, 22 biçerbağlar, 150 biçer orak, 807 orak makinesi, 622 pamuk mibzeri ve 250 çayır makinesi satın alınmıştır. Bunlardan 250 traktör, 499 pulluk, 50 kültivatör, 214 diskharrov, 256 mibzer, 275 biçer-döğer, 200 harman makinesi, 192 selektör, 60 ilaçlama makinesi ve 28 traktör kurum işletmelerine tahsis edilirken, kalanları da vekâlete bağlı diğer müesseselere dağıtılmıştır. Köylünün ödeme imkânları göz önüne alınarak maliyet fiyatları üzerinden satışlar yapılmış, bedeli yüksek olanlar taksitle verilmiştir."⁴²⁷

Ayrıca Amerikalı Uzman Mr. Clark 1933 yılında; 6. İnönü hükümetinin isteğiyle, 1926'dan bu yana Adana'da pamuk ıslahı yapmakta olan bir istasyonun bilgilerinden faydalanarak bir rapor hazırlamış ve bu rapor doğrultusunda Nazilli'de bir pamuk ıslah müessesesi kurulmuştur.⁴²⁸

⁴²¹ Birinci Köy ve Ziraat Kongresi, 1938:282.

⁴²² BCA, 30-18-1-2 / 62-18-1, (02.03.1936).

⁴²³ TBMM, 1930a: 587.

⁴²⁴ TBMM, 1930b: 726.

⁴²⁵ Metintaş ve Kayıran, 2016: 67.

⁴²⁶ Sarıkaya, 2016: 31.

⁴²⁷ Yurtoğlu, 2018b: 223,224.

⁴²⁸ Tekeli ve İlkin, 1982: 131.

Bir diğer önemli ıslah girişimi de Birinci Ziraat Kongresi öncesinde tütün ıslahı konusunda araştırmalar yapan "*Ziraat Fen Şubesi*" adındaki bir araştırma merkezinin Kongre sonrasında Tek Parti hükümetlerince geliştirilmek istenmesidir. Bu doğrultuda kurum, 1934'de "*Tütün Enstitüsü*" haline getirilmiştir.⁴²⁹

Yine Tütün konusunda 1932 ve 1934 yıllarında Ankara'da toplanan Tütün Kongrelerinde tütüncülüğün sorunları ele alınmış, özellikle 1934 yılındaki kongrede üretici ve tüccar arasındaki konular çözümlenmeye çalışılmıştır. Tütüne bir standardın kazandırılması hedeflenen kongrede, tüccarın üreticiden düşük fiyatta tütün alması meselesi de görüşülmüştür. Kongre Celal Bayar'ın katılımıyla gerçekleştiği gibi açılış konuşmasını da Bayar yapmıştır.⁴³⁰ Tek Parti hükümetleri Karadeniz tütünleri için Samsun, Doğu tütünleri için Malatya ve Ege tütünleri için de İzmir'de ıslah istasyonları kurmuştur. Yine İzmir'de zeytin ıslahı için bir istasyon ve yine zeytincilik için Muğla, Balıkesir ve Çanakkale'de seyyar bakım istasyonları kuran CHP hükümeti, çay tarımı için ise 1937'de Rize'de de bir çay araştırma fidanlığı tesis etmiştir.⁴³¹ İlk kuru çay üretimi 1938 yılında Rize'de "*elle*" gerçekleştirilmiş ve 1940'da bir Çay Kanunu çıkarılmıştır.⁴³² 27.03.1940'ta kabul edilen 3788 numaralı "*Çay Kanunu*"na göre; Bakanlar Kurulu'nun belirlediği yerlerde çay bahçeleri kurulacaktır. Çiftçi sahibi olduğu arazisini ve çay bahçesini miras bırakabilecektir. Çay tohumu veya çay fidanı ve kimyevi gübre gibi malzemeler çay üreticisine 5 yıl süreyle ücretsiz verilecektir. Çay tarımı yapacak üreticinin bir ruhsat alma yükümlülüğünün de belirtildiği kanunda, 30.000 dekar çay bahçesi kuruluncaya kadar yukarıda belirtilen ihtiyaçlar Ziraat Bankası'nca tedarik edilecektir. Fakat bu ihtiyaçların bedeli 1 milyonu geçmeyecek şekilde olacak ve fidanlığın kurulmasından 5 yıl geçtikten sonra faiziyle çiftçiden alınacaktır. Çiftçi bu ödemeyi çay bahçesini kurduktan itibaren geçen 6. yılın hasadıyla, çay yaprağını Devlet Ziraat İşleri Genel Müdürlüğü'ne satarak yapacaktır. Çayı çiftçiden satın alma, çay fabrikaları kurma ve bu fabrikalarda kurutma ve harman yapma gibi yetkiler de Çay Kanunu'yla birlikte Devlet Ziraat İşleri Genel Müdürlüğü'ne verilmiştir.⁴³³ Kanunun verdiği bu yetkiyle ilk çay fabrikası 1947 yılında Rize'de kurulmuştur.⁴³⁴

⁴²⁹ Metintaş ve Kayıran, 2016: 68.

⁴³⁰ Tekeli ve İlkin, 1982: 119,120.

⁴³¹ Birinci Köy ve Ziraat Kongresi, 1938:282,283; Demirci ve Özçelik, 1990: 108.

⁴³² Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, 2004: 54.

⁴³³ "Çay Kanunu", Resmi Gazete, no 4474, 2 Nisan 1940.

⁴³⁴ Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, 2004: 54.

1.14.2.3. Buğdayı Koruma Kanunu

1923-1929 yılları tarımsal büyümenin gerçekleştiği bir dönem olmuştur. Üretimdeki düşüşün %50'ye vardığı 1. Dünya Savaşı yıllarından tarımsal hasılanın yıllık büyüme hızının %8.9'u bulunduğu 1924-1929 yıllarına uzanan Türkiye'de, bu sonucun şüphesiz en büyük etkeni Anadolu'nun erkek nüfusunun yeniden toprağa dönmesiydi. Ayrıca bu noktada Tek Parti hükümetlerinin tarıma dönük olumlu politikaları da atlanmamalıdır.⁴³⁵

CHP'nin 3. Büyük Kongresi'nde en hararetli tartışma, buğday fiyatlarının yükseltilmesi ve buğdayın korunması hususunda yaşandıysa da 1932 yılına kadar Tek Parti hükümetleri bu yönde yasal bir adım atmamıştı.⁴³⁶ Buğday üretimi 1928-1929 yılları arasında 2 milyon tonu bulmuştu.⁴³⁷ Ancak Buhran en çok tarımı vurdu ve buğday bu tarımsal ürünlerin en önemlisiydi. Bu etkilenmeden dolayıdır ki Ağustos 1931'de hükümetin Ziraat Bankası eliyle buğday alması ve böylece fiyatlara müdahale etmesi hususunda basında kampanya başlatıldı. Kampanya, Ziraat Bankası'nın köylüden yüksek fiyata buğday alıp buğdayı iç piyasaya sürmeyerek ihraç etmesini içeriyordu. Ziraat Bankası bu konuda doğacak zarara göz yummalıydı.⁴³⁸ Böylece 3 Temmuz 1932'de "*Hükümetçe Ziraat Bankasına Mübayaa Ettirilecek Buğday Hakkında Kanun*" çıkarıldı.⁴³⁹ 5 Ağustos 1932'de ise Ziraat Bankası'na hükümetçe belirlenen yerlerde buğdayı kilosu 5 kuruştan satın alma yetkisi verildi.⁴⁴⁰ Bakanlar Kurulu'nun belirlediği 5.5 kuruşluk fiyatın altına düşüldüğünde, buğdayı belirlenen alım merkezlerinden Ziraat Bankası alıyordu. Banka 1932-1933 yıllarında 921.225 TL ödemeye 22.476 ton buğday almıştı. Kanunun çıktığı ilk yılda örgütlenme yetersizliği dolayısıyla; Ankara, Polatlı, Akşehir, Eskişehir, Kütahya, Konya, Sivas, Denizli gibi vilayetlerde uygulanabiliyor, bütün yurda yayılamıyordu. Tek Parti bu hususta bir adım atarak 1934 yılında buğday alım merkezlerini 25'e çıkardı ve Ziraat Bankası eliyle 4.393.676 TL'ye 124.867 ton buğday aldı. Böylelikle buğdayda mevsimlik fiyat dalgalanması ortadan kalkmıştı.⁴⁴¹

Buğday Koruma Kanunu ile hükümet buğdaydaki fiyat düşüşünü önlemişti 1930'da 4 kuruşa kadar düşen buğdayın fiyatı, kanun sonrası normale dönmeye başlamıştı.⁴⁴² Ayrıca yine Ziraat Kongresi'nin etkisiyle, Celal Bayar'ın katılımıyla 1935'te fındık üretimi ve sorunlarını konuşmak üzere bir Fındık Kongresi toplanmıştır. Zeytin ve zeytincilik üzerine de

⁴³⁵ Boratav, 2005: 51.

⁴³⁶ Tekeli ve İlkin, 1982: 110.

⁴³⁷ Boratav, 2005: 51.

⁴³⁸ Tekeli ve İlkin, 1982: 110.

⁴³⁹ "*Hükümetçe Ziraat Bankasına Mübayaa Ettirilecek Buğday Hakkında Kanun*", *Resmi Gazete*, No 2146, 10 Temmuz 1932.

⁴⁴⁰ Metintaş ve Kayıran, 2016: 69.

⁴⁴¹ Tekeli ve İlkin, 1982: 112,113.

⁴⁴² Aykanat, 2007: 106.

önemli adımlar atan Tek Parti kadroları, zeytincilerin önemli bir kısmını zeytinyağı fabrikalarına bağlamıştır. Buradaki amaç müstakil zeytin üreticisinin aldığı parayı hemen harcaması dolayısıyla, üreticiyi bireysellikten kurtararak ağır şartlarda borçlanmasını engellemektir.⁴⁴³

Yıllara göre buğdayın; ekim alanı, üretimi ve verimini içeren Tablo 1.7 aşağıdaki gibidir.⁴⁴⁴ Tabloda görüldüğü üzere Ziraat Kongresi ve Buğdayı Koruma Kanunu'ndan sonra; 1934-1939 yılları arasında da buğdayın ekim alanında artış yaşanmıştır. Ekim alanının artmaya başlamasıyla birlikte 1935-1940 yılları arasında bir üretim artışı göze çarpan buğdayda; sonraki yıllarda ise özellikle 2. Dünya Savaşı'yla başlayan süreçle beraber, üretimde dalgalanmalar ve büyük oranda bir düşüş söz konusu olmuştur.

⁴⁴³ Metintaş ve Kayıran, 2016: 70.

⁴⁴⁴ TÜİK, 2012: 178,179;187.

Tablo 1.7 Yıllara Göre Buğdayın Ekim Alanı (Hektar), Üretimi (Ton) ve Verimi (Kg)

Yıl	Ekim Alanı (Hektar)	Üretim (Ton)	Verim (Kg)
1925	3. 129. 640	1. 075. 287	344
1926	3. 541.984	2. 469. 367	697
1927	2. 439. 838	1. 133. 151	546
1928	2. 852. 500	1. 641. 072	577
1929	2. 774.420	2. 718. 143	980
1930	2. 809. 300	2. 586. 377	921
1931	2. 902.290	2. 992. 631	1. 031
1932	2.656. 467	1. 935. 800	729
1933	2. 686. 472	2. 671. 212	994
1934	3. 155. 761	2. 713. 732	860
1935	3. 429. 404	2. 521. 277	735
1936	3. 530. 257	3. 853.290	1.092
1937	3.303.109	3. 693. 812	1. 118
1938	3. 830. 341	4. 278. 815	1. 117
1939	4. 021. 551	4. 191. 528	1. 042
1940	4. 381.420	4. 067. 950	928
1941	4. 394. 073	3. 483.147	792
1942	4. 369. 455	4. 263. 282	975
1943	3. 502. 204	3. 509. 507	1. 002
1944	3. 370. 452	3. 148. 396	841
1945	3. 742. 006	2. 189. 318	585
1946	3. 830. 504	3. 648. 383	952
1947	4. 176.913	3. 245. 904	772
1948	4. 538. 190	4. 867. 093	1. 086
1949	4. 007. 810	2. 516. 523	628
1950	4. 477. 191	3. 871. 926	864

Kaynak: TÜİK, 2012: 178,179;187

1.14.2.4. Tarımsal Kredi ve Kooperatifçilik

Ziraat Bankası'nın da atası olan 1864 tarihli Memleket Sandıkları girişimi, aynı zamanda Tarım kredi kooperatif hareketlerinin de atası sayılmıştır.⁴⁴⁵

Birinci Ziraat Kongresi'nin gündeminde olduğu üzere Türk çiftçisi yılda %60-%90 arası faiz ile borç alabilmekteydi. İşte bu hususta Tek Parti'nin 6. İnönü hükümeti (1931-1935); Ziraat Bankası'nın tarım kredi faiz oranlarını düşürerek kredi işlemlerini kolaylaştırmıştır.⁴⁴⁶ Neticede 1934-1939 yılları arasında Ziraat Bankası'nın köylüye verdiği kredi %30 artmıştır.⁴⁴⁷

1929 yılında çıkarılan Zirai Kooperatifleri Kanunu ile kanunun öngördüğü şekilde kurulan ve Tek Parti'nin desteğiyle ortaya çıkan Kredi Kooperatifleri,⁴⁴⁸ zirai kredi politikaları

⁴⁴⁵ Tarım Ve Köy İşleri Bakanlığı, 2004: 57.

⁴⁴⁶ Tesbi, 1999: 23

⁴⁴⁷ Metintaş ve Kayıran, 2016: 71.

⁴⁴⁸ Demirci ve Özçelik, 1990: 110.

anlamında önemli bir rol oynamıştır. Bahsi geçen kanunun yürürlükte kaldığı 1935 yılına kadar ülkede kooperatif sayısı 668, üye sayısı da 67.332'ye yükselmiştir.⁴⁴⁹ Bu artıştan ve M. Kemal'in ifadesinden de anlaşılacağı üzere; "*kooperatif teşkilatı her yerde sevilmiştir.*"⁴⁵⁰

Kanunen tüzel kişiliğe sahip olan yüz evden ve nüfusu beş yüzden az olmayan bir veya birkaç köyle kasaba ve şehir çiftçileri ve sadece tarım mahsulü üreticilerini kapsayan bu kanunun hükümlerine uymak ve tüzel kişilik özelliklerine sahip olmak şartıyla; köylerde sınırsız ve zincirleme sorumluluk taşıyan (yani ortakların tamamı, borcun bir kısmından değil tamamından sorumlu olur.) ve şehir ve kasabalarda sınırsız veya ortaklık hissesinin beş katına kadar sınırlı ve zincirleme sorumluluk taşınması şartıyla veyahut bu iki durumun birleştirilmiş haliyle en büyük idari memurun (askeriyeden olmayacak, sivil olacak şekilde) göstereceği bölgelerde Ziraat Bankası'nın onayı ve İktisat Bakanlığı'nın oluruyla ziraî kredi kooperatifleri kurulabilir. Kredi kooperatifleri kuruluşu, ortakların hakları ve borçları Ziraat Bankası'nca hazırlanır ve İktisat Vekaleti'nce de onaylanır. Köylerde en az 30, kasaba ve şehirlerde ise 60 aza tarafından kurulan kooperatiflerde üyeler mahsullerini kooperatiflerin izni olmadan satamaz; satması durumunda ise borcu, %10 tazminatla tahsil edilir. Kooperatifler 300 liradan fazla parayı Ziraat Bankası'na yatırmak zorundadır ve her kooperatifin de ihtiyat sermayesi bulunmak zorundadır. Bu sermaye senelik kazancın %50'sinden ve gelir-giderlerden oluşmakta, idare masrafları da bu sermayenin %4'ünü geçmeyecek şekilde belirlenmek durumundadır. Ayrıca kooperatiflerin bu sermayeleri vergiler ve posta masraflarından da muaf tutulmuştur.⁴⁵¹

1935 yılında, ihtiyaç olan ürünü hammadde olarak üretmek ve yerli tarım ürünlerini yabancı ürünlere ezdirmemek maksadıyla kurulan Tarım Satış Kooperatif Birlikleri, 21.10.1935 tarihinde ve 2834 numaralı kanun ile uygulanmaya koyulmuştur. Kanuna göre en az 10 çiftçi aralarında Tarım Satış Kooperatifleri kurabilir, bu kuruluş Ekonomi Bakanlığı'nın onayıyla sağlanır ve aynı ürünün satışı için bir yerde birden fazla kooperatif kurulamazdı. Kooperatif ve birliklere çiftçi olmayan veya çiftçi olup birlik bünyesinde satılan ürünlerden komisyon alanlar üye olamazdı. Tarım Satış Kooperatif Birlikleri'nin ihtiyaç olan malı hammadde olarak üretilip satışını yapmak, yabancı mala karşı kendi malını koruyucu politika izlemek ve piyasaya düzen verici fiyat belirlemek gibi vazifeleri vardı.⁴⁵²

⁴⁴⁹ Tökin, 1932: 42.

⁴⁵⁰ Atatürk'ün Söylev Ve Demeçleri, 2006: 221.

⁴⁵¹ "Zirai Kredi Kooperatifleri Kanunu", *Resmî Gazete*, no 1208, 5 Haziran 1929.

⁴⁵² "Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri Hakkında Kanun", *Resmî Gazete*, no 3146, 2 Teşrinisani 1935.

1.14.2.5. Vergi Politikası

Tek Parti Hükümetleri Ziraat Kongresi neticesinde vergi koşulları ve vergi durumunu da ortaya koymuş, bu tabloya göre adım atmıştır. Arazi, hayvan ve yol vergilerinin dahil olduğu toplam vergilendirme; 1924'de %29 iken 1929'da %12'ye düşürülmüştür.⁴⁵³ O yıllarda temel vergilerden birisi diyebileceğimiz yol vergisinde 1929 tarihli Şose ve Vergiler Kanunu ile düzenleme yapılmıştır. 18-60 yaş aralığındaki her erkek vatandaşı kapsayan vergi 4 gün çalışmayı veya bedelini ödemeyi ön görürken 1929'dan itibaren sözü edilen kanun ile 10 iş günü çalışma veya 6 lira ödeme şeklinde düzenlenmiştir.⁴⁵⁴

Öşür Vergisi'nin kaldırılmasından sonra öşürün açığını kapatmak için "*sekiz kere arttırılan*" tarımsal vergiler, 27 Haziran 1931 tarih ve 1833 sayılı Arazi Vergisi Kanunu ile yeniden düzenlenmiştir. Bu uygulamada özellikle buhran döneminde tahsilat oranı düşen vergiler arazinin hasılatı üzerinden alınacak şekilde yeniden düzenlenerek bağ, meyvecilik, orman ve numune fidanlıklar vergiden muaf tutulmuştur. Ayrıca yeni düzenlemede tarımsal olarak kullanılması mümkün olmayan alanlar da Arazi Vergisi'ne dahil edilmeyip üzerinde bina bulunmayan gelirli yada gelirsiz tüm arsalar ise Arazi Vergisi kapsamına alınmıştır.⁴⁵⁵

Yine 6 Temmuz 1931 Tarih ve 1839 sayılı kanun ile Hayvanlar Vergisi yeniden düzenlenerek bu vergide %20 oranında bir düşüş sağlanmıştır. Bunların yanında hükümet, vergi kaçakçılığının cezalarını da arttırma yoluna giderek köylü ve çiftçinin vergi yükünü azaltmayı hedeflemişti.⁴⁵⁶

Arazi, hayvan ve yol vergilerinin dahil olduğu toplam vergilendirmenin 1938'de ise %11'lere kadar gerilediği Tek Parti Türkiye'sinde, 'Hayvanlar Vergisi' ve 'Maarif Vergisi'nde de azaltmalar yapılarak köylünün yükü hafifletilmeye çalışılmıştır. Örneğin koyun ve keçilerden alınan vergi 60 kuruştan 40 kuruşa, sığır başı vergi ise 100 kuruştan 35 kuruşa indirilmiştir.⁴⁵⁷

SCF Genel Başkanı Fethi Okyar'ın, "*Anlaşılan çift hayvanından vergi almak fakat traktör sahiplerini muaf tutmak devletçilik siyasetidir.*" sözleriyle eleştirdiği⁴⁵⁸ binek ve çift hayvanlarından alınan vergi; 1938'de kaldırılarak binek ve çift hayvanları vergiden muaf tutulmuştur.⁴⁵⁹

⁴⁵³ Metintaş ve Kayıran, 2016: 72.

⁴⁵⁴ Kaldor, 1981-1982: 97,98.

⁴⁵⁵ Tekeli ve İlkin, 1982: 264,265.

⁴⁵⁶ Tekeli ve İlkin, 1982: 265.

⁴⁵⁷ Metintaş ve Kayıran, 2016: 72.

⁴⁵⁸ Öztürk, 2010: 77

⁴⁵⁹ Metintaş ve Kayıran, 2016: 72.

1.14.2.6. Tarım Teknolojileri

Yeni Cumhuriyet'in ilk yılında gazetecilere verdiği bir demeçte köylüye modern zirai alet ve edevat temini için 2 buçuk milyon lira bütçe temin edildiğini vurgulayan⁴⁶⁰ M. Kemal'in bu husustaki hassasiyetini Tek Parti hükümetlerinin 1930'lu yıllarda da sürdürdüğü görülmektedir. CHP, bu yıllarda ziraat hususunda Sovyetlerden ülkedeki ziraat alanlarıyla alakalı hangi ürünün nerede daha verimli yetişeceği konusunda rapor hazırlamasını istemiştir. 4 yıllık bir çalışma sonunda 'Zirai Türkiye' adıyla hazırlanan rapor çerçevesinde 10.000 numune Sovyetlerde yaklaşık 50 çiftlikte incelenmiş, ancak 26 profesörün katıldığı bu çalışma maalesef Türkiye'de uygulamaya konulamamıştır. Zira çalışma sonucunda hazırlanan rapor, Yüksek Ziraat Enstitüsü rektörü Alman Falke'nin ricasıyla Enstitüye teslim edilmiş ancak sonra "*garip*" bir şekilde kaybolmuştur. Daha doğrusu "*şunun bunun elinde dağılmıştır.*" Bu doğrultuda başlatılan soruşturma da sonuç vermemiş ve neticede kaybeden Türk Ziraatı olmuştur.⁴⁶¹ Buradan da anlaşılacağı üzere o yıllarda Türk ziraatında bilimsel olmayan metotlar ısrarla sürdürülmüştür.⁴⁶²

Aslında Türk tarımında bilimsel çalışma ve teknolojik imkanlar Atatürk Orman Çiftliği'nin kurulmasıyla başlamıştı. Bu çiftliğin kurulması aynı zamanda Türkiye'yi tarım ve tarım makineleri teknolojileriyle buluşturmak anlamına geliyordu. İlk zamanlar yurtdışından getirilen makinelerle tarım yapılan çiftlikte, sonrasında tamir ve bakım işleri için atölyeler kurulmuş, daha sonrasında bu atölyelerde düşük teknoloji tarım alet ve makineleri üretilmiştir. Üretilen özellikle pulluk olmak üzere farklı tarım makineleri çiftçiye satılmıştır.⁴⁶³

1927 yılında Ziraat Vekaleti'nin bütçesi 3 milyon 727 bin lira olarak belirlenmiş ve 1926-1930 yılları arasında çiftçiye makine kullanımı için hükümet tarafından 6 milyon 652 bin liralık tazminat ödenmiştir.⁴⁶⁴ 1929 Buhranı sonrasında Tek Parti hükümetleri çiftçiye ucuz yakıt da sağlamaya çalışmıştır. Ancak bir grup çiftçi bu durumu suistimal edip ucuza aldıkları petrolü piyasaya yüksek fiyattan satmaya başlayınca, Tek Parti yönetimi çiftçiye ucuz yakıt uygulamasına çıkardığı bir kanunla son vermiştir. Birinci Ziraat Kongresi'nde de at kullanımının yaygınlaştırılması yönünde karar alınmasından sonra tarımda bir "*geriye dönüş*" yaşanmıştır. O yıllarda 1844 adet traktör sahibi çiftçi bulunan ülkede, traktörden ziyade at sayısı artmaya başlamıştı. Öyle ki 1927'de 491.270 olan at sayısı, 1937'de 1.057.000'e kadar çıkmıştır. Buna rağmen Tek Parti, tarımda teknolojik gelişme olarak adlandırabileceğimiz

⁴⁶⁰ Atatürk'ün Söylev Ve Demeçleri, 2006: 272.

⁴⁶¹ Aydemir, 1993: 412.

⁴⁶² Kaştan, 2011: 1768.

⁴⁶³ Cankaya ve Çelik, 2013: 144.

⁴⁶⁴ Yurtoğlu, 2017: 281.

karasabandan pulluğa geçişi de sağlamış, 1933'de 266.214 adet pulluk kullanılan ülkede bu rakam, 1936'da 410.365'e ulaşmıştır.⁴⁶⁵

Her fırsatta tarımda makineleşmeye verdiği önemi vurgulayan M. Kemal, 5. dönem, 2. toplanma yılı açılış konuşmasında; "*büyük araziyi modern vasıtlarla işletip daha fazla istihsal temin edilmesini teşvik etmek isteriz*" diyerek tarımda makineleşme ile yakından alakadar olduğunu vurgulamıştır.⁴⁶⁶

1937'de kurulan Zirai Kombinalar İdaresi⁴⁶⁷ ilk yıl 158 traktör satın alınmış, 1942 yılına kadar satın alınan traktör sayısı 473'ü bulmuştur. Yine kurum bünyesinde 627 yeni pulluk, 282 yeni biçerdöver ve 807 yeni orak makinesi gibi çeşitli modern makineler satın alınıp köylüye ulaştırılmıştır.⁴⁶⁸

1.15. Ziraat Vekaleti'nin Ortaya Çıkışı

Yeni kurulan Cumhuriyet'in bir Ziraat Vekaleti bulunmuyordu. Zirai meseleler İktisat Vekaleti'ne bağlı olarak yürütülüyordu. 1924 yılında bir "Ziraat Vekaleti" nihayet kurulmuş, ancak 1928 yılında Ticaret Vekaleti'yle birleşerek yeniden İktisat Vekaleti'ne bağlanmıştı. Tek Parti hükümetlerinin Ziraat Vekaleti üzerindeki uygulaması bununla da son bulmamıştı. Zira 1931 yılına gelindiğinde Tek Parti kadroları Ziraat Vekaleti'nin yeniden kurulmasına dair tasarısı mecliste onaylamıştı.⁴⁶⁹

Ziraat Vekaleti; memleketin ziraat, hayvan ve orman işleriyle alakadar olmak ve bu hususlarda gerekli düzenleme, teşkilatlanma ve kanunları uygulama noktasında yetkili bakanlık konumundaydı. Bakanlık çatısında 1937 yılında; bir Teftiş Heyeti ve bir Hususi Kalem Müdürlüğü'nün yanı sıra, Ziraat İşleri Umum Müdürlüğü ve Veteriner İşleri Umum Müdürlüğü adı altında da iki müdürlük daha kurulup ziraat ve hayvancılık işleri teşkilatlandırılmıştır. Buna göre; hububat, bakliyat, bağcılık, meyvecilik, sulama işleri, devlet çiftlikleri, zirai eğitim ve tarımda makineleşme gibi konular Ziraat İşleri Umum Müdürlüğü sorumluluğunda iken, hayvancılık ve salgın hastalıklar ise gibi konular Veteriner İşleri Umum Müdürlüğü sorumluluğundaydı.⁴⁷⁰

⁴⁶⁵ Metintaş ve Kayıran, 2016: 72,73.

⁴⁶⁶ Atatürk'ün Söylev Ve Demeçleri, 2006: 221.

⁴⁶⁷ Çiftçileri modern tarıma alıştırmak gayesiyle Şubat 1937'de Zirai Kombinalar İdaresi kurulmuştur ve ihtiyaç duyulan modern tarım alet ve makinelerinin ithal edilmesiyle ilgilenmiştir. (Ayrıntı için bkz: Yurtoğlu, 2018b: 223,224).

⁴⁶⁸ Yurtoğlu, 2018b: 223,224.

⁴⁶⁹ Çoker, 1996: 202.

⁴⁷⁰ "Ziraat Vekaleti Vazife ve Teşkilat Kanunu", *Resmi Gazete*, no 3630, 14 Haziran 1937.

1.16. Afyon Meselesi

1932 yılının, Mustafa Şeref Özkan'ın İktisat Vekili (1930-1932) olduğu günlerinde 6. İnönü hükümetinin (1931-1935) diğer bir gündemi de afyondur. Zira 1929 Buhranı'ndan sonra Avrupa'da afyon kullanan ilaç şirketleri birleşip bir kartel kurmuş, bu hamle de Türk afyonunu olumsuz etkilemişti. Zira 1930 yılı Ocak ayında kilosu 40,15 lira olan afyon, 1933 yılında 4,5 liraya kadar gerilemişti.⁴⁷¹

İşte bu sebepler dolayısıyla Tek Parti Hükümeti, 3 Temmuz 1932'de kabul ettiği kanun ile Türkiye'de Afyon Yetiştiriciler ve Satış Birliği kurulmasını öngörüyor ve afyonu satma işi bu birliğe veriliyordu. Ülkede afyon üreten herkes bu birliğin doğal üyesi olup ürününü birliğe teslim etmeyenlerden de kilosu 25 liradan başlayıp 200 liraya kadar para cezası alınabiliyordu.⁴⁷²

Yasada bahsi geçen birlik topladığı afyonu %2 komisyonla ihraç edebilecekti. Bununla birlikte hükümet, afyon ekim alanlarını kontrol altında tutmaya ve ürün kalite ve miktarını sınırlandırmaya çalışıyordu. Bu çerçevede 33 ilde yapılan afyon üretimi 19 ilde yasaklanarak 14 ile indiriliyordu. Bu 14 il; Afyon, Burdur, Bilecik, Amasya, Çorum, Tokat, Isparta, Konya, Kütahya, Eskişehir, Denizli vilayetleri ve Ankara, Bursa, ve Malatya'nın da bazı ilçeleridir.⁴⁷³

31 Mayıs 1933'de kabul edilen 225 sayılı kanun ile de bir 'Uyuşturucu Maddeler İnhisarı idaresi' kurulup afyon satın alma, ihraç etme, üreticiye kredi verme, ekim alanlarını belirleyebilme ve denetleyebilme ve uyuşturucu madde fabrikası kurma yetkisi bu idareye veriliyordu.⁴⁷⁴

1933 yılında afyon konusunda yaşanan bir diğer önemli gelişme de Türkiye'nin Uluslararası Afyon Kontrolü Antlaşması'na katılmasıydı.⁴⁷⁵ Bu konudaki ilk toplantı 1912'de Lahey'de yapılmış, 1924'deki ikinci toplantı için de yine Lahey seçilmişti. Aynı husustaki üçüncü ve dördüncü toplantı Cenevre'de yapılırken 9 ülkenin katıldığı Milletler Cemiyeti merkezli bu antlaşmaya Türkiye, son toplantı olan 1931'de henüz imza atmamıştı. Bu nedenle Milletler Cemiyeti'nin Gayrimeşru Uyuşturucu Maddeler Ticareti Raporuna göre en kabahatli ülke Türkiye idi.⁴⁷⁶

Cumhurbaşkanı M. Kemal Atatürk bizzat meseleye el koymuştu. 22 Aralık 1932 günü afyon meselesini incelemeye başlayan Türkiye 1933 yılında; 1912 Lahey, 1925 ve 1931

⁴⁷¹ Tekeli ve İlkin, 1982: 115.

⁴⁷² "Türkiye Afyon Yetiştiriciler Satış Birliği Hakkında Kanun", *Resmi Gazete*, no 2146, 10 Temmuz 1932.

⁴⁷³ Tekeli ve İlkin, 1982: 116,117.

⁴⁷⁴ "Uyuşturucu Maddeler İnhisarı Hakkında Kanun", *Resmi Gazete*, no 2422, 8 Haziran 1933.

⁴⁷⁵ Tekeli ve İlkin, 1982:115.

⁴⁷⁶ Goloğlu, 2009: 88.

Cenevre Antlaşmalarına katılmayı kabul ediyordu. İlgili karara göre Türkiye; İstanbul'da kapatılmış olan 3 özel ecza fabrikasını açmamayı, afyonu sadece fenni amaçlar doğrultusunda kullanmak şartıyla kontrollü üretip bunun için de ülke içinde bir fabrika kurmayı taahhüt ediyordu. Yine ilgili kabulde haşhaş üretimi izne bağlanıp Hint kenevirinin de kontrollü üretilmesi ve bu hususta denetleme ve yargılama yapmak üzere özel uzmanlık mahkemelerinin kurulması onaylanıyordu.⁴⁷⁷

1.17. Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi

Tek Parti'nin I. ve II. Celal Bayar Hükümetleri (1937-1939), 1938'de Ankara'da düzenleyeceği 1. Köy ve Ziraat kalkınma Kongresi öncesinde ülkenin genel zirai durumunun incelenmesini ve bir rapor haline getirilmesini sağlamıştır. Bu bağlamda kongre öncesinde zirai tetkik ve araştırma için 5 yıllık tatbikat planı hazırlanmıştı. Plana Göre;

Birinci Yıl:

- 1- Ankara, Eskişehir, Yeşilköy ve Antalya tohum istasyonları Bölge Ziraat Enstitüsü yapılmak üzere büyütülüp geliştirilecektir.
- 2- Erzurum, Diyarbakır ve Karadeniz bölgesinde Bölge Ziraat Enstitüleri kurulacaktır.
- 3- Mevcut deneme tarlaları geliştirilecek ve iki yeni deneme tarlası kurulacaktır.

İkinci Yıl:

- 1- Gediz bölgesine bir Bölge Ziraat Enstitüsü kurulacaktır.
- 2- Deneme tarlaları geliştirilip 4 yeni tarla eklenecektir.

Üçüncü Yıl:

- 1- Yeni bir Bölge Ziraat Enstitüsü kurulacaktır.
- 2- Mevcut 19 deneme tarlasına 4 yeni tarla ilave edilecektir.

Dördüncü Yıl:

- 1- Yeni bir Bölge Ziraat Enstitüsü kurulup 14 olan deneme tarlası sayısı da 18'e çıkarılacaktır.

Beşinci Yıl:

- 1-Bir Bölge Ziraat Enstitüsü daha kurulup deneme tarlası sayısı 26'ya çıkarılacaktır.⁴⁷⁸

Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi, tıpkı Birinci Ziraat Kongresi gibi komisyonlar kurulup sunulan raporlar üzerinden ilerletilmişti. Kongreye belge sunan bazı

⁴⁷⁷ Goloğlu, 2009:89,90,91.

⁴⁷⁸ TC Ziraat Vekaleti, 1938: 15.

komisyonlar şu şekildedir: teşkilat komisyonu, tarla ziraatı komisyonu, bağ ve bahçe ziraatı komisyonu, tedrisat komisyonu vb.⁴⁷⁹

Kongreye sunulan bu komisyon mazbatalarının ele aldığı bazı konular; özel idare bütçelerinin en az %25'inin köy bütçelerinin ise en az %70'inin ziraat ve köy kalkınma işlerine ayrılması⁴⁸⁰ TMO'nun mübayaa merkezlerinin çoğaltılması, Devlet Demir Yolları'nda TMO'ya uygulanan tarifenin tüccarlara yayılması⁴⁸¹ Ankara'da bir ziraat aleti fabrikasının açılması, vilayetlerde traktör tamir imkanının oluşturulması ve tohum ithal edilmesi gibi mevzulardı⁴⁸² Lakin kongre beklediği etkiyi uyandırmadı demek mümkündür. Zira İkinci Dünya Savaşı şartlarına giren Türkiye, öncesinde hazırladığı bütün plan ve uygulamaları ertelemek durumunda kalmıştı.⁴⁸³

⁴⁷⁹ ayrıntı için bkz; TBMM, 1938:2.

⁴⁸⁰ TBMM, 1938:3.

⁴⁸¹ TBMM, 1938: 6.

⁴⁸² TBMM, 1938: 9,10.

⁴⁸³ Boratav, 2005: 81.

İKİNCİ BÖLÜM

II. DÜNYA SAVAŞI SIRASI VE SONRASINDA TEK PARTİ DÖNEMİ HÜKÜMETLERİNİN TARIM POLİTİKALARI

2.1. İkinci Dünya Savaşı Sırasında Türk Tarımının Genel Durumu ve Uygulanan Tedbirler

Bilindiği üzere 1923-1932 yılları arasında liberal düşüncenin hakim olduğu Türkiye Cumhuriyeti ekonomisinde 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'ndan sonra 'devletçilik' egemen olmuştu. Liberal ekonomiden devletçiliğin egemen olduğu bir ekonomik anlayışa geçişin tarımsal alana yansımalarına yukarıda değinilmişti. Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomi ve dolayısıyla tarım politikasının değiştiği başka bir dönem ise 1938-1946 arası yıllarını içeren II. Dünya Savaşı yıllarıdır. Bu yıllarda özellikle tarım politikaları açısından devletçilik ve müdahale zirvedeydi. İlan edilen seferberlikten ötürü 1 milyona yakın nüfus silah altındaydı ve bu durum üretim ve tüketimi olumsuz etkilemişti.⁴⁸⁴ Savaş yıllarında buğday üretimi %50 gerilemişti ve savaş öncesi hazırlanan planlı yatırım ve çalışmalar tümüyle ertelenmişti. Zira bütçenin çoğunluğu savunma harcamalarına ayrılıyordu.⁴⁸⁵

Cumhurbaşkanı Atatürk'ün son Başbakan'ı Celal Bayar 1939 Ocak ayında istifa etmiş ve Refik Saydam Hükümeti kurulmuştu. Savaşın başlamasından sonra hazırlıksız yakalanan Tek Parti'nin Refik Saydam Hükümeti döneminde tüketim harcamaları bir türlü düşürülememiş, artan talebe oranla arz yetersiz kalınca da enflasyon büyük oranda artmaya başlamıştı.⁴⁸⁶ CHP genel Sekreter Vekili Nafi Atuf Kansu, Topraklandırma Kanunu onaylandığında bu sıkıntılı yılları şöyle anımsıyordu:

"İkinci Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında toprak mahsullerinin fiyatları sabit tutulmak ve bununla memleketteki pahalılığın önüne geçilmek istendi. Ancak zaman ilerleyince müstahsiller ithalat mallarını ve bir çok yerli mamülleri, harpten önceki fiyatlarla alamamaya başladılar. Eski değerinde kalan mahsulünün muayyen bir miktarı karşılığında köylünün eline harpten öncesine göre pek az bir şey geçiyordu. Bu hal onun sefaletini, perişanlığını arttırıyordu. Muhtaç olduğu şeyler harpten önceki bedeliyle verilemediği halde, ondan eski fiyatıyla mal alınması bütün pahalılık yükünü zayıf köylünün omuzlarına yüklemişti."⁴⁸⁷

II. Dünya Savaşı'nda tarafsızlık politikası izleyen Türkiye, savaşa girmeyerek bir "yıkım"dan korunmuştu belki ama savaşın olumsuz ekonomik etkilerinden korunamamıştı.

⁴⁸⁴ Şener, 2004: 74.

⁴⁸⁵ Boratav, 2005: 81.

⁴⁸⁶ Aydın ve Kapçı, 2018: 117.

⁴⁸⁷ BCA, 490-1-0-0 / 5-26-30, (09.07.1945).

Savaştan önce bütçenin %40'ı savunmaya harcanırken savaş yıllarında bu oran %60'a kadar çıkmıştı ve hatta Merkez Bankası kaynaklarına dahi başvurulmak zorunda kalınmıştı.⁴⁸⁸

II. Dünya Savaşı'nın özellikle ikinci yılından sonra "*bozgun*" diye tabir edilebilecek bir manzara arz eden Türkiye ekonomisinde, enflasyon çok yüksek, fiyat artışları diğer Avrupa memleketleri ve Amerika'da hissedildiği üzere %10 ila %50 dolaylarında değil %400 kadardı.⁴⁸⁹ Bu dönemde basında yağların kilo başına 7 kuruşa yükseldiği hatta İstanbul'da ekmek sıkıntısı çekildiğine dair haberler çıkıyordu.⁴⁹⁰ Gerçekten de 1942 yılından itibaren önce İstanbul, Ankara ve İzmir'de, ardından diğer büyük kentlerde, çekilen ekmek sıkıntısı dolayısıyla ekmek karneyle dağıtılmıştı. Buna göre; ekmek ihtiyacı belirlenen kişilere 1 ay kullanabilecekleri karneler dağıtıldı ve karne içerisindeki 1 günlük fişler aracılığıyla halk ekmeğini temin ediyordu. Uygulama savaş sonuna kadar sürmüştü.⁴⁹¹

Refik Saydam Hükümeti iase temini sıkıntısını stokları kullanarak çözmeye çalışmıştı. 1939-1940 yıllarında Toprak Mahsulleri Ofisi'nin depolarındaki 194.170 ton buğday çare olarak görülmektedir. Ayrıca Refik Saydam'ın ekonomiyi kontrol altında tutma çabası 1940'da "Milli Korunma Kanunu"nu doğuracaktı.⁴⁹² Kanuna göre hükümet; sınai kuruluşların hangi malı ne kadar üreteceğini belirleme hakkına sahip olurken⁴⁹³ tarım arazilerine de ne ekileceğini tayin edebiliyordu. 500 dönümün üzerindeki arazileri ise devlet tazminat ödeyerek kendisi işleyebiliyordu.⁴⁹⁴ Ek olarak Milli Korunma Kanunu gereği Tek Parti Hükümeti, 8 hektardan fazla arazisi olan her şahsı, arazinin yarısı kadar hububat ekmeye mecbur bırakabiliyordu.⁴⁹⁵ Bu madde CHP'nin Tokat Mebusu Ali Galip Pekel tarafından: "*Buradaki dönüm sınırlandırmalarını kaldıralım, zira seferberlik olursa boş arazi miktarı artacaktır. Hükümet boş bulunduğu araziye işletebilsin.*" şeklinde genişletilmek bile istenmiştir.⁴⁹⁶ Yine Milli Korunma Kanunu'na göre hükümet, iç ve dış piyasadaki ürün veya mahsulün fiyatını belirleyebiliyor, kontrol edebiliyor, stok yapanlara ceza verebiliyordu.⁴⁹⁷ Buradaki amaç da karaborsayı önleyerek ordunun ihtiyaçlarına yönelik stok yapabilmenin önünü açmaktır. 1942'ye kadar devam eden fiyat kontrolü, tam olarak uygulanamasa da buğdayda başarılı

⁴⁸⁸ Arslan, 2016: 4.

⁴⁸⁹ BCA, 490-1-0-0 / 63-240-9 (00.00.000).

⁴⁹⁰ Aydın ve Kapçı, 2018: 118.

⁴⁹¹ Demirel, 2013: 267,268.

⁴⁹² Şener, 2004: 76.

⁴⁹³ TBMMZC, 1940a: 143.

⁴⁹⁴ TBMMZC, 1940a: 150.

⁴⁹⁵ Şener, 2004: 78.

⁴⁹⁶ TBMMZC, 1940a: 150.

⁴⁹⁷ TBMMZC, 1940a: 143.

olmuştur. Lakin pamuk, şeker gibi ürünlerde eleştiriye sebep olmuş, "*devlet yoksul köylüden aldığı pamuğu kendi fabrikalarında işleyerek kumaş olarak halka yüksek fiyata satmıştı*"⁴⁹⁸

Tek Parti Hükümeti, aldığı önlemler çerçevesinde Ticaret Ofisi ve İaşe Müsteşarlığı gibi yeni örgütlenmelerle; buğday, pamuk ve şekerpancarı gibi ürünleri piyasanın altında satın alıyordu. Ancak buna rağmen karaborsa ve stokçuluğun önüne geçilemiyordu.⁴⁹⁹

Gerek hububat fiyatlarını düzenlemek gerekse çiftçiye korumak maksadıyla 1938 tarihinde bu kez Toprak Mahsulleri Ofisi kurulmuştu. Ancak bu uygulamada da buğday devlet eliyle piyasadan düşük fiyata zorla alındığından karaborsa ve stokçuluk önlenememiştir. Hatta bu durum da ayrıca stokçuluk ve karaborsacılığı desteklemiştir.⁵⁰⁰

1940'dan itibaren elindeki stokun yeterli olmadığını fark eden CHP, Toprak Mahsulleri Ofisi aracılığıyla buğday alımlarına hız veriyse de gelecek konusunda endişeli olan üretici stok yapmaya devam etmiştir. Bunun üzerine Tek Parti hükümeti; 1940'dan itibaren üreticiye, elindeki hububatı devlete satmayı zorunlu kılan ve ürünlere el koymaya kadar giden uygulamalara da başvurmuştur. Bu bağlamda olmak üzere '%25 uygulaması' olarak bilinen uygulamaya göre üretilen mahsulün %25'ine devlet talip oluyordu. Bu kararı alırken ordunun ihtiyaçlarını karşılamak ve büyük kentlerdeki işeyi emniyet altına almak amaçlanıyordu. Ancak hükümetin hesaplamalarıyla ülkede bulunan 8 milyon ton buğdayın %25'ine isabet eden miktar 1,5-2 milyon ton olmasına rağmen devlet tarafından satın alınabilen buğday miktarı 600 bin tonda kalmıştı. Zira hükümet stokçuluğun önüne geçememişti.⁵⁰¹

Refik Saydam'ın II. kez Başbakan olduğu 1939 yılının 29 Mayıs'ında Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün talimatıyla CHP içerisinde denetimin sağlanabilmesi için bir "Müstakil Grup"un kurulması istenmişti. Bunun üzerine CHP tüzüğünde değişikliğe gidilerek parti kurultayının seçtiği 21 milletvekilinden oluşan Müstakil Grup kurulmuştu. Müstakil Grup'un⁵⁰² da destek verdiği Milli Korunma Kanunu'nun çiftçiye alakadar eden maddelerine temkinli yaklaşan İstanbul Mebusu Ali Rana Tarhan: "*Zaten normalde de zor şartları olan çiftçinin, savaş şartlarında daha zor bir hayatının olması münasebetiyle hükümetimizi kanunun çiftçiye alakadar eden maddelerinde daha muayyen ve daha yumuşak olmaya, yetkili memurları bu konuda böylece uyarmaya davet ediyorum.*" derken muhatabı, Başbakan Refik

⁴⁹⁸ Timur, 2013: 199.

⁴⁹⁹ Boratav, 2005: 84.

⁵⁰⁰ Timur, 2013: 198.

⁵⁰¹ TBMMZC, 1942: 19.

⁵⁰² II. Dünya Savaşı yıllarında İsmet İnönü, Batı dünyasına yönelik bir politika izlemek istiyordu. Ancak ülke içinde bir türlü gerçekleştirilemeyen çok partili demokrasi, Batı dünyasını endişelendiriyordu. Bu bağlamda İnönü 1939'da yine kendisine bağlı olup ancak reis vekili seçebilen bir "denetim" grubunun kurulmasını istemiştir. 21 milletvekilinin oluşturduğu Müstakil Grup böylece kurulmuştur. (ayrıntı için bkz. Payaslı, 2014: 153-160).

Saydam: *"Kanunumuzun vatandaşımızın normal hayatını örselemeyecek şekilde olmasına dikkat edeceğiz ve vatandaşlarımızın kazancını mümkün olduğunca tehdit etmemeye çalışacağız"* şeklinde cevap vermiştir.⁵⁰³

1942'de Refik Saydam'ın ölümünden sonra iş başına gelen Şükrü Saraçoğlu hükümeti ise konuyla ilgili yeni bir tedbir mahiyetinde; Tüccar, Çiftçi, Esnaf ve çalışanı kapsayan Varlık Vergisi Kanunu'nu uygulamaya başlamıştı. Kanuna göre komisyonlar kurulup özellikle *"ticaret burjuvası"* tespit ediliyor ve bu *"olağanüstü"* vergi toplanıyordu. Vergiye itiraz hakkı bulunmuyor,⁵⁰⁴ tespit edilen borcunu ödeyemeyenler önce kamplara, oradan da çalışma zorunluluğuyla Aşkale'ye gönderiliyordu. Kanun, ırk ve din ayrımı yapılarak toplanmış bir vergi olarak 1944'de kaldırıldığında 114.000 mükelleften 315 milyon lira tahsil edilmişti.⁵⁰⁵

İsmet İnönü'nün *"Bulanık zamanı bir daha ele geçmez fırsat sayan; eski batakcı, çiftlik ağası ve elinden gelse teneffüs ettiğimiz havayı dahi ticaret metaı yapmaya yeltenen gözü doymaz vurguncu tüccar..."* diye ifade ettiği savaş yıllarını fırsat bilip *"olağanüstü"* zenginleşen kesimden alınacak olan Varlık Vergisi, 12 Kasım 1942'de Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmişti. Kanunun muhatabı savaş sırasında *"fevkalade"* kazanç sağlayan, tüccar, emlak ve akar sahiplerinin yanında büyük çiftçilerdi. Kanuna göre vali ve kaymakamlıklar; belediye, ticaret ve ziraat odası üyelerinden oluşan 'karma komisyonlar' belirlenecek söz konusu komisyonlar da toplanacak vergi miktarlarını tespit edecekti. Verginin tespiti için 15, tahsili için yine 15 gün süre verilecek⁵⁰⁶ ve mükellefler vergilerini ödememeleri durumunda iş merkezleri ve toplama kamplarında, 2,5 lira yevmiye karşılığında yol ve köprü yapımında çalıştırılacaklardı.⁵⁰⁷ Varlık Vergisi Kanunu'na Müstakil Grup'tan milletvekilleri de destek vermiş; grubun reis vekili, İstanbul Mebusu Ali Rana Tarhan Başbakan Saraçoğlu'na teşekkür etmiştir.⁵⁰⁸

Varlık Vergisi Kanunu'nda *"Müslümanlar mal varlığının %12,5'ini, Gayrimüslimler %50'sini, Dönmeler %25'ini ve Ecnebler de %12,5'ini ödeyecekler..."* hükmünden de anlaşılacağı üzere kanun daha çok Gayrimüslimleri hedef almaktaydı ve kanunun muhatap olduğu kesimin %87'si Gayrimüslim vatandaşlar idi.⁵⁰⁹

Hal böyle olunca ikinci Saraçoğlu hükümeti, başta Amerika ve İngiltere olmak üzere Batı dünyasının demokrasi anlayışı ile bağdaşmayan bu vergiyi kaldırma kararı almıştı.⁵¹⁰

⁵⁰³ TBMMZC, 1940a: 139,140.

⁵⁰⁴ TBMMZC, 1942: 22.

⁵⁰⁵ Boratav, 2005: 84,85.

⁵⁰⁶ TBMMZC, 1942: 22.

⁵⁰⁷ Güçlü, 1991: 99-100.

⁵⁰⁸ TBMMZC, 1942: 22,23.

⁵⁰⁹ Öztürk, 2013:150.

⁵¹⁰ Güçlü, 1991: 106.

Varlık Vergisi Eylül 1943'de New York Times Gazetesi'ne de konu olmuştu⁵¹¹ Varlık Vergisini ödeyememeleri üzerine sürgüne gönderilen mükelleflerden 21 kişinin ölmesi üzerine⁵¹² vergi; 15 Mart 1944'de, 4530 numaralı "*Varlık Vergisi Bakayasının Terkine Dair Kanun*" ile yürürlükten kaldırılmıştır.⁵¹³ Varlık Vergisi kaldırılınca ülke genelinde tahsilat oranı %74 olup 109.985.481 lira da tahsil edilememiş ve hükümet bu miktarın tahsilinin artık mümkün olmadığı kanaatine varmıştır.⁵¹⁴

1940'da ülke genelinde 7.10 Kuruş, TMO'da 6 kuruş; 1941'de ülke genelinde 8.12 Kuruş, TMO'da ise 6 kuruşa çıkan buğdayın fiyatı⁵¹⁵ 1942'de %200 artınca Varlık Vergisi'nden ayrı olarak savaş şartlarında hızla artan tarımsal kazançlara koyulan Toprak Mahsulleri Vergisi'yle⁵¹⁶ hükümet 167 milyon lira toplamıştı. Üretilen mahsulün %10'u üzerinden alınan bu vergi, küçük ve yoksul köylünün üzerine ağır bir yük olmuştu.⁵¹⁷

Toprak Mahsulleri Vergisi, her il ve ilçede Vali ve Kaymakam başkanlığında kurulan tahmin komisyonlarının tespit ettiği vergi miktarını esas alırdı. Bu vergide de itiraz hakkı bulunmuyordu. Verginin yürürlükte kaldığı 1943-1946 yılları arasında toplanan miktar 233 milyon lirayı bulmuştu.⁵¹⁸ Bu yıllarda buğday üretiminde bir daralma meydana gelip özellikle 1942-1943 yıllarında buğday fiyatları "*fırlamıştı*." Hemen ardından tütün fiyatları gelir ki buğday kadar olmasa da tütün fiyatları da "*tüm fiyat hareketlerinin üstüne*" çıkmıştı. Pamuk ise bu dönemde sınai ürünler düzeyinde bir hareketlilik yaşamıştı. Özetle bu yıllar büyük çiftçilerin üretimine dönük, küçük çiftçilerin ise aleyhinde gelişen yıllar olacaktı⁵¹⁹

2.2. Köy Enstitüleri ve Tarım

Köye yönelik eğitim hamlesini genişletmeyi amaçlayan Tek Parti kadroları, 17.04.1940'da 3803 numaralı "Köy Enstitüleri Kanunu"nu hazırlamıştı. Kanunda "*bölgesel*" olarak açılması planlanan enstitüleri açma yetkisi Milli Eğitim Bakanlığı'na verilmişti. Kanunda enstitülerin en az 5 yıl eğitim vereceği ve enstitülerde köy okulu öğretmenlerinin en az 20 yıl görev yapacağı hükmü vardı. Bu zorunlu görevi tamamlamayan öğretmenler ise bir daha memur olamıyordu.⁵²⁰

⁵¹¹ Aktar, 2000: 151.

⁵¹² Güçlü, 1991: 105.

⁵¹³ Aktar, 2000: 153 ; "Varlık Vergisi Bakayasının Terkine Dair Kanun", *Resmi Gazete*, No 5657, 17 Mart 1944.

⁵¹⁴ Güçlü, 1991: 106.

⁵¹⁵ Şener, 2004: 81.

⁵¹⁶ BCA, 30-18-1-2 / 102-62-17 (07.09.1943).

⁵¹⁷ Boratav, 2005: 85,86.

⁵¹⁸ Şener, 2004: 90.

⁵¹⁹ Boratav, 2005: 87,88,89.

⁵²⁰ "Köy Enstitüleri Kanunu", *Resmi Gazete*, No 4491, 22 Nisan 1940.

Konya Mebusu Osman Şevki Uludağ; mecliste, Köy Enstitüleri Kanunu'nun görüşüldüğü sırada: "*Henüz köylere hoca temin edecek vaziyette değiliz. Muallim mektebi mezunlarını köylere kadar yaymak mümkün olmamıştır.*" demiş ve seçim bölgesi Konya üzerinden örnek vererek; "*Bu muhitin halkı başka tarafa gönderilmesin*" diyerek köylüyü köyünde tutmanın bu kanun ile mümkün olacağını vurgulamıştır.⁵²¹

Türk siyasi hayatında önemli adımlardan biri olan Köy Enstitüleri; tarımsal açıdan, köy çocuklarının köyde ve uygulamalı olarak eğitilmeleri anlamına geliyordu. Bu bağlamda Enstitülerin kurucusu olan İsmail Hakkı Tonguç de bir köylü çocuğuydu ve Enstitüler de "*köylüyü toprağa bağlamak*" gayesi taşıyordu.⁵²² Köy Enstitülerinin kuruluş amacı olarak nüfusun büyük çoğunluğu olan köylünün eğitilmesi ve bu eğitim yoluyla da köy ve köylünün kalkındırılması ilkesi ile karşılaşılmaktadır.⁵²³

Köy Enstitüleri'nde öğrencilerin köylerden alınarak kendi ortamlarından uzaklaşmadan köyde eğitilmeleri amaçlanmıştır.⁵²⁴ Köylerde eğitilen çocuklar genelde maddi anlamda okuma imkanı bulunmayan çocuklardı. Köy Enstitüleri'nde sadece temel dersler değil neredeyse yaşama dair bütün konular öğretiliyordu.⁵²⁵ Hatta kanun görüşmeleri sırasında Kazım Karabekir; Enstitülerde beden ve ruh terbiyesinin sağlanması için haftada bir akrobatik hareketlerin öğretilmesini bile istemişti.⁵²⁶ Tarım, zanaat, yurttaşlık bilinci ve müzik eğitimi gibi konularda eğitilen Enstitü öğrencileri, köyllerine döndüklerinde köy okullarında öğretmenlik yapıyorlardı.⁵²⁷

Enstitülere köy okullarını bitirmiş sağlıklı çocuklar alınırdı. Öğrenci seçimleri bu iş için görevlendirilmiş memurlar ve köy okulu öğretmenleri tarafından yapılırdı. Hazırlanan öğrenci listeleri bölgedeki köy enstitüsüne gönderilir ve seçim de orada yapılırdı.⁵²⁸

Köy Enstitüleri Kanunu ile Kızılçullu, Çifteler, Trakya ve Gök köy köy okullarının adları değiştirilerek köy enstitüsüne dönüştürülmüştü. Sonrasında, Akçadağ, Ladik, Arifiye, Beşikdüzü, Cılavuz, Düziçi, Gönen, Savaştepe ve Pazarören'de açılan 10 köy enstitüsü ile 14 enstitü hazır hale gelmişti.⁵²⁹ Enstitülerin yapımında; köy okulları yönetici ve öğretmenlerinin bina inşaatlarında çalışmalarının dahi zorunlu tutulması⁵³⁰ hem tasarruf sağlamış hem de

⁵²¹ TBMMZC, 1940b: 70,71.

⁵²² Timur, 2013: 209.

⁵²³ Çelik, 2017:70.

⁵²⁴ Kaplan, 2017:52.

⁵²⁵ Ortaş, 2005:3,4.

⁵²⁶ TBMMZC, 1940b: 72,73.

⁵²⁷ Ortaş, 2005:3,4.

⁵²⁸ "Köy Enstitüleri Kanunu", *Resmî Gazete*, No 4491, 22 Nisan 1940.

⁵²⁹ Taşdemir, 2020: 23.

⁵³⁰ TBMMZC, 1940b: 71.

enstitülerin yapımını hızlandırmıştı. Bu sayede 1941'de köy enstitüsü sayısı 16, 1942'de 18, 1943'de 20 ve 1948'de ise 21'e çıkarılmıştı.⁵³¹

Köy Enstitüleri'ndeki amacın hemen her türlü eğitimin verilip böylece okuma yazma oranının da arttırılması olduğu gibi zirai anlamda da eğitimler verilmekteydi. Bu çerçevede Köy Enstitüleri'nde; 11 saat ziraat dersi verilmekteydi. Bu ziraat dersleri içeriğinde; bahçe ve tarla ziraatı, meyvecilik, bağcılık, sebzecilik, sanayi bitkileri, hayvan bilgisi, balıkçılık, arıcılık ve ziraat sanatları gibi dersleri barındırıyordu.⁵³² Yerinde, verimli ve modern tarım eğitiminin yapıldığı enstitülerde; örnek tarla, örnek bağ bahçe ve atölyeler oluşturulup uygulamalı eğitim veriliyordu.⁵³³

Her enstitüde bulunduğu bölgeye uygun olacak şekilde zirai eğitimler verilmiş ve bölgelerindeki zirai özellikler dikkate alınarak uygulama yapılmıştır. Arazilerin ağaçlandırılması, bataklıkların kurutulması, yeni ve modern tarım metotlarıyla yeni bitki türlerinin yetiştirilmesi önemsenen Köy Enstitüleri'nde kuruldukları bölgeye özel "Yurt Müzeleri" kurulması ve müzelerde ise yine o bölgeye mahsus bitki türleri ve tohumların yetiştirilip sergilenmesi amaçlanmıştır.⁵³⁴

Enstitüler bünyesinde yapılan ziraat ve verilen zirai eğitim neticesinde 1945-1946 yılları arasında 40 ton buğday, 13 ton arpa, 15 ton domates, 20 ton patates, 20 ton ıspanak ve 20 ton da pırasa üretilmiştir. 1943 yılındaki bir örnekte de; bir Köy Enstitüsü mezunu olan Ali Yılmaz'ın Sarayköy nahiyesinde Golden elma ve ıslah edilmiş verimli domates yetiştirmeyi başardığı bilinmektedir. Yine Antalya-Aksu Köy Enstitüsü mezunlarının bölgede zeytincilik yapıp başarılı olduğu ve 1940'da "ağaçsız" olan Akçadağ'da bölgedeki Köy Enstitüsü tarafından 17.000 ağaç dikildiği, bu 17.000 ağacın da 9.500'ünün kayısı ağacı olduğu bilinmektedir.⁵³⁵

2.3. Türkiye Zirai Donatım Kurumu (TZDK)

Zirai sanayi yolunda Türkiye Cumhuriyeti devletinin kurduğu tüm kurumların; bilinçli, verimli ve çiftçiyi memnun edecek şekilde idare edilmesi için oluşturulacak Zirai Donatım Kurumu'nun Milli Korunma Kanunu içerisinde yer almasına ve kurumun da 10 milyon lira sermayeyle kurulmasına dair karar, 28 Ocak 1943'de Meclis'ten geçmiş ve çalışmalara başlanmıştır.⁵³⁶

⁵³¹ Taşdemir, 2020: 23.

⁵³² Kaplan, 2017:71,72.

⁵³³ "Köy Enstitüleri Kanunu", *Resmi Gazete*, No 4491, 22 Nisan 1940.

⁵³⁴ Gülbitti, 2020: 173,174.

⁵³⁵ Gülbitti, 2020: 183.

⁵³⁶ BCA, 30-18-1-2 / 101-6-19 (28.01.1943).

Şükrü Saraçoğlu'nun 17 Mart 1943 tarihli ikinci hükümet programında belirtildiği üzere Zirai Donatım Kurumu, çiftçinin ihtiyaç duyduğu tohum, ilaç ve aletini köylüye temin edecektir.⁵³⁷ İlk olarak 4,5 milyon liralık bir ödenek ve ardından 5,5 milyon liralık bir ek ödeneği kuruma tahsis eden Saraçoğlu Hükümeti, ziraata verdiği önemi böylece belli etmektedir.⁵³⁸ Böylece Ziraat Vekaletine bağlı bulunmak ve kanuni şahsiyetini de üzerinde bulundurmak üzere 26 Haziran 1944 tarih ve 4604 sayılı kanun ile Türkiye Zirai Donatım Kurumu oluşturulmuştur.⁵³⁹

50 milyon lira sermaye tespiti ve merkezi Ankara'da olmak üzere şubeler açabilen kurum; tarımda kullanılacak her türlü alet, malzeme ve ilacı temin etmek, kimyevi gübreler üretmek, tohumluk ve damızlık gibi unsurları temin edip çiftçiye peşin veya taksitle vermek ve tüm bunlar için gerekli işletmeleri kurmak amacıyla tesis edilmiştir.⁵⁴⁰ Türkiye Zirai Donatım Kurumu, 8 aylık bir sürede yönetmeliğini hazırlayıp ilerleyen süreçlerde Ankara, İstanbul, İzmir, İçel, Afyon, Sivas, Samsun, Trabzon, Erzurum ve Diyarbakır olmak üzere 10 yönetim bölgesine ayrılmıştır. Bölgelerde 32 şube ve şube müdürlüklerine bağlı olarak da toplam 86 yerde kurum temsil edilmiştir.⁵⁴¹

Daha ilk yıllarında çiftçiye 167.000 parça ve 8.000 tona yakın malzeme dağıtan⁵⁴² kurum bünyesinde ayrıca Adana'da bir tamir atölyesi kurularak yılda 500 traktör ve 5.000 ziraat makinesi tamir kapasitesine sahip olunmuştur.⁵⁴³ Yine kurum bünyesinde Ankara'da tohum, malzeme ve vasıta depolamak üzere 650 bin lira harcamayla bir de depo kurulmuştur. Kayseri, Manisa ve Konya'da da benzer depo inşaatlarına başlayan Tek Parti yönetimleri, bu alandan ayrı olarak ancak yine kurum bünyesinde 1945 yılı itibarıyla 20 binden fazla pulluk ve 500 tohum makinesini çiftçiye temin etmiştir.⁵⁴⁴

Zirai Donatım Kurumu bağcıların ilaç ihtiyacı karşılama noktasında da hizmet vermiş ve bu çerçevede 100.000 tona yakın kükürt ve 2 bin ton göz taşıyla bir miktar da bağ macunu dağıtılmıştır. Kurum bünyesinde satılan malların tutarı yılda 12 milyon liraya ulaşırken ABD, İngiltere, İsviçre ve Kanada'ya da pulluk, biçerdöver ve ilaç gibi siparişler verilmiş ve modern traktörler de istenmiştir.⁵⁴⁵

⁵³⁷ Yurtoğlu, 2017: 283.

⁵³⁸ TBMMZC, 1943: 25.

⁵³⁹ BCA, 30-18-1-2 / 104-8-1 (20.01.1944).

⁵⁴⁰ BCA, 30-18-1-2 / 101-6-19 (28.01.1943).

⁵⁴¹ Yurtoğlu, 2017: 286.

⁵⁴² TBMMZC, 1944: 3.

⁵⁴³ Yurtoğlu, 2017: 286,287.

⁵⁴⁴ Yurtoğlu, 2017: 286,287.

⁵⁴⁵ Yurtoğlu, 2017: 286,287.

2.4. Toprak Ağalığı

Aslında Türkiye Cumhuriyeti'nde toprağın yetersiz kalması gibi bir sorun yoktu. Sadece tarım ticarileştikçe toprak daha az kişinin elinde toplanıyordu.⁵⁴⁶ Bu doğrultuda Türkiye'de derebeylik düzeninin olmadığını söyleyemediğini ifade eden İsmail Hüsrev Tökin, Türkiye'de başka şekillerde devam eden derebeyliğin özellikle Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde mevcut olduğunu belirtir. Tökin'in ifadesine göre; ilkel bir kuvvet ile köylüye hükmeden aşiret reisi, arazisini akraba ve yakınlarına işletiyordu. Geçinmeye ve araziye muhtaç olan köylü ise 'Ağa'ya müracaat ediyor, zaten arazilerin ekilebilir kısımları genelde ağalarda olduğu için de köylü ağanın 'maraba'sı oluyordu. Kursağına yufka ve katıktan başka bir şey girmeyen köylü; bir çul, bir kaç odun parçası ve bir kırık testiden başka bir şeye sahip değildi. Köylü çıplak ve açken ağanın en fakiri ise 3-4 köye sahipti. Köylü ancak yaşamını devam ettirebilecek kadar pay alır, ağanın toprağında yatıp kalkar ve ağanın bütün angarya işlerini görürdü. Eğer bu işeri yapmayı kabul etmezse köylü kovulur yada hükümete teslim edilir veya "*azaba uğrardı.*" Ağaya yada aşiret reislerine senede bir kez verilen cizyeye 'Uma' denir ve uma ne kadar fazla toplanırsa ağanın şerefi o kadar fazla sayılırdı. Bu yüzdendir ki ağa, umayı vermeyenlerden baskı ve zorla alır, verenlerden ise daha çok isterdi.⁵⁴⁷

Özetle köylüler ağalar tarafından "*geleneksel olarak sömürülüyor*" ve Ziraat Bankası'nın verdiği krediler dahi toprak ağalarının cebine giriyordu.⁵⁴⁸

2.4.1. Ortakçılık Usulü

Osmanlı Devleti'nden cumhuriyete kalan "Ortakçılık Usulü" topraksız veya toprağı yeterli gelmeyen köylünün büyük toprak sahiplerinin yanında çalışmasıdır. Aslında genelde ortakçılar toprağı az olmaktan ziyade topraksız köylüler olup⁵⁴⁹ yaşamlarını devam ettirebilecek kadar ihtiyacını karşılamak için büyük toprak sahibine borçlanır veya toprağı yetersiz gelen köylü ürününü borcu karşılığında büyük toprak sahibi 'Ağa'ya verir ve yaşamını devam ettirebilecek kadar ihtiyacı için yine borçlanmak zorunda kalırdı.⁵⁵⁰

Yanında ortakçı çalıştıran büyük toprak sahibi ortakçı tarafından işlenen arazisinin ilaç ve tarım aleti gibi ihtiyaçlarını kendisi karşılardı.⁵⁵¹ Toprak sahibi ortakçıya hizmeti karşılığında nakit ücret ödemek yerine üründen pay verirdi. Yani ortakçının tek sermayesi kol gücüydü. Nüfusun yoğun olduğu Adana gibi bölgelerde şüphesiz durum ortakçının lehinedir

⁵⁴⁶ Ahmad, 1995: 109.

⁵⁴⁷ Tökin, 1990: 176,177,178,179.

⁵⁴⁸ Ahmad, 1995: 111.

⁵⁴⁹ Güran, 1998: 138.

⁵⁵⁰ Tökin, 1990: 187.

⁵⁵¹ Güran, 1998: 138.

ve toprak sahibi ortakçısını kaybetmemek için genelde paylaşımı yarı yarıya yapar ve mahsulün yarısını ortakçı alırdı. Lakin tütün, üzüm, ve pamuk gibi "*daha çok kar getiren*" mahsullerde mahsulün yarısından fazlasını toprak sahibi alırdı. Eğer arazi sahibi arazinin çok olduğu bir mıntıkadaysa ancak mahsulün üçte birini ortakçı alabilirdi. Bununla beraber arazi sahibi, arazisinin ihtiyaçlarını karşılayacak kadar bedeli çıkardıktan sonra geriye kalan mahsulden ortakçıya payını verir, eğer arazisinden ürün alamazsa da ortakçıdan nakdi bir bedel alırdı. Ortakçı ile toprak sahibi arasında resmiyetsiz yapılan usulde ortakçı "*sefalet*" içerisindeydi. Ortakçılıkta makine kullanımı da zararlı görülüp toprak sahibi, ortakçıdan olabildiğince kendi menfaatine faydalanmaya çalışırdı. Zira makine kullanımı mahsulün daha fazla toplanması ve ortakçının daha fazla pay alması anlamına geliyordu. Bununla birlikte ortakçının yakıtını ve araziyi işlerken gerekli olan tarım aletini toprak sahibi verdiğinden bu aletlerin kaybolması durumunda toprak sahibi, ortakçıdan nakdi bir bedel alırdı. Belirli bir standardı olmayıp bölgeye ve ürününe göre farklılık gösteren ve ortakçıyı da "*angarya işlerde kullanmaya*" dahi müsait hale getiren ortakçılık usulü özellikle yoksul köylüyü mağdur etmiştir.⁵⁵²

2.5. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu

Tek Parti hükümetlerinden, özellikle 4. İnönü Hükümeti; 1927-1929 yılları arasında çıkarılan kanunlarla topraksız köylüye toprak dağıtılmıştır. Bunların neticesinde 1934'e gelindiğinde 711.000 hektar arazi dağıtımı gerçekleşmiştir.⁵⁵³

Maliye Bakanı Şükrü Saraçoğlu, 1930'da, "*Köylünün hakkı olan toprağa cumhuriyet rejimi sayesinde sahip olmaya başladığını*" söylese de İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın ifadesine göre aynı yıl, 40.300 köyden 1.500'ünün halkının topraksız olduğu anlaşılmaktadır. Aynı ifadenin devamında oldukça dikkat çekici olarak ayrıca 300 bine yakın topraksız çiftçi olduğu belirtilmektedir.⁵⁵⁴ Yani yeni cumhuriyetin çabalarına rağmen topraksız köylü sayısı hayli fazlaydı. 5. dönem, 2. toplanma yılının açılış konuşmasında M. Kemal, bu hususa şöyle değinmiştir:

"Toprak kanununda bir neticeye varılmasına, her Türk çiftçisinin ailesini geçindireceği ve çalışacağı toprağa sahip olmasının önemi üzerinde ısrarla durulmuştur. Çiftçiye arazi vermek hükümetin devamlı

⁵⁵² Ayrıntı için bkz; Tökin, 1990: 188-192.

⁵⁵³ Durmuş ve Aydemir, 2016: 160.

⁵⁵⁴ Evsile, 2018: 11.

olarak takip etmesi gereken bir konudur. Çalışan Türk köylüsüne işleyebileceği kadar toprak temin etmek memleketin üretimini zenginleştirecek başlıca çarelerdendir”⁵⁵⁵

Görüldüğü üzere Türkiye’de köylü kesimi halkın büyük çoğunluğunu oluşturmaya rağmen fiili bir toprak ağalığı durumu mevcuttu. Bu nedenle toprak reformu bu kesimden büyük tepki aldı.⁵⁵⁶

Tek Parti'nin ilgili dönem hükümetleri köylünün gerek ağalıktan gerek ortakçılık durumundan kaynaklanan muhtelif mağduriyetini gidermek adına sahipsiz arazilerle köylüyü topraklandırmaya çalıştılar. Ancak bu girişim toprak ağalarının engellemesiyle karşılandı. Ne zaman sahipsiz bir toprak sahiplendirilmeye ve köylü bu suretle toprak sahibi yapılmaya çalışılsa hemen ortaya nereden çıktığı belli olmayan fakat gönenç sahibi bir ağa ortaya çıktı.⁵⁵⁷

Konu 1933'de yeniden gündeme getirilerek bir kez daha yoğun mesai harcandı ancak Tek Parti Türkiye'sinde 1942'ye gelindiğinde hâlâ topraksız köylüden şikayet gelmeye devam ediyordu.⁵⁵⁸ Nihayet Tek Parti'nin 2. Saraçoğlu hükümeti (1943-1946), Mayıs 1945'de ele aldığı "Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu"nda meseleyi çözmeyi hedeflemişti. Haziran 1945'de kabul edilen kanunun iki ana hedefi vardı. Birincisi büyük toprak sahiplerinin(ağaların) gücünü kırmak⁵⁵⁹ ve ikincisi ise topraksız köylüye toprak dağıtmaktı.⁵⁶⁰

CHP Genel Sekreter Vekili Nafi Atuf Kansu Kanunu Şöyle değerlendirmişti:

"Mensubu olmakla övündüğümüz Cumhuriyet Halk Partisi'nin kurucu Şefi Atatürk; köylüyü 'Efendi' yapacak bir çok tedbirler arasında onun kendi toprağına kavuşmasını da amaç bildi. Milli Şefimizin teşebbüsü ile 1937 Şubatında Anayasaya girdi ve 1945 yılı baharında ise iş, kıymetli oylarınızla artık bir kanunun emredici kaideleri ve hükümetin yetkileri halini aldı".⁵⁶¹

Kanuna göre kendilerine toprak verilen çiftçilere; onarım için araç-gereç sermayesi ve "*canlı-cansız demirbaş*" da verilecekti.⁵⁶² Kanunun kapsadığı topraklar; öncelikle vakıf, özel idare, belediye ve devletin arazisi olup herhangi bir kamu hizmetinde kullanılmayan topraklardı. Kanun içeriğinde; arazi imkanı geniş olan bölgede 5.000 dekardan çoğunu, arazi

⁵⁵⁵ Atatürk'ün Söylev Ve Demeçleri, 2006: 221.

⁵⁵⁶ Çamurcuoğlu, 2009: 164.

⁵⁵⁷ Tökin, 1990: 196.

⁵⁵⁸ Evsile, 2018: 12.

⁵⁵⁹ Timur, 2013: 214.

⁵⁶⁰ TBMMZC, 1945: 213.

⁵⁶¹ BCA, 490-1-0-0 / 5-26-30, (09.07.1945).

⁵⁶² TBMMZC, 1945: 213.

imkanı dar olan bölgelerde ise 2.000 dekardan çok toprağı kamulaştırmayı öngörüyor ve ortakçı-kiracı topraklarında ise bu oran daha da daraltılıyordu.⁵⁶³

Devletin toprakları kamulaştırma yetkisine sahip olduğu özellikle bu madde CHP içerisinde çatlaklara neden olmuştu. Celal Bayar kanunu "*Ali'den alıp Veli'ye vermek*" olarak nitelendirirken⁵⁶⁴ Adnan Menderes de şartların çok ağır olduğunu belirterek yasayı eleştirmiştir.⁵⁶⁵

Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu'nun görev süresi içerisinde (1942-1946) çıkarılan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu için kurulan encümenin çalışmalarını yakından takip eden toprak ağaları⁵⁶⁶ kanun görüşmeleri süresince kendilerine sözcü olarak yine birer toprak ağası olan Eskişehir Milletvekili Emin Sazak ve Aydın Milletvekili Adnan Menderes'i seçmişlerdi.⁵⁶⁷ Adnan Menderes kanunu eleştirirken büyük toprakları paylaştırmayı içeren 17. maddeye itiraz ediyor ve "*memlekette büyük çiftçi bitirilip küçük toprak sahipleri tarıma hakim olacak*" diyordu.⁵⁶⁸ Yine aynı maddeye, aynı zamanda büyük toprak sahipleri olan İçel Milletvekili Refik Koraltan ve Seyhan Milletvekili Damar Arıkoğlu gibi vekiller de itiraz ediyordu. Koraltan, kanunun söz konusu 17. maddesinin anayasaya aykırı olduğunu belirtirken babasından kalma mülkünün elinden alınamayacağını söylüyor ve kendilerinden alınıp köylüye paylaşılacak toprakların bedellerinin toprak sahiplerine ödenmesini savunuyordu.⁵⁶⁹ Hatta Eskişehir Milletvekili Emin Sazak da: "*Benim toprağım 27 yıldır elimde ve ben bunu hediye edecek değilim*" diye açık açık ifade ediyor, yani kanuna muhalefet edenlerin büyük çoğunluğu büyük toprak sahibi olup meseleye kendi menfaatleri açısından bakıyorlardı.⁵⁷⁰

Bahse konu muhalefetin bir sonucu olarak 104 vekil kanunun oylamasına katılmamış, 6 oy boş kullanılmıştı. Böylece kanun, 455 vekilden 345'nin onayıyla kabul edilmişti.⁵⁷¹ Neticede kanun büyük tartışmalar içerisinde kabul edilmişti Ancak kanuna yapılan itirazlar dolayısıyla da CHP içerisindeki muhalefet daha belirgin bir hal almış ve parti içi ayrışmalar hızlanmıştı.⁵⁷²

Kanun; ortakçılara, toprağı az olan çiftçiye, tarım işçilerine ve çiftçilik yapmak isteyen arazi yoksunlarına toprak dağıtılmasını hedefleyerek işlenen araziye arttırmak istiyordu.

⁵⁶³ TBMMZC, 1945: 222.

⁵⁶⁴ Goloğlu, 1982: 27.

⁵⁶⁵ Timur, 2013: 217.

⁵⁶⁶ İnce, 2008:27.

⁵⁶⁷ İnce, 2008:21.

⁵⁶⁸ Çat, 2009: 76,77.

⁵⁶⁹ İnce, 2008:38,39.

⁵⁷⁰ Çat, 2009:83,84.

⁵⁷¹ TBMMZC, 1945: 232.

⁵⁷² İnce, 2008:83.

Kanundaki başka bir hükümde 30-500 dönüm arası; bölünemez ve kiraya verilemez araziler için "*Çiftçi Ocakları*" nitelendirilmesi kullanılıyor ve bu hükme binaen tesis edilecek arazilerde köklü çiftçi ailelerinin oluşturulması hedefleniyordu.⁵⁷³

Kanunun uygulanması neticesinde 1947'de 1.427 aileye 40.85 dönüm toprak dağıtıldı. Bu, kişi başı 34.40 dönüme işaret etmekteydi. 1948'de 4.313 aileye 238.656 dönüm dağıtılarak kişi başı 55.33 dönüm, 1949'da 8.359 aileye 389.211 dönüm dağıtılarak kişi başı 46.56 dönüm ve 1950'de ise 18.589 aileye toplam 820.194 dönüm toprak dağıtılarak kişi başı 44.12 dönüm dağıtım gerçekleştirilmişti.⁵⁷⁴

CHP içerisindeki büyük toprak sahibi milletvekillerinin karşı çıktığı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, aynı zamanda Demokrat Parti'nin temelini oluşturan "*Dörtlü Tahrir*"'in de gerekçelerinden olacaktı.⁵⁷⁵

⁵⁷³ TBMMZC, 1945: 213,214.

⁵⁷⁴ Başer, 2013: 213.

⁵⁷⁵ Demirel, 2013: 308,309.

SONUÇ

Özellikle Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde nüfusun önemli bir kısmı tarımla alakadar olmaktadır. Öyle ki Birinci Dünya Savaşı şartlarında dahi tarımsal hasılanın %13-14'ü ihraç edilmekteydi. Tek Parti döneminde Osmanlı Devleti'nden alınan bu tarımsal mirasa ilişkin sorunları çözmek asıl hedef olarak görülmüş, özellikle Lozan Antlaşması'ndan sonra ekonominin finansör sektörü olarak tarım belirlenmişti.

Aslında Cumhuriyet Halk Partisi kuruluşundan beri tarımsal kalkınmayı önemsemiş, İzmir İktisat Kongresi'yle başlayan süreçte ve bir dizi atılan adım neticesinde 1923-1929 yılları arasında tarımsal hasıla %10 büyümeye kaydetmişti.

Bir kuruluş mücadelesinden başarıyla çıkmış yoksul bir milletin yoksul çiftçisini modern tarım makineleri, çağdaş tarım yöntemleri ve ıslah edilmiş tohumla donatmayı da hedefleyen Tek Parti dönemi hükümetleri; 1923-1928 yılları arasında gerek Atatürk Orman Çiftliği'nde kurulan tesislerde üretilen küçük modern tarım makineleriyle ve gerekse yine modern tarım makinelerinin ithaline harcadığı 2.30 milyon TL ile tarımın gayrisafi milli hasıladaki payını %51'e kadar yükseltmeyi başarmıştır.

Ancak 1929'da tüm dünyada başlayan ekonomik buhranın en çok etkilediği sektörün tarım sektörü olması dolayısıyla özellikle bu sektördeki bu önemli adımlarda belirgin yavaşlama görülen CHP hükümeti ve Türkiye, tüm dünya gibi ağır bir darbe almıştı. Bu yıllar 4. ve 5. İnönü hükümetlerinin (1927-1931), devletçiliğe yöneldiği yıllar olacaktı ki neticede 'asıl mesele' olarak gördükleri tarımın aldığı ağır darbeden de önemli kazanımlar elde etmeyi başaracaklardı. Önce buğday fiyatındaki aşırı düşüşü önlemeye çalışan İnönü hükümetleri (1927-1931), 1931'de ise Türkiye'de o güne dek tarımın ve çiftçinin en ayrıntılı şekilde dinlendiği ve incelendiği kongre olan Birinci Ziraat Kongresini yaparak sektörün sorun ve ihtiyaçlarını tespit edecekti. Kongre kararlarının büyük oranda 'temenni' olarak kalmasına rağmen tarım sektörünün bu derece analizi sanayi planlarına da yansıtacak ve tarım önemli ilerlemeler yaşayacaktı. Tarımda ikinci kalkınma dönemi diyebileceğimiz bu dönem II.Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla yeniden sekteye uğrayacak, II.Dünya Savaşı şartlarında alınan tedbirler, çiftçiye en ağır şekilde yansıtacaktı. Lakin Cumhuriyet Halk Partisi II.Dünya Savaşı sonrasında; cumhuriyetin kuruluşundan bu yana tarım sektörünün en önemli sorunlarından biri olan çiftçiye topraklandırma meselesini çözüme kavuşturarak savaş şartlarında kötü giden tarım karnesine önemli bir artı kazandıracaktı. Öte yandan bu artı ise CHP'deki iç kavgaları

yeniden alevlendirecek ve Tek Parti döneminin kapanmasının başlıca nedenlerinden biri olacaktır.

Tek Parti hükümetlerinin gerek Ziraat Kongresi'yle ortaya koydukları genel tablo, gerekse II. Dünya Savaşı sırasında harcadıkları tarımsal çabalar, sonraki hükümetlerin tarım sektörünü daha iyi analiz edip mevcut tablo üzerinden başlatılan politikayı takip etmelerini sağlayacaktı. Özellikle Tek Parti kadrolarının tarımı modernleşmeye yönelik kurduğu kurumlar; DP iktidarının işini kolaylaştıracak, sonraki dönemde DP iktidarının aldığı dış yardımlar ve Tek Parti döneminden kalma kuruluşlarla birlikte tarımda makineleşmede önemli adımlar atılacaktır.

Neticede CHP, tarım sektörünü kalkındırmaya çalıştığı cumhuriyetin ilk dönemlerinde bu politikalarının neticelerini almaya başlamışken 1929 Buhranı ile karşılaşmıştır. Buhranın yaşattıklarından yaptığı çıkarımlarla ve bu çıkarımlardan hareketle ürettiği yeni politikalarla da ikinci kez tarımsal bir kalkınma dönemini başlatan Tek Parti kadroları, bu kez de II. Dünya Savaşı'yla karşı karşıya gelmiştir. Ancak tüm bunlara rağmen çalışmamıza göre; siyasi tarihimizin en tartışmalı dönemlerinden olan Tek Parti döneminin tarım karnesi azımsanamayacak derecede başarılarla doludur demek mümkündür.

KAYNAKÇA

Cumhuriyet Arşivi

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu/ Yer no (Tarih)

BCA, 30-18-1-2 / 50-87-12 (20.12.1934)

BCA, 30-18-1-1 / 181-248-7 (00.00.1933)

BCA, 30-18-1-2 / 24-34-5 (05.05.1935)

BCA, 30-10-0-0 / 6-38-17 (10.11.1924)

BCA, 30-18-1-1 / 13-24-4 (12.04.1925)

BCA, 30-18-1-2 / 3-28-20 (08.05.1929)

BCA, 30-18-1-2 / 18-15-19 (11.03.1931)

BCA, 30-18-1-2 / 45-39-17 (02.06.1934)

BCA, 490-1-0-0 / 1-4-3 (18.08.1930)

BCA, 30-18-1-2 / 36-40-17 (29.05.1933)

BCA, 30-18-1-2 / 83-33-7 (20.04.1938)

BCA, 30-18-1-2 / 62-18-1 (02.03.1936)

BCA, 490-1-0-0 / 5-26-30 (09.07.1945)

BCA, 30-18-1-2 / 102-62-17 (07.09.1943)

BCA, 490-1-0-0 / 63-240-9 (00.00.0000)

BCA, 30-18-1-2 / 101-6-19 (28.01.1943)

BCA, 30-18-1-2 / 104-8-1 (20.01.1944)

Kitaplar

Ahmad, F. (1995). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*. (Çev. Y. Alogan), Sarmal Yayınevi, İstanbul.

Aktar, A. (2000). *Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları*. İletişim Yayınları, İstanbul.

Atatürk, M. K. (2006). *Atatürk'ün Söylev Ve Demeçleri I-III*. Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu; Atatürk Araştırma Merkezi. Divan Yayıncılık, 5. Baskı, Ankara.

[Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I- III - PDF Drive \(pdfdrive2.com\)](https://pdfdrive2.com) (Erişim tarihi: 13.08.2021)

Aydemir, Ş. S. (1993). *İkinci Adam (1884-1938)*, (1). Remzi Kitabevi, 7. Baskı, İstanbul.

Barkan, Ö. L. (1980) *Türkiye'de Toprak Meselesi*. A.Nesim, M. Şahin, A. Özkan, (hızl). Gözlem Yayınları, İstanbul

Birinci Köy ve Kalkınma Kongresi.(1938). *Türk Ziraat Tarihine Bir Bakış*. Birinci Köy ve Kalkınma Kongresi Yayını, İstanbul.

- Boratav, K. (2005). *Türkiye İktisat Tarihi (1908-2002)*. İmge Kitabevi, Ankara.
- Cin, H. (1978). *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Çoker, F. (1996). *Türk Parlamento Tarihi - TBMM 4. Dönem (1931-1935)*. TBMM Vakfı Yayınları, Ankara.
- Demirel, A. (2013). *Tek Partinin İktidarı Türkiye'de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Demirci, R. ve Özçelik, A. (1990). *Tarım Tarihi*, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Eldem, V. (1994). *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi*, TTK Yayınları, Ankara.
- Genç, M. (2009). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Goloğlu, M. (1982). *Demokrasiye Geçiş (1946-1950)*. Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Goloğlu, M. (2009). *Tek Partili Cumhuriyet*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Goloğlu, M. (2017). *Devrimler Ve Tepkileri*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Güran, T. (1998) *19.Y.Y. Osmanlı Tarımı Üzerine Araştırmalar*, Eren Yayıncılık, İstanbul.
- Halaçoğlu, Y. (1991). *XIV-XVII Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, TTK Yayınları, Ankara.
- Okyar, F. (1980). *Üç Devir'de Bir Adam*. Cemal Kutay (hızl). Tercüman Yayınları, İstanbul.
- Ortaylı, İ. (2008). *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Cedit Neşriyat Yayınları,3. Baskı, Ankara.
- Quataert, D. (2008). *Anadolu'da Osmanlı Reformu ve Tarım(1876-1908)*, (Çev. N. Ö. Gündoğan ve A. Z. Gündoğan), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti. (1931). *1931 Birinci Ziraat Kongresi İhtisas Raporları*. Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, Ankara.
- Tarım Ve Köy İşleri Bakanlığı. (2004). *Osmanlı'dan Günümüze Tarım ve Tarıma Hizmet Veren Kurumların Teşkilatlanma Süreçleri*. Tarım Ve Köy İşleri Bakanlığı, Ankara.
- TBMM. (1938). *Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Komisyonlar Mazbatası*. TBMM, Ankara.
- T.C. Ziraat Vekaleti Neşriyatı (1938). *1938 Ziraat Kongresi İçin Hazırlanan Zirai Tetkik ve Araştırma Müesseseleri Raporu*. Kenan Basımevi ve Klişe Fabrikası, İstanbul.
- Tekeli, İ. ve İlkin, S. (1982). *Uygulamaya Geçerken Türkiye'de Devletçiliğin Oluşumu*. (3). Ortadoğu Teknik Üniversitesi İdari İlimler Fakültesi Yayını, Ankara.
- Tekeli, S. T. (1964). *Şeker Sanayinin Millet İktisadımızdaki Yeri ve Önemi*. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, Ankara.

- Timur, T. (2013). *Türk Devrimi ve Sonrası*. İmge Kitabevi, Ankara.
- Tökin, H. İ. (1932). *Türkiye'de Zirai Kooperatif Hareketi*. Ahmet İhsan Matbaası, İstanbul.
- Tökin, H. İ. (1990). *Türkiye Köy İktisadiyatı*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Tuncay, M. (1981). *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ankara
- TÜİK, (2012). *İstatistik Göstergeler 1923-2011*, TÜİK Yayınları, Ankara.
- İloğlu, A. S. (1964). *Türkiye'de Zirai Kredi ve T.C. Ziraat Bankası*, Sosyal Siyaset Konferansları 15. Kitap, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
<https://arastirmax.com/tr/system/files/dergiler/51602/makaleler/15/1/arastirmax-turkiyede-zirai-kredi-t.c.ziraat-bankasi.pdf> (Erişim tarihi: 27.02.2021).
- İnalcık, H. (2000). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1300-1600)*. (1). Eren Yayıncılık, İstanbul.
- İnan, A. A. (1989). *İzmir İktisat Kongresi (17 Şubat-4 Mart 1923)*. TTK Yayınları, Ankara.
- Ünal, M. A. (1997). *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Kardelen Kitabevi Yayınları, Isparta
- Ünal, M. A. (2012). *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, Paradigma Yayınları, İstanbul.
- Yediyıldız, B. (2003). *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi*, TTK Yayınları, Ankara.

Bildiriler

- Karaman, M. A. (2016). "1925 Adana Pamuk Kongresi ve Cumhuriyetin Kuruluş Dönemi Pamuk Politikaları". *Uluslararası Tarihte Adana ve Çukurova Sempozyumu Bildirileri Kitabı*. (4). 17-19 Nisan 2015, Adana, 229-246
- Kaştan, Y. (2011). "Atatürk Döneminde Tarım Alanında Yapılan Yenileşme Hareketleri". 38. *ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi Bildiriler*. (4). 10-15 Eylül 2007, Ankara, 1763-1783
- Şimşir, S. (2019). "Cumhuriyet Arşiv Kayıtlarına Göre Türkiye'de Tohum Çeşidi Islahına Dair Çalışmalar (1930 -1960)". *Türkiye'de Tarım Politikaları ve Ülke Ekonomisine Katkıları Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*. 12-14 Nisan 2018, Şanlıurfa, 3-15
- Tekeşin, H. (2017). "Cumhuriyetin İlk Ekonomik Kurumlarından Alpullu Şeker Fabrikası'nın Türkiye'nin Ekonomik ve Sosyal Yaşamına Katkıları". *Türkiye Cumhuriyeti'nin Ekonomik ve Sosyal Tarihi Uluslararası Sempozyumu*. (1). 20-28 Kasım 2015, İzmir, 739-779
- Yurtoğlu, N. (2019a). "Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Meyve Üretimi (1923-1950)". *Türkiye'de Tarım Politikaları ve Ülke Ekonomisine Katkıları Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*. 12-14 Nisan 2018, Şanlıurfa, 547-562

Sürelî Yayınlar

- "Çay Kanunu", *Resmî Gazete*, No 4474, 2 Nisan 1940
- "Gümrük ve İnhisarlar Vekaleti Teşkiline Dair Kanun", *Resmî Gazete*, No 1989, 30 Kanunuevvel 1931
- "Hükümetçe Ziraat Bankasına Mübayaa Ettirilecek Buğday Hakkında Kanun", *Resmî Gazete*, No 2146, 10 Temmuz 1932
- "Köy Enstitüleri Kanunu", *Resmî Gazete*, No 4491, 22 Nisan 1940
- "Tarım Satış Ve Kooperatif Birlikleri Kanunu", *Resmî Gazete*, No 3146, 2 Teşrinisani 1935
- "Türkiye Afyon Yetiştiriciler Satış Birliği Hakkında Kanun", *Resmî Gazete*, No 2146, 10 Temmuz 1932
- "Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası Kanunu", *Resmî Gazete*, No 3629, 12 Haziran 1937
- "Uyuşturucu Maddeler İnhisarı Hakkında Kanun", *Resmî Gazete*, No 2422, 8 Haziran 1933
- "Varlık Vergisi Bakayasının Terkine Dair Kanun", *Resmî Gazete*, No 5657, 17 Mart 1944
- "Zirai Kredi Kooperatifleri Kanunu", *Resmî Gazete*, No 1208, 5 Haziran 1929
- "Ziraat Vekaleti Vazife ve Teşkilat Kanunu", *Resmî Gazete*, No 3630, 14 Haziran 1937
- Akdağ, M. (1946). "Celali İsyânlarının Başlaması", *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 4(1): 23-37
- Arslan, M. (2016). "2. Dünya Savaşı ve Türkiye'de Savaş Ekonomisi". *Aydın İnsan ve Toplum Dergisi*, 2(2): 1-14
- Atay, A. T. (2006). "Tohum Dosyası: Cumhuriyet Döneminde Tohum Islahı; Türk Tohum Islahının Tarihçesi". *Tarım ve Mühendislik Dergisi*, (78-79): 45-60
- Avcı, M. (2014). "Atatürk Dönemi Demiryolu Politikası". *Atatürk Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*. 14(54): 39-58
- Aydın, H. V. (2001). "Tımar Sisteminin Kaldırılma Süreci ve Bazı Değerlendirmeler", *Ankara Üniversitesi OTAM Dergisi*, (12): 65-104
- Aydın, İ. ve Kapçı, H. Z. (2018). "İkinci Dünya Savaşına Giriş Sürecinde Türkiye'nin Aldığı İç Politika Tedbirleri (1 Eylül 1939- 18 Ocak 1940)". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Dergisi*, 32(45): 109-130
- Barutçu, F. ve Tepeli, E. (2015). "Tarımda Modernleşmeye Yönelik Çabalar ve Zirai Eğitim Hamleleri". *Tarım Makineleri Bilimi Dergisi*, 11(1): 1-7
- Baskıcı, M. (2003). "Osmanlı Tarımında Makineleşme 1870-1914" . *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 58(1): 29-53

- Bulut, M. (2003). "1929 Dünya Ekonomik Buhranı ve Türkiye'de Devletçiliğe Geçiş". *Bilig Dergisi*, (26):77-101
- Cankaya, M. ve Çelik, D. (2013). "Cumhuriyet Dönemi'nde Tarım Alet ve Makineleri Teknolojileri, Demir Çelik Üretim Teknolojileri ve Demir Yolu Teknolojilerine Kısa Bir Bakış". *Dört Öge Dergisi*, (3): 139-164
- Coşar, N. (1996). "Aşar Vergisinin Kaldırılma Nedenleri". *Toplumsal Tarih Dergisi*, 7(35): 21-29
- Çeşme, V. (2014). "Halkalı Ziraat Mektebi: Eğitimi, Eğitim Kadrosu, Örnek Çiftliği ve Yayınları". *Osmanlı Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 16(1): 73-99
- Çamurcuoğlu, G. (2009). "Türkiye Cumhuriyeti'nin Toprak Reformu ve Milli Burjuvazi Yaratma Çabaları". *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 13(1-2): 161-178
- Çetin, T. (1996). "1929 Dünya Ekonomik Bunalımı Sonrası Tarım Politikasında Arayışlar: Birinci Ziraat Kongresi". *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 2(6-7): 213-226
- Çetin, T. (1994). "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Köy Kanununa Bakış: Köy Kanununun Çıkarılması". *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 2(4): 29-44
- Damlıbağ, F. (2011). "Batı Anadolu'da İhracat İçin Pamuk Üretimi (1860-1870)", *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (60): 433-471
- Demirel, M. ve Doğanay, F. K. (2011). "Osmanlı'da Zirai Eğitimi: Halkalı Ziraat Mektebi", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(21): 183-199
- Doğan, Z., Arslan, S. ve Berkman, A. N. (2015). "Türkiye'de Tarım Sektörünün İktisadi Gelişimi ve Sorunları: Tarihsel Bir Bakış." *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1): 29-41
- Duman, D. (2015). "Türkiye'nin Sanayi ve Tarım Politikasının Oluşmasında Birinci Sanayi ve Birinci Ziraat Kongrelerinin Etkileri". *The Journal Of Academic Social Science Studies Dergisi*, (41):131-145
- Durmuş, S. ve Aydemir, N. K. (2016). "Atatürk Dönemi Türkiye Ekonomisi (1923-1938)", *Kafkas Üniversitesi İktisadi idari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(12): 155-167
- Evsile, M. (2018). "Cumhuriyet Döneminde Ziraat ve Hayvancılık Alanında Meydana Gelen Gelişmeler (1923-1950)". *Kesit Akademi Dergisi*, (14): 1-30
- Gök, S. (2009). "Tek Parti Döneminde Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya Yönelik İskan Politikaları". *Tarih Dergisi*, 0(50): 171-220
- Gözcü, A. (2018). "Atatürk Döneminde Türkiye'de Tarımın Gelişiminde Alman Etkisi". *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 18(36): 107-137

- Güçlü, M. (1991). "Varlık Vergisi". *Akdeniz Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 2(3): 96-109
- Güneş, M. (2014). "Osmanlı Köy ve Mahalle İdarelerinde Yeni Bir Dönem: İhtiyar Meclislerinin Teşekkülü". *Journal of History Studies Dergisi*, 6(3): 163-177.
- Güngör, F. (2017). "Türkiye’de Millî Bankacılığın Doğuşunda Memleket Sandıklarının Yeri ve Önemi". *Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi*, (36): 645-654.
- İnci, İ. (2010). "Atatürk'ün Direktif ve Tavsiyeleri Işığında Türk Tarımındaki Gelişmeler". *ATAM Dergisi*, 26(77): 345-384
- İnce, E. (2012). "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye’de Karayolu Ulaşımına Genel Bir Bakış ve Köyde Ulaşım". *Çağdaş Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 12(24): 171-188
- Kadioğlu, S. (2008). "Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü’nde Mülteci Bilim Adamları". *Osmanlı Bilimi Araştırmaları Dergisi*. 9(1-2):183-197
- Kaldor, N. (1982). "Türk Vergi Sistemi Üzerine Bir Rapor". (Çev. İ. Önder), *Toplum ve Bilim Dergisi*, (15-16): 94-115
- Karabağ, H. (2017). "Osmanlı’nın Tarımsal Mirası ve Erken Cumhuriyet Döneminde Kırsal Kesimin Kalkınmasına Yönelik Çalışmalar (Bursa Örneğinde)". *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(32): 225-258
- Karabacak, K. (2017). "Türkiye’de Tütün Tarımı ve Coğrafi Dağılışı". *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 15(1): 27-48
- Karayaman, M. (2012). "Atatürk Dönemi Şeker Sanayi ve İzlenen Politikalar". *ATAM Dergisi*, 28(82): 53-96
- Kaya, K., Sevinç, G., Asoğlu, V., Sevinç, R. (2015). "Cumhuriyet Dönemi (1923-1950) Tarım Sektöründeki Gelişmelerin Günümüz Kırsal Kalkınma Anlayışı İle Karşılaştırılması". *Kamu-İş Dergisi*, 14(1): 63-98
- Kaya, E. ve Kadanalı E. (2020). "Geçmişten Günümüze Lider Tarımsal Kuruluşu: T.C. Ziraat Bankası", *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (19): 131-152
- Kenanoğlu, M. M. (2006c). "1858 Arazi Kanunnamesi ve Uygulanması", *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (1): 107-138
- Keskin, Ö. (2015). "Üzümün Bağı, Asmanın Kurdu: Osmanlı Devleti’nde Filoksera İle Mücadele". *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 30(2): 479-505
- Kılınç, M. (2019). "Basında Atatürk Orman Çiftliği". *ATAM Dergisi*, 35(100): 554-584
- Koç, İ. C. (2000). "İzmir İktisat Kongresinin Türk Ekonomisinin Oluşumuna Etkileri". *Atatürk Dergisi*, 3(1): 145-167

- Mert, M. (2018). "Kuruluş Yıllarında Şeker Sanayi ve Devletin Amaç Fonksiyonu". *TESAM Akademi Dergisi*, 5(2): 183-247
- Metintaş, M. Y. ve Kayıran, M. (2016). "1929 Dünya Ekonomik Krizinin Türk Tarımına Etkileri ve 1931 Birinci Türkiye Ziraat Kongresi". *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (23): 33-82
- Ortaş, İ. (2005). "Ülkemizin Kaçırdığı En Büyük Eğitim Projesi: Köy Enstitüleri". *Pivolka Dergisi*, (17): 3-5
- Örmercioğlu, H. T. (2019). "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Köycülük Tartışmaları ve Numune Köyler". *Belleten Dergisi*, 83(297): 729-752
- Öztürk, İ. M. (2013). "İkinci Dünya Savaşı Türkiye'sinde Olağanüstü Ekonomik Kararlar: Milli Korunma Kanunu ve Varlık Vergisi". *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 32(54): 135-166
- Pala, C. (1996). "Osmanlı İmparatorluğu'nda Tarımsal Örgütlenme", *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 7(21): 39-69
- Pamuk, Ş. (2009) "Türkiye'de Tarım ve İktisadi Gelişme:1880-2000". *Mülkiyet Dergisi*, 33(262):63-76
- Payaslı, V. (2014). "Tek Parti İktidarı'ndan Doğmuş Bir Denetim Organı: Müstakil Grup (1939-1946)". *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 16(28):149-171.
- Qataert, D. (2011). "Gelişim Açmazı: 1888-1908 Osmanlı Türkiye'sinde Ziraat Bankası ve Ziraat Reformu" (Çev. S. Kış). *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (29): 461-482
- Sarıkaya, M. (2016). "Ziraat Mektepleri". *Kaf Dağı Dergisi*, 2(1): 24-37
- Şener, S. (2004). "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Tarım Politikası Arayışları". *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. (7): 73-92
- TBMM, (1926). "Çekirge Kanunu". *Kanunlar Dergisi* (26.05.1926). (4). Dönem 2: 759,760
- TBMM, (1341). "1341 Senesi Muvazenei Umumiye Kanunu". *Kanunlar Dergisi* (18.04.1341). (3). Dönem 2: 201-217
- TBMM, (1930a). "Tohumların Gümrük Resmiden İstisnasına Dair Kanun". *Kanunlar Dergisi* (27.05.1930). (8). Dönem 3: 587
- TBMM, (1930b). "Ziraat Bankasınca Tedarik Olunacak Tohumların Satış Zararlarının Ödenmesi". *Kanunlar Dergisi* (03.06.1930). (8). Dönem 3: 726
- TBMM, (1945). "1945 Yılı 7 Aylık Gider Bütçeleri". *Tutanak Dergisi* (21.05.1945). (17). Dönem 7, Toplantı 2: 289

- TBMM, (1949). "1949 Yılı Gelir Gider Bütçeleri". *Tutanak Dergisi* (21.02.1949). (16).
Dönem 8, Toplantı 3: 300
- TBMMZC, (1940a). *Zabıt Ceridesi* (18.01.1940). 8, Dönem 7, Toplantı 1, Birleşim 27.
- TBMMZC, (1940b). *Zabıt Ceridesi* (17.04.1940). 10, Dönem 6, Toplantı 1, Birleşim 41.
- TBMMZC, (1942). *Zabıt Ceridesi* (11.11.1942). 28, Dönem 6, Toplantı 4, Birleşim 4.
- TBMMZC, (1943). *Zabıt Ceridesi* (17.03.1943). 1, Dönem 7, Toplantı F, Birleşim 3.
- TBMMZC, (1944). *Zabıt Ceridesi* (01.11.1944). 14, Dönem 7, Toplantı 2, Birleşim 1.
- TBMMZC, (1945). *Zabıt Ceridesi* (11.06.1945). 18, Dönem 7, Toplantı 2, Birleşim 72.
- Tesbi, M. A. (1999). "Tarıma Devlet Müdahalesi, Yeni Yönelimler ve Türkiye". *Türkiye Ziraat Odaları Birliği, Çiftçi ve Köy Dünyası Dergisi*. (173): 23-27
- Toprak, Z. (1988). "Türkiye Tarımı ve Yapısal Gelişmeler (1900-1950)". Ş. Pamuk ve Z. Toprak (drl.), *Türkiye'de Tarımsal Yapılar (1923-2000)*. Yurt Yayınları, Ankara, 1-29
- Toprak, Z. (2009). "20. y.y.'ın İlk Çeyreğinde Çukurova'da Emek ve Sermaye". *Toplumsal Tarih Dergisi*, (191): 70-76
- Yay, T. (2019). "Atatürk Dönemi Türkiye Ekonomisi ve Osmanlı İmparatorluğu'ndan Devralınan Miras". *İktisat ve Sosyal Bilimlerde Güncel Araştırmalar Dergisi*, 3(1): 77-144
- Yazıcı, A. (2014). "Arazi Kanunnamesi ve İntikal Kanunlarıyla İslam Miras Hukukunun Mukayyesesi". *EKEV Akademi Dergisi*, (60): 449-470
- Yeşilyurt, Ş. ve Tuna, A. (2017). "1926 Yılı İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Raporu Çerçevesinde Aşar Vergisinin Kaldırılması İle İlgili Bir Değerlendirme". *ATAM Dergisi*, 33(95):39-92.
- Yıldırım, A. (2020). "Seyahatname'ye Göre 17. yy Osmanlı Coğrafyasında Tütün Üretimi, Alım Satımı ve Kullanımı". *Littera Turca Jurnual Of Turkish Language And Literature Dergisi*, 6(4):1025-1040
- Yurtoğlu, N. (2017). "Cumhuriyet Dönemi Ziraatte Makineleşme Sürecinde Türkiye Zirai Donatım Kurumunun (TZDK) Yeri ve Önemi". *Tarih Okulu Dergisi*, 10(29):277-312
- Yurtoğlu, N. (2018a). "Türkiye Cumhuriyeti'nde Tütün Tekeli ve Sigara Fabrikalarının Tarihsel Gelişimi (1923-1950)". *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*. 5(17): 81-116
- Yurtoğlu, N. (2018b). "II.Dünya Savaşı ve Sonrasında Zirai Kombinalar Tarihi Hakkında Bir İnceleme (1937-1949)". *History Studies International Jornal Of History Dergisi*, 10(4): 219-242

- Yurtoğlu, N. (2019b). " Cumhuriyet Dönemi'nde Türkiye'de Üzüm Yetiştiriciliği ve Üzüm Politikaları (1923-1960). *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*. 19(39): 325-368
- Yurtoğlu, N. (2020). "İnönü Dönemi'nde Türkiye'de Pamuk Üretimi ve Pamuk Politikası (1938-1950)". *Belgi Dergisi*, 2(19): 1830-1858

Tezler

- Altun, M. (1995). *Osmanlı Tütün Tekeli*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Aykanat, M. (2007). *1923-1938 Döneminde Türk Tarım Politikası*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- Ceylan, İ. C. (1995). *Türkiye'de Tütün Politikasının Tarihsel Değişimi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Çat, Z. (2009). *1945 Çiftçiye Topraklandırma Kanunu ve Basına Yansımaları*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Çelik, E. E. (2017). *Köy Enstitülerinin Kuruluşunun Eğitim Planlaması Açısından Analizi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. On Sekiz Mart Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.
- Çetin, T. (1997). *Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Köylü Politikası(1923-1950)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir
- Gülbitti, S. (2020). *Köy Enstitüleri ve Halk Eğitimi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- İnce, E. (2008). *1945 Köylüyü Topraklandırma Kanunu ve Türk Siyasal Yaşamına Etkisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir.
- Karaboğa, D. V. (2010). *Klasik Dönemde Osmanlı Devleti'nde Tarım*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Kaplan, E. (2017). *Cumhuriyet Döneminde Kırsal Kalkınma Politikaları Örnek Bir Model: Köy Enstitüleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

- Koç, E. (2005). *19. Y.Y.'da Osmanlı Devleti'nde Tarım*.Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Öztürk, M. (2010). *Tek Parti Dönemi (1923-1945) Tarım Politikalarında Devletçilik*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Taşdemir, E. (2020). *Genç Cumhuriyetin Modernleşme Projesi Köy Enstitüleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara.

Ansiklopediler

- Acun, F. (2002). "Klasik Dönem Eyalet İdare Tarzı Olarak Tımar Sistemi Ve Uygulaması", *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, IX, 899-908
- Aydın, M. A. (1991). "Arazi Kanunnamesi", *İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul, III, 346-347
- Barkan, Ö. L. (1993). "Tımar". *İslam Ansiklopedisi*, MEB Basımevi, Ankara, XII, 286-333
- Başığit, T. (2002). "Türkiye'de Kırsal Kalkınma Politikaları (1923-1950)" *Türkler Ansiklopedisi*. Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, XVII, 1218-1236
- Çetinsaya, G. ve Tufan, Ş. (2005). "Midhat Paşa". *İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul, XXX, 7-11
- İnalcık, H. (2012). "Tımar" *İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul, XLI, 168-173
- Kenanoğlu, M. M. (2006a). "Miri Arazi", *İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul, XXX, 157-160
- Kenanoğlu, M. M. (2006b). "Mülk", *İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul, XXI, 540-542
- Mert, Ö. (1991). "Ayan", *İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul, IV, 195-198

İnternet Kaynakları

- Özdamar, N., "Cumhuriyet Yılları ve İncir-1", <http://www.aydindenge.com.tr/yazi/naim-ozdamar/22/01/2016/cumhuriyet-yillari-ve-incir1> (erişim tarihi: 11.04.2020).
- Özdamar, N., "Osmanlıda Yetiştirme Alanlarında İncir-1", <http://www.aydindenge.com.tr/yazi/naim-ozdamar/20/12/2015/osmanlida-yetistirme-alanlarinda-incir1> (Erişim Tarihi: 14.06.2020)
- Özdamar, N., "Osmanlıda Yetiştirme Alanlarında İncir-2", <http://www.aydindenge.com.tr/yazi/naim-ozdamar/21/12/2015/osmanlida-yetistirme-alanlarinda-incir2> (Erişim Tarihi: 14.06.2020)

Gazete Haberi

"Memur ve Makinistler İçin Kurslar Açılacak", *Akşam Gazetesi*, 10.04.1937

EK 1- TÜRKİYE'DE YILLARA GÖRE BAZI TARIM ÜRÜNLERİNİN EKİM ALANLARININ TABLOSU (HEKTAR)

Yıl	Pamuk (lif)	Şekerpancarı	Tütün
1925	173. 951	3. 700	66. 288
1926	46.201	5. 022	70. 082
1927	99. 128	8. 678	88. 605
1928	177.542	9. 100	66. 210
1929	184. 979	10. 700	52. 647
1930	275. 385	8. 900	70. 856
1931	216. 740	14. 900	74. 683
1932	155. 651	17. 400	27. 975
1933	161. 632	11. 271	51. 037
1934	196. 719	57. 887	48. 647
1935	210. 602	25. 630	54. 062
1936	253. 663	28. 773	84. 800
1937	308. 574	28. 049	94. 500
1938	275. 249	22. 920	84. 001
1939	292. 643	36. 878	76. 043
1940	324. 636	40. 887	78. 054
1941	327. 538	44. 206	71. 785
1942	326. 687	34. 047	79. 552
1943	219. 948	48. 400	68. 504
1944	260. 685	51. 655	77. 683
1945	231. 377	55. 326	98. 049

Kaynak: TÜİK, (2012). *İstatistik Göstergeler 1923-2011*, TÜİK Yayınları, Ankara, s.184.

EK 2- TÜRKİYE'DE YILLARA GÖRE BAZI TARIM ÜRÜNLERİNİN ÜRETİM MİKTARLARININ TABLOSU (TON)

Yıl	Pamuk (lif)	Şeker Pancarı	Tütün
1925	76. 011	6. 484	56. 294
1926	27. 342	7. 605	54. 319
1927	38. 905	23.935	69. 604
1928	76. 110	67. 084	43. 035
1929	63. 556	55. 677	36. 503
1930	51. 435	91. 419	47. 211
1931	61. 746	257. 314	51. 111
1932	19. 579	151. 757	18. 040
1933	27. 791	182. 798	40. 148
1934	37. 762	434. 201	35. 678
1935	52. 228	445. 664	36. 004
1936	51. 068	454. 206	75. 936
1937	67. 185	332. 705	72. 677
1938	64. 731	290. 109	58. 800
1939	63. 950	634. 978	65. 434
1940	77. 115	552. 829	71. 356
1941	64. 184	589. 690	54. 654
1942	74. 055	450. 920	61. 783
1943	53. 392	656. 664	52. 458
1944	58. 916	613. 355	61. 387
1945	54. 379	566. 555	69. 599

Kaynak: TÜİK, (2012). *İstatistik Göstergeler 1923-2011*, TÜİK Yayınları, Ankara, s. 185

EK 3- TÜRKİYE'DE YILLARA GÖRE BAZI TARIM ÜRÜNLERİNİN VERİM TABLOSU (KG)

Yıl	Pamuk	Şeker Pancarı	Tütün
1925	437	1. 752	849
1926	592	1. 514	775
1927	392	2. 758	786
1928	429	7. 372	650
1929	344	5. 203	693
1930	187	10. 272	666
1931	285	17. 269	684
1932	126	8. 722	645
1933	172	16. 218	787
1934	192	7. 501	733
1935	248	17. 388	666
1936	201	15. 786	895
1937	218	11. 862	769
1938	235	12. 657	700
1939	220	17. 218	861
1940	238	13. 521	914
1941	196	13. 340	761
1942	227	13. 244	777
1943	244	13. 567	766
1944	226	11. 874	790
1945	235	10. 240	710

Kaynak: TÜİK, (2012). *İstatistik Göstergeler 1923-2011*, TÜİK Yayınları, Ankara, s. 189

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı	Rıdvan SAKA
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Rize Fener Lisesi
Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi
Yabancı Dil	İngilizce

